

P2
1007. B. 25

Алјона Василевич

МЕН

КАПИТАН

НЕВЭСИМЕН

P2

к.в. В. 25

Алјона Василевич

51049 фонт 2015

P2
 к.в. В. 25 | В
 Мәң кәпәт
 1983

Фиридунбәј Көчәрли адына
 Азәрб. Довләт Республика
 УШАГ КИТАБХАНАСЫ
 Инв. № 51049

51049

Кәнчлик
Бакы — 1983

Тәрчүмә едәни
Микајыл Рзагулузада.

А. Василевич.
B24 Мән капитан нәвәсијәм. Жәнчлик. Бакы. 1983. —136 сәһ.

70802
B $\frac{M653(12)-82}{86-82}$

4702010000

P2

© «Жәнчлик», 1983.

Китаб, Минск «Мастатскаја литература» нәшријјатынын
1978-чи ил чапындан тәрчүмә едилмишдир

БАШЫНАҒАЧЫ ӘЛЧӘЈИ

ағыл әкәр гырмызы башынағачы мејвәсиндән, гоча нағылчы-күкнар ағачындан, јурдсуз-јувасыз күләкдән олачагса, — бәс онда, бу әлчәк һарадан чыхды?

Елә исә, гулаг ас.

Мешәнин гырағында бир башынағачы битмишди. Бир хејли вахт о, бапбалача галды, амма нечә олдуса, бирдән-бирә бөјүдү. Ағаппаг чичәкләнди, кејинди-бәзәнди, бүтүн ағачлар она һејран галдылар, пахыллыглары тутду. Ағчаговаг ағачлары јарғандан она баха-баха, јарпагларыны әсдирә-әсдирә она сөз атдылар:

— Ф-фу... Ф-форсуна бах бунун!

Ағчаговаглар өзләри ахы һәмишә солғун вә көмкөј олурдулар, елә һәмишә дә үшүјүрдүләр.

Гарагабаг күкнар ағачлары ачыгларындан пычылдашырдылар:

— Бир буна бах һа, көзәлликдә һамыны өтмәк истәјир. — Күкнарлары өз палтарлары ахы раһибәләр кими тутғун иди, өзләри дә һәмишә пычылты илә данышырдылар.

Тәпәнин этәкләриндә битмиш бытраг палыд пөһрәләри дә бала башынағачыны бәјәнмирдиләр, она көрәки, о онлары сајмырды. Тәк бирчә гоча нағылчы-күкнар ағачы көзәл-көјчәк башынағачына рәғбәтлә бахыр вә гыллы башыны әјиб онлары саламлајырды.

— Чичәкләнәр, көзәлләшәр, ахырда да солуб кедәр. О, нә биринчидир, нә дә ахырынчы. Күләк мешәләри,

дэрэлэри ашыр... Сых мешэдэ вәһши һејван долашыр... Инсан кәзир... Онун әли-голу да динч дурмур: нә раст кәлсә, гырыр, парчалајыр...

Нағылчы-күкнар ағачы чох јашамыш, өмрүндә чох шејләр көрмүшдү. О, һәммин бу мешэдә чохдан битмишди. Һәлә јанғындан да чох-чох әввәл. Онда анасы — кәнч, бој-бухунлу күкнар да, онун өз индики һалына бәнзәјән бели бүкүлмүш, гарагабаг нәнәси дә бурада јашајырдылар... Сонра исә, мешәјә јанғын дүшдү. Дүз бир һәфтә мешә аловла әлбәјаха чарпышды-вурушду. Дүз бир һәфтә од мешәни јахыб-јандырды. Онун анасы кәнч — көзәл күкнар да, гоча нәнәси дә алышды-јанды. Бүтүн јахынлары, гоһум-әгрәбасы тәләф олду. Гоншуларын да һамысы јаныб пуч олду. Гәрибәдир, нечә олдуса, бу чәһәннәмдән бирчә о — балача күкнар пөһрәси чаныны гуртарды. Јанғын ону да гарсалтмышды, амма о јенә биртәһәр сағ гала билди. Әјилди, бүкүлдү, бир бөјрү шикәст олдуса да, амма сағ галды!

Арадан бир ил, сонра икинчи ил, сонра јенә бир ил кечди вә јанғын јериндә инчә, гәшәнк тозағачы пөһрәләри көрүнмәјә, орада-бурада күкнар вә чүрбәчүр хырдача мешә биткиләри битмәјә башлады.

Бир нечә ил дә кечәндән сонра бу дүнјада һәр шеј кими, бөјүк мешә бәдбәхтлији дә јаваш-јаваш јаддан чыхмаға башлады.

Бах, буна көрә дә нағылчы-күкнар ағачы бу мешэдә ән гоча вә ән ағыллы ағач иди.

О һәр күн кечәли-күндүзлү мешэдә јырғаланыр, динмәз-сөјләмәз јан-јөрәсиндә мешә һәјатына көз јетирир: балача ағачларын нәдән данышдығларыны, гушларын нә барәдә нәғмә охудугларыны динләјир, јурдсуз-јувасыз күләјин һансы өлкәләрә учуб кетдијини өјрәнирди... Һамысына көз јетирир, һамысыны динләјир вә өзү-өзүнә һеј нәсә данышыр, нәсә пычылдајырды...

Кечә, мешәјә гаранлыг чөкүб, көз-көзү көрмәјәндә исә, гоча бајгуш нағылчы-күкнар ағачынын јанына кә-

лирди. Бајгуш күндүзләр јатыр, кечәләр исә мешәни о баш-бу баша вуруб өзүнә јемәк ахтарырды.

Күкнар ағачы бајгушу гаршылајыб наразы-наразы дејирди:

— Ај кечәкәзәјән бајгуш, сәнин о ач көзләриндән һеч хошум кәлмир... Һамы јатыб, амма сән мешэдә елә һеј вејилләнирсән. Сәни һеч јуху да басмыр.

Бајгуш әснәјә-әснәјә деди:

— Күндүз дојунча јатмышам, кечә исә мәним ов вахтымдыр, каһ бир јердә јухулу сәфегһ бир довшан тутурам, каһ да сичан аиләсинин үстүнә чумурам. Һа-Һа-Һа!

— Сән залымсан!

Бајгуш ағзыны лап гоча күкнарын гулағына дирәјиб јенә дә бәркдән күлдү: — Һа-Һа-Һа!.. Сән дә һәддән чох меһрибансан...

Бајгуш белә дејиб ағыр ганадларыны јелләјә-јелләјә сәссиз-сәмирсиз гаранлыгда јох олду.

Нағылчы-күкнар онун ардынча:

— Учуб кетди, — дејиб дејинә-дејинә, синчабын дахмачығындан ешидилән хышылтыны диггәтлә динләмәјә башлады.

Синчаб гоча күкнар ағачынын гоншулуғунда ағчаговаг ағачынын раһат бир ојуғунда јашајырды. О, чох дәчәл вә чәрәнчи иди. Амма гоча күкнар әмәксевәрлијинә вә зирәклијинә көрә ону хошлајырды.

Синчаб бүтүн јај узуну күрән бир алов парчасы кими бу ағачдан-о ағача һоппанырды. Елә бил ки, өзүнә һеч бир башга иш тапа билмирди. Амма пајыз илк сәрин күләклә, илк чискин јағышла өз кәлишини хәбәр верән кими, синчаб бүтүн ојунларындан әл чәкиб ишә кириширди. Дахмачығыны сәлигәјә салыб, ичинә илыг мамыр дөшәјир, бүтүн дәлмә-дешикләри тыхајырды. Сонра да сәһәрдән ашама кими фындыг, гоза, көбәләк жығырды. Һеч бирчә дәгигә дә отуруб динчәлмирди... Бах, о белә ишләк һејван иди.

Гоча күкнар чох вахт тәәччүбләнирди: Синчабда бу

гэдэр күч-гүввэт һарадандыр ки, бүтүн күнү бу гэдэр шеји дашыјыб кәтирә билир? Онда күкнар даһа да мейрибанлашыр, бир этәк этирли, дәнли гоза јығыб синчабын габағына төкүрдү.

— Будур, ал, бунлар сәнин олсун! Гышын ајазында гозалары чыртлајыб, күкнар нәнәјә сағ ол дејәрсән...

— Сағ ол, сағ ол, нәнә чан! Онлар елә ширин, елә дадлыдырлар ки! — дејиб, синчаб тәшәккүр едәр, анбарыны ағзына гэдәр долдурарды.

Јенә дә һоппана-һоппана күрән бир шимшәк кими, јахындакы гоз-фындыг ағачларынын јарпаглары арасында көрүнүб јох олурду.

Бәли, синчаб чох чалышган, чох гајғыкеш иди!

Бу барәдә гоча күкнар одунчу-ағачдәләнә дә, өкеј ана гуггу гушуна да чох данышмышды.

Күкнар ағачы гуггу гушуну данлајыб дејирди:

— Бир бах көр ушаглар үчүн, ев үчүн нечә чан јандырмаг лазымдыр ки, һәмишә һәм ев исти олсун, һәм јемәкләр дадлы олсун. Амма сән, өкеј ана, ушагларын елә һеј ағлашырлар.

Доғрудан да, бүтүн мешәнин ичиндән, һараданса узаглардан һәмишә тәк-тәнһа, аглајан «ку-ку...» сәсләри ешидилирди.

Гуггу гушу өзүнү тәмизә чыхармаға чалышыб дејирди:

— Нејнәјим, учуб мешәнин ичинә дағылышмасынлар да, кедиб азырлар, сонра да башлајырлар: «Ку-ку» «Ку-ку». Гој отурсунлар евдә!

Күкнар мәзәммәтлә башыны тәрпәдиб деди:

— Евдә... Евдә... Онларын еви һаны? Будур, апарыб атыбсан онлары милчәктутан гушунун јувасына... Дүздүр, о да онлары бөјүдүр, бәсләјир... Амма доғма ана дејил ахы. Ән дадлы чүчүнү јәгин ки, сәнин балаларына јох, өз чығырышан балаларына верәчәк дә.

Гуггу гушу онун сөзләрини рәдд едиб деди:

— Сәнин нә ишинә галыб, ај гары! Елә бурнуну һәр јерә сохурсан!

— Һә, әлбәттә, дүз сөзү ешитмәк истәмирсән дә. Ахы о ачы олур... — күкнар чырылдады, амма гуггу гушу чохдан учуб узаглашмышды, онда күкнар одунчу ағачдәләни данламаға башлады: — Бәс сән нијә белә ахмагсан? Синчабдан өјрәнсәнә. Бир көр, онун һеч нәдән горхусу јохдур: анбарыны ачыб, фындыглары, гозалары јығыб габағына — һеч бир дәрди-сәри јох! Исти дахмасында отуруб, ләззәтлә јејир. Амма сән һәр күн бу искәнәни гапыб, дүшүбсән дәли кими мешәнин чанына. Анчаг бундан чохму газанырсан, бир көр нечә бәрк сојуглар дүшүб! Күн дә елә гысалыб ки, көзүнү ачыб-јумунча баша чатыр...

Доғрудан да, јазыг ағачдәлән гыш олду, сојуг олду, һәр күн кәрәк өз јемәјини биртәһәр газана иди.

Адәтән, о, гоча күкнара белә чаваб верәрди:

— Ај хала чан, мәнә чох шеј лазым дејил ки... Балаларымы бөјүдүб боја-баша чатдырмышам. Билирсиниз ки, гоча анам да кечән гыш сојуглара дөзә билмәјиб өлдү. Инди тәк өзүмә чох елә шеј лазым дејил. Биртәһәр гышы кечирәрәм. Јахшы ки, үст-башым галындыр, истидир, донмарам.

Гоча күкнар наразылыгла дејинди:

— Һә дә, әлбәттә, биртәһәр кечинәрсән...

Бүтүн гочалар кими, күкнар да е'тиразы хошламырды. Күкнар азачыг мүркүләјиб динчәлмәк үчүн сусду. Амма елә бу вахт һараданса јурдсуз-јувасыз сојуг шимал күләји гопду. О, күкнары силкәләмәјә, гочалыгдан вә шахтадан бүзүшмүш будаглары гырыб төкмәјә башлады вә елә бир выјылты, шаггылты гопартды ки, горхуја дүшмүш синчаб, ојугун ән узаг күнчүнә гысылыб јарымчан һалда отурду.

Гоча күкнар наразылыгла гол-будагларыны јеллә-јә-јелләјә дејинди:

— Ај азғын дәли күләк, һарадан белә гопуб кәлдин?

Күләк гәһгәһә чәкиб күлдү:

— Еһ, хала чан, һарадан гопуб кәлдијими сорушма. Јахшысы будур соруш, мәни һара белә говурлар!

— Билирэм... Уч кет өз јолунла, гулдурун бири гулдур!..

Күләк јахасы ачыг ағ хэләтини јелләјә-јелләјә мешәнин үстүндә һәрләниб күллә кими кетди.

— Ај аман, индичә о, сәфех башынағачынын башыны батырачаг! Бир көр нечә әјилир, күләјә елә баш әјир ки, аз галыр башы јерә дәјсин...

Гоча күкнар ағачы дөврәсиндәки ән узаглары да көрүрдү.

Кәнч башынағачы азғын күләји гаршылајанда, доғрудан да, даһа артыг гызарыб көзәлләширди.

Күләк башынағачынын гулағына пычылдады:

— Кәл мәнимлә бирликдә учуб бу ишыглы дүнјаны көзәк. Һәмишә бурада, бу јол ағзында дуруб нә көрәчәксән.

— Бурадан адамлар пијада да, атлы-арабалы да кәлиб кечирләр...

Күләк ону чырнадыб јамсылады:

— «Бурадан адамлар пијада, атлы-арабалы кәлиб кечирләр...» — Сән сәфехсән еј! Бир гулаг ас көр бу адамлар барәдә гоча күкнар ағачы нәләр дејир. Онлар сәнин гол-будағыны гырыб, өзүнү дә тәләф едәрләр... О ки галды мејвәләрин — адамларын нәјинә кәрәкдир?

— Јох, елә демә! Мәним мејвәләрим адамлара чан дәрманыдыр... Сәнин үрәјин јохдур, она көрә дә билмирсән ки, үрәк ағрысы нечә ағыр хәстәликдир. Амма адамлар мәним мејвәләримдән дәрман гајырыб онунла үрәји мүаличә етмәји бачарырлар...

— «Адамлар», «үрәк», «дәрман»... Ахы бунлар сәнин нәјинә кәрәк?! Биз уча-уча дәнизләри ашыб, елә ән уча дағлара кедәрик ки, онлары сән һеч јухунда да көрмәјибсән. Онда сән бу мешәни дә, бүтүн күнү овсунланмыш кими вурғун-вурғун баха-баха галдығын бу јолу да јадындан чыхарарсан.

— Даһа бир дә бура гајытмајачағам?

— Гајытмаг нәјинә лазымдыр ки?

— Јох, мән буну едә билмәрәм... Мешәмсиз мән гу-

рујарам, хәстәләнәрәм, өләрәм, — дејиб башынағачы ағламаға башлады.

— Ди онда гал бурада! Мәним бурада сәнинлә бош-бош чәрәнләмәјә вахтым јохдур. Анчаг мәним бир дә учуб сәнин јанына кәләчәјими көзләмә: нәјимә лазым!

Белә дејиб күләк өз гарлы хэләтини јелләјиб, башынағачына өлдүрүчү сојуг сачды. Күләјин алтында башынағачы әсди, титрәди, чырпынды вә онун ачы көз јашлары гырмызы мејвәчикләрә дөнүб јерә сәпилди.

Башынағачы күләјин ардынча фәрјад етди: — Бир дајан, мәни тәк гојма!

Амма күләк даһа онун сәсини ешитмирди.

Әсл гыш кәлиб чатды. Мешәдә нә бир јашыл јарпаг, нә дә бир чичәк галды. Кәнарында башынағачынын битдији һәмин о јол илә балача оғланла бир гадын кечирди.

Ушаг бирдән әл чалыб чығырды:

— Ана чан! — Бир бах, бир бах мејвәләрә!..

Гадынла оғлан дурдулар.

— Бу ки, башынағачы мејвәләридир, оғлум! Бир көр нә јахшы ағачдыр: гыш, шахта һеч вечинә дејил!..

— Мејвәләри дәрмәк олармы?

— Олар. Анчаг еһтијатлы ол, будаглары гырма.

Оғлан гырмызы башынағачы мејвәләрини дәриб, әлчәјин ичинә атыр вә меһрибан-меһрибан дејирди:

— Горхма, ај башынағачы. Әлләрим зијанәвәр дејил, будагларыны гырмазлар. Анчаг мејвәләрини дәрәрләр, анама дәрман үчүн...

Оғлан белә дејә-дејә, гырмызы мејвәләри әлчәјә долдурурду. Башынағачы да севинирди: күләк ону алдадырмыш, нағылчы-күкнар ағачы да јанылырмыш. Инсан әлләри меһрибан, ағыллы әлләрмиш...

Будур, мешә нағылы бурда битди. Һәмин балача оғлан бу нағылы башынағачы әлчәји адландырмаг истәди.

Нә олар: гој әлчәк олсун, башынағачы да башынағачы...

у гыздыр?

— Јох.

— Оғландыр?

— Јох.

— Бәс нәдир?

— Газ. Газ баласы.

— Даныш да.

— Сөзәбахан олсан, данышарам.

— Оларам.

— Ди, еләсә, гулаг ас.

...Кешаны базардан кәтирдиләр. Бајрама гызартмаг истәјирдиләр. Амма елә ки, ганадлары ачыб, һәјәтә кәзмәјә бурахдылар, — бирдән һамынын она јазығы кәлди. Бүтүн газлар кими Кеша да башыны дик тутуб јайхана-јайхана, ағыр-ағыр кәзирди. Бир дә ки, јеријәндә, гәрибә бир шәкилдә сағ ајағы үстдә ахсајыр, сағ ганады илә һаваны дарајыб, санки бајрамгабағы һәјәтимизи сүпүрмәк истәјирди.

Кеша һәлә лап балачалыгдан шикәст олмушду. Бир дәфә Кешанын анасы чалышган Кәкилчә өз газ балаларыны отлаға апармышды. Балалар от гырпыр, ана газ да гумлугда ешәләнирди. Бирдән көјдән бир чалаған даш кими ашағы дүшдү.

Бала газлар бир шеј баша дүшмәдиләр, амма тәшвишә дүшмүш ана газын горхудан сәси батды. О, өзүнә кәлиб, вар күчү илә чығырмаға башлајанда, чалаған бир газ баласыны чајнағына алыб, тајадан да уча галх-

КЕША мышды. Анчаг ја бала бир гәдәр ағыр иди, ја чалаған бәрк јапышмамышды, нә исә, бала газ онун чајнағындан гопуб, ганы аха-аха, шикәст олмуш һалда јашыл картоф саһәсинә дүшдү. О јазығы ахтарыб елә орадача тапдылар. Бала газы суда јујундуруб сағалтдылар. Елә о вахтдан да өз бачы-гардашлары арасында јашајырды.

Бах, Кеша һәммин о бала газ иди.

Дүздүр, она бу ады хејли сонралар бизим һәјәтин ушаглары гојмушдулар. Бала газы сәбәтдән чыхарыб һәјәтә бурахан кими, ушаглар о саат ону дөврәјә алыб једиздирмәјә башладылар. Амма бала газ мәғрур вә чох утанчаг иди. Јемәјин үстүнә чумурду, елә гысача: «Ке! Ке!» илә онлара тәшәккүр едирди.

Бу вахт һәјәтимиздә һамыдан балача, өзү ағаппаг, башында јекә гырмызы банты олан Наташа адлы гыз јериндә һоппана-һоппана, әл чала-чала чығырды:

— Ке-ша! Ке-ша! Ке-ша!

Әтрафдакы бүтүн о бири ушаглар да һоппана-һоппана, әл чала-чала чығырышдылар:

— Ке-ша! Ке-ша!

Беләликлә Кешаја ад гојдулар. Бәс о вахта кими онун ады нә иди? Көрүнүр һеч ады јохмуш. Беләчә бала газ имиш, бала газ.

Кеша өз адына чох тезликлә өјрәшди. Ону чағыранда чох һәвәслә вә гысача чаваб верирди: «Ке! Ке!»

Ушаглар Кешаны севирдиләр, онун балача јијәси Наташа онсуз, өз тәзә јолдашындан ајрылыгда һеч јемәк дә јемирди. Ону бош јерә ағлатмамаг үчүн, гызын балача јемәк столуну һәјәтә чыхарыб, гоча тозағачынын алтына гојмушдулар. Кешанын балача газанчасыны да бура, тозағачынын алтына кәтирмишдиләр.

Достлар һәмишә јемәји белә јејирдиләр: Наташа сыјығы бошгаба јаја-јаја, һәмишә нәсә охујурду. Кеша динмәз-сөјләмәз јејирди. Јемәји ахырынчы гырынтыларына гәдәр јығыб јејир, анчаг һәрдәнбир Наташанын сәсинә сәс верирди: «Ке! Ке!» Билмәк олмурду ки, гызла разылашыр ја она е'тираз едир.

Наташаны шәһәр бағына кәзмәјә апаранда да, Кеша јајхана-јајхана онун ардынча кедирди. Наташа куклары илә ојнајыр, гумда ешәләнирди. Кеша да гајғыкеш бир дајә кими гыздан бирчә аддым да ајрылмырды.

Пајыз белә хош, меһрибан достлуг вә разылыгла кәлиб кечди. Шахталы, боранлы гыш кәлди. Инди Наташаны бајыра аз-аз бурахырдылар. Кеша да һәјәтдә аз-аз көрүнүрдү. Бала газ исти, тахта евчијиндә отурурду. Наташа кими, о да јај үчүн, парлаг жүнәш үчүн, јамјашыл от үчүн дарыхырды. Кеша евин пәнчәрәләринә јахынлашыб, өз кичик јијәсини бајыра чағырмаға чүр'әт етмирди: диварларын дибини галаг-галаг гар басмышды. Бир дәфә Кеша пәнчәрәјә јахынлашмаг истәмишди, амма ганадларынын дибинә кими гарын ичинә батыб галмышды, ону сојуг гарын ичиндән күчлә чыхара билмишдиләр.

Дүздүр, Наташанын чох дарыхмамасы вә ағлаамасы үчүн Кешаны, демәк олар ки, һәр күн мәтбәхә кәтирдириләр.

Наташа ону севинә-севинә гаршылајыб дејирди:

— Исин, гызын! Сојугдан сәнин димдијин дә, пәнчәләрин дә гыпгырмызы гызарыб.

Кеша исинир, јемәк јејир вә Наташа илә өз дилиндә, һәмишәки кими гысача данышырды: «Ке! Ке! Нә јахшыдыр! Нә истидир!»

Гыш мүддәтиндә Кеша бөјүјүб, јекә бир газ олду. Гарлар әриди, јаз кәлди, о даһа јекә ағ бир гуш олуб һәјәтдә кәзирди.

Кеша һәјәтимизин бүтүн адамларыны таныјырды. Бүтүн танышлары о һәмишәки кими «Ке! Ке!» — илә гаршылајыр, дарвазаја гәдәр өтүрүр, һәр бир адамла һәмин о гысача «Ке!» сәсијлә саламлашыр вә сағоллашырды.

Бир дәфә Кеша итди. Бүтүн һәјәти ахтардылар, бүтүн күнч-кәнәни көздән кечирдиләр, күчәдә гоншулардан сорушдулар... Кеша јох иди. Онун нечә олдуғуну һеч ким билмирди.

Бир күн кечди, ики күн кечди. Үчүнчү күн лап ахшамчағы танымадығымыз чаван бир киши, әлиндә бир чубугла ағ газы гова-гова һәјәтә кәтирди.

Киши гоншумуздан сорушду:

— Бу газ сизиндирми?

Гоншу гадын тозағачы алтында өз кәлинчикләријлә ојнајан Наташаны көстәриб севинә-севинә деди:

— Газын јијәси, бах, одур еј.

Амма Кеша елә өзү о саат балача достуну көрмүшдү.

О, һәмишәкиндән дә бәрк бир сәслә: Ке! Ке-ке! — чығыра-чығыра, ганадларыны күлмәли бир шәкилдә чала-чала, јајхана-јајхана Наташанын јанына гачды.

Наташа бәркдән:

Кеша! — гышгырыб бирдән ағламаға башлады. — Ај ана! Кешка кәлди! — О, гышгыра-гышгыра Кешкаја сары гачды. — Вај сәни, ахмағын бири! Бу нечә күнү һарада итиб-батмышдын?

Кеша әсәби-әсәби тәкрар етди:

— Ке! Ке! Неч өзүм дә билмирәм һарадајдым... Өзүм дә билмирәм... Ке!

Амма иш, бах, белә олмушду. Јемәкдән сонра анасы Наташаны јатырдыб, өзү кејиниб диш һәкиминә кетмишди. Буну көрән Кеша да өз бөјүк јијәсини өтүрмәк истәмишди. Бу вахт күчәдә адам чох иди, — заводда јемәк фасиләси гуртармышды, Кеша да адам ахыны ичинә дүшмүшдү. Өзүнү ора вурмушду, бура вурмушду, јијәсинин изини итирмишди. Наташанын анасы сола дөнмүшдү, Кеша саға. Будур, бүтүн иш дә елә бундан ибарәтди.

Евдән хејли узагда таныш олмајан бир кишинин да-лынча дүшмүшдү: о киши нәдәнсә Наташанын атасына бәнзәјирмиш.

Јад һәјәтдә Кеша чашыб галыбмыш. Үчүнчү күн һәмин киши бу нараһат газын саһибини ахтарыб тапмаг гәрарына кәлиб.

Кеша елә узагдан өз дарвазаларыны таныјыб

О севинә-севинә чығырыб: — Ке-ке-ке! Ахыр ки, тап-дым! Тапдым! Ке-ке!

— Ај сәни, мәним чаным-чијәрим, ај мәним ағча гушум! — О өз севинчини билмирди нечә изаһ етсин. На-таша севиндијиндән Кешанын гырмызы димдијиндән өпдү.

Кеша севинчиндән јерә-көјә сығмырды:

— Ке-ке! Сән дә мәним чаным-чијәримсән, сән дә мәним ағчамсан... Ке-ке!

МӘНИМ ТЭСЭРРҮФАТЫМ

Әһәр нәнәм мәнә јемәкдән сонра ичмәк үчүн бир фин-чан сүд төкүб деди:

— Јејин ол, а бала, тәсәррүфат ишләринә башламаг вахтыдыр. Халан, дајын һәлә сән јатмышкән тарлада ишә киришибләр. Сәнин дә вахтындыр...

Мән баша дүшмәјиб сорушдум:

— Нә тәсәррүфат?

Нәнәм деди:

— Бу саат сәни баша саларам.

Јахшы да: тәсәррүфат дејирләр, олсун тәсәррүфат. Бизим шәһәрдә һеч бир тәсәррүфатымыз јохдур. Инди ки, нәнәмин тәсәррүфаты вар, нә олар, көмәк едәрәм. Анам да елә мәнә тапшырмышды ки: «Бах, Вова, орада нәнәнә көмәк еләрсән һа. Ахы нәнәмиз гочадыр».

Нәнәм деди:

— Ај бала, бир кет бах көр бизим пәргу балышларымыз о јан-бу јана дағылмајыблар ки?..

— Јахшы, нәнә чан, бу саат!

Мән столун архасындан галхыб, чәлд дахманын тә-миз сүпүрүлүб, сәлигәјә салынмыш отағына кечдим. Орада нәнәмлә мән јатырдыг. Отагда һәр шеј өз гајда-сында иди: чарпајылар јығышдырылмыш, нәнәмин өз әлләријлә чырпыб јумрулашдырдығы балышлар аз гала тавана гәдәр үст-үстә јығылмышды.

Үстү нахышлы хырдача «гулаг балышлары»да өз јерләриндә иди...

— Ај нәнә, балышлар чарпајыдадыр! — Тәәччүблән-дим ки, нәнәм мәни балышларын јериндә олуб-олмады-ғыны јохламаға нә үчүн көндәриб. Балышлар һарада ола биләрди ки?

Нәнәм әлләрини бир-биринә вуруб, күлә-күлә деди:

— Ај мәним шәкәр балам! Мән дә дејирәм көрәсән о нијә гача-гача отаға кетди. Демә о, балышлары јохла-јырмыш...

Мәнә елә кәлди ки, нәнәм јәгин билә-билә мәнә са-ташыр; буна көрә инчимиш һалда она дедим:

— Ахы сән өзүн тапшырмышдын ки, «пәргу балыш-лары» јохлајым.

— Ај мәним дилбилмәз балам, ахы мән демишдим ки, бах, көр бизим бала газлар һарададырлар?

— Бала газлар! Бәјәм газлар балышдыр?

— Ај көзүмүн ишығы, бәс балышлары нәдән гајы-рырлар?

— Нәдән? Әлбәттә, газ балаларындан гајырмырлар ки!

— Дүздүр, газ балаларындан гајырмырлар. — Јенә нәнәм күлдү вә мәни баша салды ки, балышы гуш түкүн-дән вә ләләкләрдән гајырырлар, түк вә ләләкләр дә газ-ларда олур. Бала газларса, бөјүјүб газ олурлар. Демә-ли, белә чыхыр ки, бала газлардан кәләчәкдә балыш гајырачаглар...

Мән өзүм дә буна күлдүм вә јадымда сахладым ки, бир дә мәни белә чаш-баш гојмасынлар.

Ахшамчағы, һава сәринләшәндә, мән гамчыны кө-

түрдүм; буну мөним үчүн Васил баба конафдан һөр-
мүшдү. Нөнөмин донузлары гоча Чилчил илә ики гара
потаны отармаға апардым. Барынын јанында дуруб
гамчыны өзүм үчүн һавада гыжылдадым: ж-жик,
ж-жик! Күнөш кими сапсары зәнчироту чичәјини көрүб
она бир гамчы әндәрдим: ж-жик! Јолда бир гара дозан-
гурду көрдүм, она бир гамчы: ж-жик! Елә үзүмү чевир-
мишдим ки, һарданса бир ағ кәпәнәк учуб кәлди, го-
лајланыб она да бир гамчы: ж-жик! Кәпәнәк ағ ганад-
ларыны чырпа-чырпа човдар зәмисинин ичиндә көздән
итди.

Мән исә елә далбадал гамчыны гыжылдадым:
ж-жик, ж-жик, ж-жик!..

Бир дә көрдүм ки, јолун о тајындакы зәмидән чығы-
рырлар. Нөнөмин гоншусу Игнатиха хала орада чуғун-
дур саһәсиндә алаг едир.

— Ај Вова! Бу нә ишдир еләјирсән? Бир көр сәнин
пијин һаралара дарашыб?

Мән јерә бахдым: ичиндә пиј вә чөрәк олан балача
торбам елә орада, өз јериндә иди.

Мән чығырыб күлә-күлә чаваб вердим:

— Мөним пијим һеч јериндән тәрпәнмәјиб. Будур,
бурада, јанымдадыр!

— Јанындадыр?! Бир бах, көр сәнин донузларын нә
еләјирләр?!

Мән бир дә дөнүб бахдым. Көрдүм ки, донузларым
отлагда јохдур. Бәс онлар нечә олублар? Бир гәдәр ирә-
ли јүјүрдүм, көрдүм ки, одур һа картоф саһәсиндә, ба-
рыны кечиб јери еширләр. Донузлары говмаға гачдым,
Игнатиха хала исә, мөни о ки вар данламаға башлады:

— Бир буна бахын! Өзүнә иш тапыб: дуруб — әлин-
дә гамчыны јелләјир. Инди ки, чобанлығы бојнуна
алыбсан, өз донузларына бах да!..

— Бәс сиз чығырырдыныз ки: «Пијин һардадыр?»—
Мән ачыглы-ачыглы чаваб вердим, амма елә о саат ба-
ша дүшдүм ки, «пиј», торбадакы пиј парчасы дејил,
донуз демәкмиш! Бу да елә «балышлар» кими... Бурада

һөр шеј бизим шәһәрдә олдуғу кими дејил, башга чүр
адланырмыш...

Бир дәфә дә Васил баба илә дәрз дашыјан бир ара-
банын ардынча кедирдик. Һава јаман исти, тозанаг иди.
Бабам мөни дәрзләрин үстүнә отурдуб, өзү аты сүрүрдү.
Қолхоз сәдри бизим габағымыза чыхды.

— Бу нә ишдир, ај Вова, чөрәјин үстүнә минибсән?
Чаваб вердим ки: — Јох, чөрәк дејил, дәрзләрин үс-
түндәјәм.

Сәдр бәркдән күлүб Васи́ли бабаја деди:

— О саат билинир ки, шәһәрли баласыдыр... Ај баба-
сы, она өјрәт ки, тахыл нечә битир!

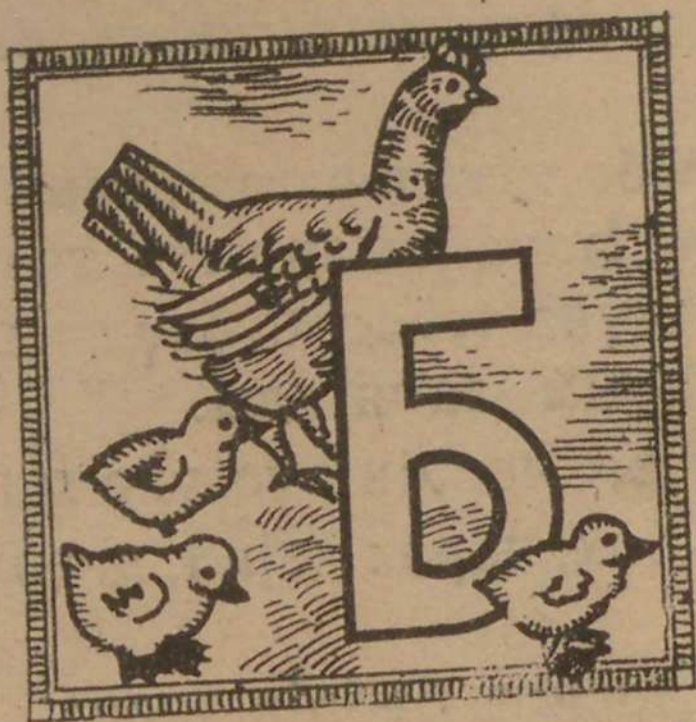
Елә һамы дејир, ону «өјрәт», буну «өјрәт» елә бил
ки, мән өзүм һеч нә өјрәнмәмишәм, һеч нә дә билмирәм.
Нөнәм мәнә көстәрмишди ки, көк ләкләрини алаг отла-
рындан нечә тәмизләмәк лазымдыр, мән дә онлары тәр-
тәмиз јолдум, һеч бирчә кол да галмады. Бурада өјрән-
мәли нә вар ки!

Бир дәфә нөнәм деди ки: «Ај Вова, кет бизим сүд-
чијәзин габағына. Һарадаса бу јахынлыгда олмалыдыр,
чајын о тајындан евә кәлир». Демәли, өзүмлә ја бир ди-
лим чөрәк, ја да бир чәнкә чуғундур јарпағы апарыб
бизим Ағча инәји гаршыламалы идим. Нөнәм ону чо-
дан белә өјрәтмишди. Кәрәк дадлы бир јемәклә гаршы-
лаја идин, јохса һәјәти өтүб кәнд узуну чыхыб кедәчәк-
ди... Әкәр Ағча инәк, доғрудан да, евин јанындан өтүб
кетсә иди, нөнәм, әлбәттә, чығырачагды: «Мәнә көр бир
нечә сүд гисмәт олуб!»

Амма мөни даһа алдатмаг олмазды! Сүд — јә'ни
инәк! Инәк — јә'ни сүд!»

Мөним белә бир тәсәррүфатым вар. Мән она инди
лап јахшы бәләд олмушам!

Фирдунбәј Көчәрли адына
Азәрб. Довләт Республика
УШАГ КИТАВХАНАСЫ
Инв. № 51048

ир дэфэ Володја дајы
от бичининдэн гајыдыб
кэлэндэ, папағынын ичиндэ чөл өрдэји јумурталары
кәтирмишди.

О арвадына деди:

—А арвад, күрт тојуғу отурт, јени бир гуш фермасы
дүзәлт.

Арвад дејинә-дејинә әрини данлады ки, јумурталары
јувадан наһаг јерә кәтириб, амма башга чарә јох иди,
гырт тојуғу тутмағ үчүн һәјәтә кетди.

Тојуг, ичинә јумурталар јығылмыш хәлбирин дөврә-
синдә әввәлчә бир гәдәр кәзинди. Гаггылдады, гығыл-
дады. О да јәгин өз јијәләрини данлајырды ки, нә үчүн
она бу иши әввәлдән тапмајыблар. Ахыр сакитләшип
хәлбирин ичинә һоппанды, өзүнү јумурталарын үстүнә
јајыб сакитләшди, көзләрини јумду — елә бил јухуја
кетди.

Анчаг Димка Пипикли тојуғун башыны тумарламағ
үчүн әлини узадан кими, о саат көзләрини ачыб, ачыгла
гаггылдады вә оғланын әлини димдикләди.

Димка буну көзләмәдијиндән вә ағрыдан чығырды.

— Вај!

Анасы деди:

— Јумурта үстүндә отуран тојуға тохунма. Инди
онунла зарафат етмәк олмаз.

Белә дејиб о, хәлбири тојуггарышыг көтүрүб анбара

апарды. Арадан дөрд һәфтә кечәндән сонра гырт тојуғун
балалары ишыг үзүнә чыхдылар.

Әввәлчә чүчәләрдән бири јумуртанын габығыны
тыггылдатды, елә бил пәнчәрәни тыггылдадыр. Тыггыл-
дадыб чиббилдәди:

— «Ичазә верин...»

Сонра икинчиси тыггылдадыб чиббилдәди. Сонра да
јувада беш, једди, он, даһа сонра һамысы — он ики дәнә
сапсары, боз чилли хырда әтчә балалар тәрпәшдиләр.

Володја дајы арвадыны данлајыб деди:

— Бах, көрүрсәнми, онда мәни данлајырдын ки, ју-
мурталары нијә кәтирмишәм. Бәјәм өрдәк оту бичил-
миш чәмәндә өз јувасыны тапа биләрдими? О, јумурта-
лары мешә кими гамышлыгда гојмушду... Инди, бах, то-
југ фермадан башга бир ферман да вар...

Ертәси күн тәзә ферманы бағын ичинә бурахдылар.
Амма ана-гырт тојуғун о гәдәр гајғысы варды ки! Тојуг
биринчи гоча, тәнбәл боз пишијин үстүнә чумду. Бу пи-
шијин һеч өрдәк балалары илә иши јох иди, онлара то-
хунмағ истәмирди. Анчаг гырт тојуға елә кәлди ки, о
гәсдән бурада онун балаларыны күдүр вә һамысыны
гутуб јемәк истәјир. О саат онунла вурушмаға чумду.
Ганадларыны ачыб, бәркдән гыртылдаја-гыртылдаја
шығыјыб горхудан өзүнү итирмиш пишијин аз гала лап
көзүндән димдикләди. Пишик јазыг-јазыг мијолдајыб,
күллә кими гачарағ армуд ағачына дырмашды.

Чошуб ачыгланмыш гырт тојуг балаларынын јаны-
на гајыдыб онлары о саат орадан узаглашдырды.

Онлар хырмана кетдиләр, бурада тәзә, дадлы човдар
төр-төкүнтүсү галмышды. Өрдәк балалары онлары дән-
ләјиб, хырдача чүчүләри мәһарәтлә тутуб јејирдиләр.
Бирдән, ишә бах һа, бостан тәрәфдән чиббилти ешидил-
ди вә бир тојуг, гоншунун гырт тојуғу һамысы бир-бири-
нә бәнзәјән ағаппаг јумшаг түклү балаларыны хырмана
кәтирди. Чүчәләр аналарынын јанында дуруб, хырда —
гарача мунчуг көзләри илә марагла өрдәк балаларына
бахырдылар.

Өрдәк балаларындан бири гонаглара јахынлашды, јәгин ки, онларла јахындан таныш олмаг истәјирди. Бу вахт јад гырт тојуг көзләнмәдән ону башындан елә димдикләди ки, јазыг һеч ајаг үстүндә дура да билмәди.

Пипикли тојуғун бу чағырылмамыш гонаглара елә ачығы тутду ки, лап пипији дә гызарды. О бајаг пишијин үстүнә чуман кими, јенә дә гоншу тојуғунун үстүнә чумду.

Чүчәләр чиббилдәшдиләр, бир-биринә гарышыб, — өрдәк балаларынын јанындан гачышдылар. Ана тојуглар исә, елә дөјүшүрдүләр ки, түкләри һәр тәрәфә учушурду.

Ахырда гоншу гырт тојуғу тәслим олуб кери чәкилди.

Пипикли тојуг хејли вахт сакитләшә билмәди: башыны дик тутуб, гоншу бостана сары баха-баха ачыглы-ачыглы гаггылдајырды. Кимин һүнәри вар бир дә кәлиб онун балаларына саташсын! Бу балалар дүнјада ән көзәл, ән ағыллы балаларды ахы!

Ертәси күн Пипикли тојуг Ағча инәјә һүчум еләди. Ағча инәк ахырдан су ичиб төјләјә кедирди. Јолда о, өрдәк балаларындан бирини гохламаг истәди. Пипикли тојуға елә кәлди ки... О саат шығыјыб Ағча инәјин ајағыны бәрк димдикләди! Һүркмүш инәк төјләјә елә гачыб сохулду ки, елә бил ону чанавар говурду.

Пипикли тојуг чошкалара да, донузлара да, һәјәтдә һеч кәсә күн вермирди, онун әлиндән һамы зара кәлмишди. Димка илә Вова исә, өрдәк балаларына јахын дүшмәјә белә горхурдулар.

Икичә һәфтәнин ичиндә Пипикли тојуг бүтүн һәјәт-дәкиләрлә, бүтүн күчәдәкиләрлә далашыб-күсүшдү.

Бир дәфә Пипикли тојуг өз балаларыны чај гырағына апармаг истәди. Орада јәгин ки, һеч кимлә далашмалы олмајачагды.

Доғрудан да, бу нә көзәл кәзинти иди! Онлар јол илә кетдиләр, сонра човдар тарласынын ичиндә чығыра дөндүләр. Пипикли тојуг әјилмиш сүнбүлләри дәнләјир, ба-

лалары да чүчүләрдән тутурдулар... Сонра әтирли от басмыш чәмәнлик башланды.

Чајын гырағында Пипикли тојуг балаларына тапшырды ки, гумлугда ешәләниб јем ахтарсынлар. Амма балалары елә бил дәјишмишдиләр. Һәмишә сөзәбахан, үзүјола олан балалар елә бил дәли олмушдулар. Әввәлчә бири суја һоппаныб үздү вә баш вурду. Онун ардынча да, икинчиси, үчүнчүсү...

Горхуја дүшмүш Пипикли тојуг чајын гырағында о јан-бу јана гачыб вурнуха-вурнуха, вар сәсијлә чығырырды:

— Һара, Һара кедирсиниз? Ај аман! Ај дад! Балаларым батыб боғулурлар!..

Пипикли тојуг өзү нәинки үзә билмирди, о өмрүндә һеч дизә гәдәр дә суја кирмәмишди.

Анчаг балалар онун сөзүнә бахмырдылар. Бирдән-бирә суја атылмагдан горхан бәзи балалар өз гочаг бачы-гардашларына бахыб, сонра өзләри дә суја баш вурурдулар...

Өрдәк балалары ахшама гәдәр чајда үздүләр. Пипикли тојуг лап јорулуб әлдән дүшмүшдү, ахырда сарсаг балаларыны јығыб евә апарды.

Ертәси күн исә балалар өзләри она әмр вердиләр: — Пи-пи-пи!.. Биз чај гырағына кетмәк истәјирик! О ахшам онлар евә гајыданда даһа аилә бүтүн дејилди. Дөрд өрдәк баласы, аналары нә гәдәр чағырдыса да, фикир вермәдиләр, үзүб гамышлыға кирдиләр, даһа кери гајытмадылар.

Пипикли тојуг балаларыны ики дәфә дә чај гырағына апарды. Дөрдүнчү күн о, евә тәк гајытды...

Володја дајы деди:

— Бәли, бу да јени ферма... Нечә олса, онлары өз евләри — көл өз гучағына чәкиб апарды.

Дима илә Вова ағлашдылар, аналары исә онлары данлајыб деди:

— Ахы онлар өз евләринә, өз аналарынын јанына

кедибләр... Бәс сизи көтүрүб евимиздән башга јерә апар-салар нечә олар?.. Хошунуза кәләрми?

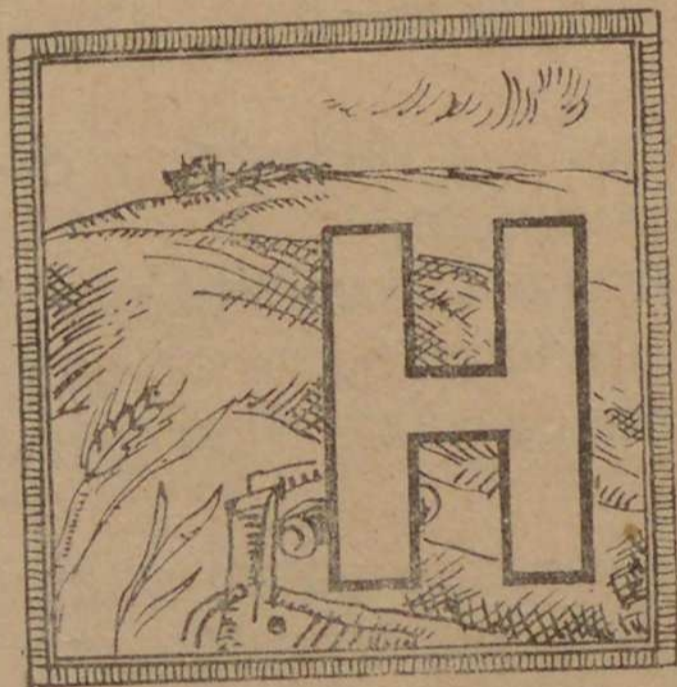
Дима гашгабағыны саллајыб деди:

— Ана, мән сәнин јанында галмаг истәјирәм!

— Мән дә, мән дә! — дејиб, Вова анасыны гучаглады.

Ана күлә-күлә деди:

— Һә, көрдүнүз ки! Өрдәк балалары үзүб кетдиләр, лап јахшы да еләдиләр...

ДӘНСОВУРАН

еңә илләрди ки, көһнә бир дәнсовуран машын колхозун һәјәтиндә атылыб галмышды. Әкәр ушаглар бурада кизләнгач ојнамасајдылар, ким билир һәлә нә гәдәр бөјрү үстә анбарын диварына сөјкәниб паслана-паслана галачагды. Мәкәр јајда ојнамаға һеч бундан да јахшы јер тапмаг олардымы?! Һәм пытраг колларын ичиндә кизләнмәк олар, һәм дә алма, албалы ағачлары-на дырмашарсан, будагларын арасында сәни һеч кәс көрә билмәз. Отларын ичиндә кизләнсән, елә бил јашыл далғаларын дибинә баш вурурсан...

Марылја нәнә о күн ахшам јемәји үчүн тәзә картоф газыб чыхарырды. Һәмишә бу вахтлар олдуғу кими тар-лаларын вә кәндин үстүндән тахылдөјән машынларын уғултусу кәсилмирди, колхоз хырманындан күләк гыз-ларын охудуглары маһны сәсләрини кәтирирди. Күнәш батырды. Очагларда од галамаг, иш күнүндән сонра,

бир аздан гајыдыб сүфрә башына јығылачаг аилә үчүн ахшам јемәји һазырламаг лазым иди.

Гары тәләсир, башлары өз ојунларына гарышмыш олан ушаглара фикир вермирди. О билирди ки, ушаг-лардан һеч бири онун хијар ләкләринә кирмәјә чүр'әт етмәз, хашхашлардан да архајын иди: кимин һүнәри вар, бирчә баш гопарсын, Марылја нәнә онун гулағыны бурар!

Ән кичик гыз, Марылја нәнәнин вур-тут бешчә јашы олан нәвәси Ирка, «күдәнләрдән» бири ајагларынын сә-сини ешидәчәкмиш кими, бармагларынын учунда нәнә-нин јанына гачыб, һәјәчандан төвшүјә-төвшүјә пычыл-дады:

— Нәнә чан, гурбан олум, мәни кизләт...

Марылја нәнәнин исә бирчә дәгигә дә бош вахты јох иди. Амма, көрүнүр, нәнәнин өз ушаглыг вахты јадына дүшдү (бу, о гәдәр чохдан олмушду ки, һеч өзү дә бу ушаглығын, доғрудан да, олдуғуна инана билмирди), нәнә меһрибан-меһрибан күлүмсүндү, үзүнүн гырыш-лары ачылды.

Марылја нәнә бели бир кәнара гојуб, Ирканын үстү-нү тәзә картоф јарпаглары илә өрт-басдыр едиб, һеч бир шејдән хәбәри јохмуш кими, јенидән өз ишинә киришди.

Нәнәнин јанындан сичан кими кизләнә-кизләнә өтү-шән нәвәси Василјок вә гоншунун оғлу Витка јавашча-дан «Ај нәнә, бизим јеримизи билдирмәјәсән һа!» — де-јиб, албалы ағачлығына кирдиләр.

Гарынын јахынлығындакы шырымда да ики ушаг кизләнди. Дәнсовуран машынын да ичиндән нәсә бир таггылты ешидилди. Бир аздан һәр тәрәфдән инчә ушаг сәсләри ешидилди: «Һарај!»

Марылја нәнә өзү дә бир гәдәр бу ушаг ојуну илә марагланды. Өзүнү дикәлдиб, һәлә дә өз фикирләри-нә — хатирәләринә күлүмсүнә-күлүмсүнә, марагла ба-лача Воваја бахырды. О, бир довшан баласы кими је-риндән сычрајыб анбарын далындан чыхды; онун тинин-дә о, вичданла көзләрини јумуб ишарәни көзләјирди;

бир гэдэр дуруб фикирлэшди, бирдэн дэнсовуран машына тэрэф чумду. Сонра фикрини дэжишиб, керижэ гачды.

Һараданса онун ардынча инчэ бир чижилти ешидилди: «Һарај!» Бу сәс, јашыл картоф јарпаглары алтында кизләнмиш Ирканын сәси иди. Оғлан сәсин һарадан кәлдијини сечә билмәди, башыны о јан-бу јана чевириб, бирдән чөнүб анбарын тининдән дөндү.

Нәнә өзү дә истәр-истәмәз ојунун иштиракчысына чеврилиб Ирканы хәбәрдар етди:

— Сәсини чыхарма һа, гузум, јохса ән әввәл сәни тапарлар...

Вова анбарын дөврәсинә һәрләниб, һеч кәси тапмадығындан, нәнәнин јанына кәлиб часус кими пычылдады:

— Ај Марылја нәнә, бәс онлар һарададырлар?

Нәнәнин өзүнү итирмиш олан Воваја үрәји јанды вә башы илә албалы ағачларына тэрэф ишарә етди. Оғлан галын пытраг коллары арасында илишә-илишә, јыхылыб-дура ағачлара јахынлашыб бирдән севинчәк һалда гышгырды:

— Аһа, одур, тапдым! Васил! Витја-а!..

Василлә Витја истәмәјә-истәмәјә ағачдан һоппаныб, үст-башларындан һөрүмчәк торларыны тәмизләјә-тәмизләјә сорушдулар:

— Бәс бизим јеримизи һарадан билдин?

Вова бич-бич күлдү:

— Билдим дә, һә, тапдым да! — дејиб, гачараг о бирләри ахтармаға кетди.

Балача Ирка Вованын тапдығы ушагларын сәсини ешидиб, өзү дә дөзә билмәди, кизләндији јердән дик ајаға галхыб шән бир сәслә чығырды:

— Бах, бу да мән!

Бирчә Игор јох иди. Ушаглар бүтүн күнч-бучағы ахтарыб, Марылја нәнәдән сорушдулар, картоф тарласыны кәздиләр, Игор һеч јердә јох иди ки, јох иди. Ахыркиминсә ағлына кәлди:

— Бәлкә дәнсовуран машында кизләниб?

Һамы ора јүјүрүшдү.

— Будур һа, бурдадыр ки?!

— Даһа нијә кизләнирсән, тез ол, чых!

Игор өзү дә елә севинә-севинә чәлд дәнсовуран машындан чыхмаг истәрди, амма бу о гэдәр дә асан дөјилди.

Игорун бүтүн бәдәни кејикмишди, ајаглары үјүшмүшдү, о нә гэдәр о јан-бу јана бурулдуса да, чыха билмирди, јалниз ныггылдајырды:

— Һеч чүр чыха билмирәм...

Нәнә јенә дә өз ишинә киришиб, ушагларын бу ишинин нечә гуртарачағыны көзләмәди. Онлар исә дәнсовуран машынын дөврәсинә јығышыб, кими Игорун ајағындан, кими голундан јапышыб дартышдырырдылар — амма бундан бир шеј чыхмырды.

Онлар нәнәни сәсләдиләр. Гары әввәлчә инанмады елә билди ки, ушаглар гарыја саташыр, әјләнирләр. Сонра о, Игорун һәтта ағламсына-ағламсына чығырдығыны ешитди. Нәнә дәнсовуран машынын јанына гачыб, өзү оғланы чәкиб чыхартмаг истәди, амма о, бирдән, доғрудан да, ағламаға башлады.

Марылја нәнә горхудан рәнки ағармыш һалда чығырды:

— Ај аман, ахы ушаг бурада боғулар?!

Ағламаг вә гышгырыг сәсинә гоншу гадын да өз бостанындан дуруб кәлди бура:

— Бурда нә олуб белә?

— Ај Авдотја, тез јүјүр балта-мишар кәтир. Кәрәк дәнсовураны мышарлајаг! Игор азча галыб орада боғулсун.

Бир нечә дәгигәдән сонра гоншу гадын балта вә мишар кәтириб кәлди.

Игор дүшдүјү тәләдә сәсини чыхармыр, лап нәфәсини дә гысмышды. Она елә кәлирди ки, балта бу саат она дәјәчәкдир. Амма о наһаг јерә горхурду: гоншу гадын чевик әлләри бирчә анда дәнсовуран машыны дармадағын еләди.

— Вај сәни, севимли балам... — дејә-дејә Марылја нәнә тир-тир эсэн Игору дүшдүјү тәләннин ичиндән чәкиб чыхартды.

Чығыртылар јаваш-јаваш кәсилди. Ушаглар нәнәнин јахынлығында әјләшиб, баш вермиш бу гәрибә әһвалатдан данышмаға башладылар. Марылја нәнә исә онлары горхудуб деди:

— Инди, бах, бу кизләнгач ојуну үстүндә колхоз сәдри сизин чәзанызы верәчәк. Зарафатдырмы, машины дармадағын еләмәли олдуг. Инди, јәгин ки, сизин атааналарынызын һәрәсиндән азы ијirmi иш күнү тутачаглар. Төрәтдијиниз ишдән хәбәр тутанда, мәктәбдә дә сизә чох сағ ол демәјәчәкләр! Мүәллим дә сизи евинизә говачаг. Дејәчәк ки, мәнә мәктәбдә колхоз әмлакыны корлајан зијанчылар лазым дејил! Беләликлә, онлар өз кефләри үчүн парталары доғрајыб одун едәрләр...

Василјок өз јолдашларыны мүдафиә едиб деди:

— Бәјәм дәнсовуран машины биз сындырмышыг? Ахы буну Авдотја хала еләјибдир!

Марылја нәнә өз евинә сары кедә-кедә дејинди:

— Һә, әлбәттә, инди бүтүн тәгсирләри Авдотја халанын бојнуна гојарсыныз! Бәс о дәнсовуранын ичиндә бар-бар бағыран ким иди? Өзү нечә кирмишдисә, елә дә чыха иди дә! Онда һеч кимдә тәгсир олмазды.

Игор утаныб башыны ашағы салды. Оғланын үзү вә гулаглары һәм кечирдији һәјәчандан, һәм дә данлаглардан од тутуб јанырды. Ахы бу совхаја галмыш дәнсовуранын ичинә кирмәк һарадан онун ағлына кәлди! Инди, доғрудан да, колхоз сәдри дә, мүәллими дә о ки вар, данлајачаглар. Әлбәттә, атасы да она, — чох сағ ол — демәјәчәк ки!.. Ди, јахшы, гој атасы елә бирчә ону чәзаландырсын, башгаларында һеч кәсин иши олмасын; ахы онун — Игорун үстүндә нијә башгалары да наһаг јерә чәзалансынлар? Амма, о да ола биләр ки, сәдр колхоз идарә һејәтини топласын, Авдотја халаны да көтүрүб бу ишә гатсын...

Будур, Игору белә нараһат фикирләр инчидирди.

Бир јердә гәрар тутмајан Василјок һамыны вә биринчи нөвбәдә, әлбәттә, Игору сакитләшдирмәјә чалышыб дејирди:

— Еһ, нә бөјүк иш олуб ки? — дәнсовуран машины! Өзү дә көһнә, сыныг-салхаг. О, колхозун нәјинә кәрәкди? Онун әвәзинә чохдан өзүкедән комбајн ишләјир. О дәнсовуран елә бурада һамыја мане олурду!

Ушагларын арасында ән бөјүјү олан он ики јашлы Витка гашгабаглы деди:

— А гардаш, өзүндән ујдурма, о дәнсовуран һеч кимә мане олмурду. Үмумијјәтлә колхоз машиныларыны корламаға һеч кимә ичазә верилмәјибдир. Вәссәлам...

Балача Вова динмир, јалныз горхмуш көзләрини онун үзүндән-бунун үзүнә чевириб, баша дүшмәјә чалышырды ки, онлар колхоза чохму зијан вурублар, ја о гәдәр дә јох. Белә шејләрлә һәлә ки, әсла марагланмајан ән балача ушаг Ирка ләкдә отуруб ләззәтлә көј хијары хыртылдада-хыртылдада јејирди.

Игор чәсарәтлә деди:

— Билирсинизми нә вар, ушаглар, сиз бурада отурун, мән өзүм кедим, һамысыны сәдрә данышым. Гој, истәјирсә, мәним атамн әмәк күнләриндән тутсун. Ахы мән өзүм, дүз бир ај колхозун бузовларыны отармышам, демәли, мәним дә әмәк күнләрим вар. Истәмирәм ки, мәним әвәзимә сиз һамыныз чаваб верәсиниз. Јадыныздадырмы, ахы бу күн кизләнгач ојнамағы биринчи мән тәклиф етмишдим.

Белә дејиб о, гача-гача колхоз дәфтәрханасына кетди.

Сәдр бригадир вә һесабдарла нә барәдә исә данышырды. Игор онларын үзләринин кәркин, гајғылы олдуғуну көрдү, амма өзүнүн сәдр илә сөһбәтини сонраја гојмаг истәмәди.

Игор гапынын ағзында дуруб, учадан деди:

— Сәдр әми!

Амма елә о саат дујду ки, бир аз әввәлки чүр'әти јоха чыхыб, нәдәнсә, ону горху басыб, бүтүн бәдәнинә үшүт-

мә дүшүбдүр. О, көзләнмәдән бирдән-бирә сөзүнүн да-
лыны деди:

— Сәдр эми, мән дәнсовуран машины сындырмы-
шам.

Сәдр тәәччүблә сорушду:

— Дәнсовураны сындырыбсан? Нә дәнсовуран?
Ғарда?

Игор бирдән фикирләшди ки: «Бәлкә һеч бу барәдә
данышмаг лазым дежилди, о сыныг-салхаг машин бәлкә
һеч кимин јадына дүшмәјәчәкди?» Игор өзүнүн бүтүн
һәгигәти данышмаг гәрарындан шүбһәләнди, амма елә
һәмин саат өз-өзүнү данлады. Инди ән горхулу сөзү де-
дикдән сонра, онун чижиндән санки бир дағ көтүрүл-
дүјүндән, Игор колхоз һәјәтиндә баш вермиш әһвалаты
сәмими үрәклә данышды.

Сәдр сых, күрән бығларынын алтында кизлинчә,
бич-бич күлүмсүнә-күлүмсүнә вә Игорун бәрәлмиш көз-
ләринә баха-баха деди:

— Һм, һә дә, а гардаш, јахшы иш дежил. Колхоз әм-
лакы нә гәдәр көһнә олса да, гардашоғлу, ону сындыр-
маг һеч бир низамнамәдә нәзәрдә тутулмајыбдыр.

Игор дик она зилләнмиш бахыша давам кәтириб
деди:

— Онда гој идарә һеј'әти атамн әмәк күнләриндән
тутсун, амма башга һеч кимлә иши олмасын, она көрә
ки, бүтүн тәгсирләр бирчә мәнәдир...

Сәдр бригадир вә һесабдара көз јетириб деди:

— Нә әмәк күнләри?.. Һә-ә! Баша дүшдүм, баша
дүшдүм. Демәли ки, колхоза дәјән зәрәрин әвәзинә, елә-
ми? Амма атанын бура нә дәхли вар? Онда бир тәгсир
јохдур ки, елә сән өзүн, демәк олар ки, даһа јекә оғлан-
сан, өз әглин-шүүрун вар. Елә сәнин өзүндән тутмалы
олачајыг. Амма сәнин һәлә әмәк китабчан јохдур. Белә
чыхыр ки, сән өзүн бир ишлә өз сәһвини дүзәлтмәлисән.
Ди, инди олмасын, сонра олсун...

Игор үрәклә вә'д етди:

— Сәдр эми, мән бөјүјәндә охујуб мүһәндис олача-

ғам, о сыныг-салхаг дәнсовурандан јүз гат јахшы ма-
шын гајырачағам.

Сәдр онун сәһвини дүзәлдиб деди:

— О сыныг-салхагдан јахшысыны нијә, ән јахшы
машындан да јахшысыны гајырарсан.

— Биз Витка илә бирликдә комбајндан да јүз гат
јахшысыны гајырачајыг! Бир бахын, көрүн биз онунла
нечә тәјјарә гајырмышыг!..

Сәдр тәәччүбләнди:

— Тәј-ја-рә? Һә, инди ки, сиз тәјјарә гајырырсыныз,
онда јени тријер вә ја, нә дејирләр, о башга шејләр дә
ичад едә биләрсиниз...

— Едәрик. Һәлә елә машинлар гајыраарыг ки!..

— Белә оlanda, сизин бу күнкү тәгсириниздән кеч-
мәк олар. Амма мөһкәм сөз вер ки, даһа бир дә өзүкедән
комбајнын вә ја тракторун ичинә кириб кизләнмәјәчәк-
сән. Нечә биләрсиниз, јолдашлар, будәфәлик онун тәг-
сириндән кечәкми? — О, һесабдар вә бригадирдән со-
рушду.

Онлар да:

— Бағышламаг лазымдыр, — дејә чаваб вердиләр.

Игор, һәтта «сағ олуң» демәји дә јадындан чыхарыб
севинчәк һалда: — Кедим ушағлара данышым! — дејиб
күллә кими һәјәтә гачды.

ВЕРНИСАЖ

үз бир һәфтә биз бачым-
ла һөчәтләшиб бәһс ет-
дик, һәлә бир дәфә лап далашдыг да. Һеч чүр гәрара

ала билмирдик ки, анамыза Сәккиз мартда, онун бајрамында вермәјә ән јахшы һәдијјә нәдир.

Бачым дејирди:

— Мән анамыза бир дәсмал нахышлајачағам: дәсмалын үстүндә бир пишик бошгабдан сүд јалајыр.

Бир бах да! Пишик сүд јалајыр. Дәсмалын үстүндә! Сонра да бу дәсмалы чөрәк габынын үстүнә салачағлар...

Мән һирсләниб дедим:

— Бура бах, билирсән нә вар, мән сәнин пишијинлә бир габдан чөрәк јејән дејиләм!

Бачым да лағ едә-едә дејинди:

— Мән дә һеч ону сәнә бағышламағ фикриндә дејиләм.

— Билирәм ки, мәнә јох, анамыза бағышлајачағсан. Амма һамысы бирдир...

— Јох, һеч дә бир дејил! Мәним һәр һәдијјәм анама хош кәлир. Нә истәсәм, ону да бағышларам!

Бачым өз дедијиндә дурурду — һеч торун да бир көмәји олмады (бу бизим мағазая кедәндә апардығымыз ади капрон тордур!). Анамыз бачымла мәни тәкликдә гојуб, онун тәрбијәси мәсәләсини мәнә тапшыранда бу тор дәфәләрлә ишимә јарајыбдыр... Амма бу күн мәним тәрбијә илә мәшғул олмаға вахтым чатышмыр: бајрама бирчә күн галыб, амма һәлә һәдијјә јохдур...

Буна көрә мән һијлә ишләтдим. Өзүмү елә көстәрдим ки, дәрин фикрә кетмишәм, бир мүддәт диниб-данышмадым, сонра өзүмү лап тох тутуб тәрс бачыма дедим:

— Пишијин бошгабдан сүд јаламасы, әлбәттә, пис дејил. Амма сән ахы кечән ил дә анамыз үчүн пишик нахшы чәкмишдин.

— Јох, кечән ил довшан нахшы чәкмишдим!

— Һм — м... Бах, көрдүнмү?.. Ушағ бағчасында оlanda да довшанды да?

— Јох, ушағ бағчасында јухары группа оlanda анам үчүн албалы нахшы чәкмишдим. Ашағы группа

оланда да көзәл бир јашыл даирә кәсиб, үстүндә хырдача гырмызы-гырмызы даирәләр јапышдырмышдым... Инанмырсан, көстәрә биләрәм. Бүтүн мәним һәдијјәләрим анамын столунун гутусундадыр. Анам дејир ки, онлары сахлајыб, мән бөјүјәндә мәнә верәчәк...

Мәним бачыма мүбаһисәдә үстүн кәлмәк мүмкүн дејил, ону дилә тутуб һеч кәс үчүн марағлы олмајан шејләри етмәмәјә инандырмағ да олмур.

— Јахшы, јахшы, — дејиб, Натканын сөзүнү кәсмәк истәдим. Анчағ һеч ону дајандырмағ олармы?! Мән һеч үзүмү чевирмәјә мачал тапмамыш, о өз «хәзинә»сини — говлуғуну мәним габағыма гојуб ачды; о өз әл ишләрини «хәзинә» адландырыр.

Буна бах һа! Белә дә «хәзинә» олар?!

Будур, анам хәстәханада јатанда она јаздығым мәктуб. Чап һәрфләри илә, һамысы тәрс-мајаллағ јазылмыш мәктуб:

АНА МЕН СЕНИҢ ДАҢЫҢАМ.

Баша дүшмүрәм ки, анам бу вахта гәдәр бу гаруралары нијә чырыб тулламајыбдыр?

«Хәзинә»нин ичиндә чүрбәчүр нахышлы тикмә вә јапышдырма шәкилләрдән башга бачымын чәкдији шәкилләр дә варды. Ведрәјә бәнзәјән күлдан. Дөрд ајағы да бир тәрәфиндә олан стол... Сонра да ки, чүрбәчүр довшанлар, албалылар, пишик балалары... Будур, бу да ипәк лент илә бағланмыш бир һөрүк сач: Натканын бир јашы тамам оlanda бу һөрүјү кәсмишдиләр...

Мән өзүмү зорла сахладым: ахы бу зир-зибили сахламағ анамын нәјинә лазым иди? Инди дә кәл бу зир-зибилин үстүнә сүд јалајан бир пишик дә артыр... Дәсмал! Әлбәттә, анам үчүн јахшы дүшмәз Наткаја десин ки, бүтүн бу пишик, довшан нахышлары онун зәһләсини төкүр... Јазығ анам!

Мәсәлән, мәни көтүрәк... Мән дә бајрамларда анама һәдијјә верирәм. Дүздүр, кечән ил Сәккиз мартда өзүм дә билмирәм нечә олду ки, анамын бајрамыны јаддан чыхармышдым. Амма анамын анадан олдуғу күндә мәк-

тәбдән мұәллимдән она бир мәктуб кәтирмишдим. Нә вар-нә вар, дәрсдә эзбәрчи — Лорканын сачыны дартанда мұәллим көрүб. Бөјүк иш олуб... Амма инди гәрара алмышам ки, анама ә'ла бир һәдијјә верәм! Анчаг һәлә бунун нә олачағыны фикирләшиб тапа билмәмишәм...

Бирдән бачым өз «хәзинә»сини столун гутусуна гојуб деди:

— Билирсәнми, мән пишик нахышы чәкмәјәчәјәм. Фикрими дәјишмишәм!

— Бәс нә еләјәчәксән?

— Анама бир шәкил чәкиб бағышлајачағам. Лаг көзәлдән дә көзәл. О шәкил музејиндә олан шәкилләр кими.

Мән буну көзләмәдијимдән јеримдәчә атылыб-дүшдүм:

— Шәкил?

Бу, нечә олуб ки, мәним ағлыма кәлмәјиб?! Ахы бир шәкил чәкәндә вә чаланда анамын чох хошуна кәлир (Натка скрипка чалыр, мән дә бир азча бајан чалырам, амма анамын дедијинә көрә, мән тәнбәллик едирәм).

Кечән базар күнү анамла музејә кетмишдик. Орада чүрбәчүр чохлу шәкилләр көрдүк! Евә гајыдаркән анам деди:

— Көрүрсүнүзмү, ушаглар, бу күн музеј бизә нә гәдәр шадлыг кәтирди!

Јахшы, бәс анамызы нијә јенидән шад етмәјәк? Ахы мән дә она бир шәкил бағышлаја биләрәм. Әлбәттә, бу неч дә Натканын чәкдијиндән пис чыхмаз...

Бачым о бири отагдан сәсләниб деди:

— Мән анама гуш шәкли чәкәчәјәм!

О, артыг кағыз вә рәнкләри столун үстүнә јығмышды. Өзүмү сахлаја билмәјиб гышгырдым:

— Буна бах, ловғанын бири! Зәһмәт чәк, рәнкләрим бәри вер. Мән дә шәкил чәкәчәјәм...

— Симичин бири, симич!

— Дејирәм, вер бәри!

— Мән дә вермирәм!

Мән даһа неч нә демәјиб кириш отағына кечдим; бизим һәмин о капрон базарлыг торумуз һәмишә орада мыхдан асылмыш олар.

Натка һәлә дејинирди:

— Онсуз да вермәјәчәјәм, онсуз да вермәјәчәјәм! Вәссалам!

Һәмишә она тәрбијә верәндә етдијим кими, јенә дә ону чырнатдым:

— Ај ағлаған гыз! Бурнунда јарпыз!

— Өзүнсән!.. Өзүнсән!..

Анчаг елә мән өзүм дә, Натка да һөчәтләшмәкдән тәнкә кәлдик. Бир јердә отуруб шәкил чәкмәјә башладыг. Ди јахшы, о гуш шәкли чәксин, мән дә гышда мешә шәкли чәкәрәм.

Беш дәгигә сонра Натка мәндән сорушду:

— Тезми гуртарачагсан?

Сонра елә биручдан сорушурду: «Тезми гуртарачагсан?.. Тезми гуртарачагсан?»

Мән көзүмүн учујла көрдүм ки, о, резинлә нәјисә позур, сонра јенә фырча илә чәкир, сонра јенә позур, јенә дә чәкмәјә башлајыр.

Натка елә гызармышды ки, елә бил јанагларыны да акварел рәнки илә бојамышды. Ону тәр басмышды. Јаман чан јандырырды.

Мән дә дә...

Мән дә чан јандырырдым. Амма чәкдијим гышда мешә шәкли елә јамјашыл, елә ала-була чыхмышды ки, мешә неч јајда да белә олмур. Башга бир вәрәг кағыз көтүрүб, орада тәк бирчә күкнар ағачы чәкдим. Нә олар ки!.. Бах, бу күкнар, јанында да үстүнә гар јағмыш бир көтүк чәкәрәм. Көтүк шәкли, дејәсән, јахшы чыхды. Хошума кәлди! Бир көтүк дә чәкиб, үстүнә гар сәпдим. Сонра дөврәсиндә бир дә, бирини дә... Башым гарышдығындан неч һисс етмәдим ки, чәкдијим шәкил — гышда мешә јох, балталанмыш мешә шәкли олду...

Бачым чэкдији шэкли башынын үстүндө бајраг кими
желләдә-желләдә јенә дә сорушду:

— Шэкли тезми чэкиб гуртараचाгсан? Мән чэкиб
гуртармышам, гурудурам!..

Сөзүн дүзү, һеч өзүм дә билмирдим ки, чэкдијим кө-
түкләри нечә едим, амма бачыма чаваб вердим ки:

— Азча галыб.

Натка шикајәтләниб деди:

— Чэкдијим гушун ајаглары јахшы чыхмыр... Вова
чан, бәлкә ајагларыны сән чэкәсэн?

Аһа, ајаг шэкли чэкмәк лазым кәләндә мән онда Во-
вачан олурам!

Дедим:

— Вер бәри!

Мараглы иди, көрәсэн орада о нә чэкмишди?

Натка чэкдији шэкли мәнә верди.

— Бах, көрүрсәнми, һамысы јахшыдыр, бирчә аја-
ғы...

— Һә, ајаглары... Бу нә гушудур белә?

— Көјәрчин.

— Көјәрчин? Белә дә көјәрчин олар? Бу ки, гарға-
дыр!

— Гарға сән өзүнсән! — дејиб Натка мәнә ачыглан-
ды, амма елә о саат өзүнү јығышдырды: бир дә ачыласа
иди, горхурду гушун ајагларыны чэкмәрәм.

Натка барышмаға јол ахтарыб јумшаглыгла деди:

— Һеч гарға-зад дејил! Лап елә көјәрчиндир ки, вар!
Бизим Колја дајынын көјәрчини кими. Боз көјәрчин.

— Боз... Бәс димдији?

Натканын чэкдији көјәрчинин димдији, доғрудан да,
јекә иди — һәм узунду, һәм дә галын.

— Бәс гујруғу?

Елә гујруғу да даһа чох гарға гујруғуна бәнзәјирди.

— Еһ, рәссама бир бах! Вер бәри, сәнә көстәрим ки,
әсл рәссамлар көјәрчини нечә чәкирләр! — дејиб фыр-
чаны Наткадан алдым.

Би-иррр... И-и-кк-и-и... Гуш балача боз ајаглары үс-

тә дурду. Елә бил бу саат бир нечә тәләсик хырдача ад-
дым атачаг.

Натка әл чала-чала сәсләнди:

— Ај чан, ај чан, нә көзәлдир! Нечә дә көзәлдир!

О, көјәрчини о гәдәр тә'рифләди ки, мәним ачығым
тутду. Бир гарға шэкли чэкиб, амма форсуна бах! Әкәр
мәним чэкдијим ајаглар олмасајды, онун көјәрчининдән
адамын лап зәһләси кедәрди...

— Буна бах, ловғанын бири, ловға! «Пендир ағзын-
да, бир гара гарға...»

Көзләјирдим ки, бу саат Натка үстүмә атылачаг,
ачығы тутачаг, һәлә лап ағлајачаг да... Амма о бирдән
гәһгәһә чэкиб күлдү.

— Ај чан, ај чан, нә јахшы олду! Ај чан, нә јахшы
олду! Билмирдим ки, чэкдијим шэклә нә ад гојум! Вова
чан, кәл мәним үчүн бир күкнар шэкли дә чэк бура ар-
тыр. Ахы сәнин чэкдијин күкнар шәкилләр, бир көр нә
јахшы чыхыр, — пендири мән өзүм чәкәрәм!..

Натка «пендири» чэкмәјә башлады... Мәним «пенди-
рими»: ахы буну мән онун јадына салмышдым.

Мән өзүм исә, чэкдијим мешә шәклинә, тәзә-тәзә гар
басмыш көтүкләр артырырдым.

Фикирләшдим ки, «Бәли, бу да гышда мешә». Әл-
бәттә, јахшы оларды ки, бир тәзә кағыз вәрәги көтүрүб,
мәктәбдә бизим мүәллимин дедији кими, мөвзуну дә-
јишдирәјдим...

Бачым «пендири» тезликлә баша чатдырыб, өз чэк-
дији шәкилдән разы галмыш һалда, ахыр мәним ағачла-
ры балталанмыш талама да диггәт јетирди...

— Бу нәдир чэкибсән, елә башдан-баша көтүкдүр
ки? Онун көзләри бәрәлмиш, додаглары бору кими
узанмышды. Бир гәдәр сусуб, бирдән гәһгәһә чэкиб
күлмәјә башлады. Диванын үстүнә јыхылыб, уғуна-
уғуна о ки вар күлдү:

— Ај өлдүм күлмәкдән... Ај өлдүм!..

Мәним ачығым тутду, көтүкләримин үстүнү тәмиз
кағыз вәрәгијлә өртдүм.

— Елэ билирсэн ки, сәнин о гарған...

Натка елэ күлә-күлә деди:

— Вовка, билирсэн нә вар... Билирсэн сәнин чәкди
жин шәклә нә ад гојмаг олар?

Мән ондан һеч бир јахшы сөз көзләмирдимсә дә ам-
ма јенә сорушдум:

— Нә ад?

Натка јенә күлмәкдән уғуна-уғуна дивана јыхылды.

— «Мешә гырыланда... ағларды... Саша... ағларды...»

Мән әл чала-чала чығырдым:

— Сән ки, лап даһисән, Натка! Елэ о саат да шәкли
алтындан сәлигә илэ јаздым:

«Мешә гырыланда, ағларды Саша».

Ертәси күн анамыз ишдән кәләндә, ону гапынын ағ-
зында гаршыладыг. Әлиндән ағыр чантаны алдыг, һәтта
өзүмүзү сахладыг да, һәмишәки кими сорушмадыг ки
«Бәс бизә нә кәтирибсэн?»

Анамыза сојунмаға көмәк етдик, тәнтәнәли сурәтдә
голларына кириб, ону отаға кечирдик. Орада исә, чәк-
дијимиз шәкилләр ән көркәмли јердә чәрчивәдә асыл-
мышды.

Натканын чәкдији көјәрчин вә ја «Пендир ағзында
бир гара гарға» шәкли.

Мәним дә ки, чәкдијим көтүкләр вә ја «Мешә гыры-
ланда, ағларды Саша» шәкли.

Анамыз тәәччүблә чәкдијимиз шәкилләрдән бир нечә
аддым аралыда дуруб, тәкрар едә-едә деди:

— Оһо!.. Оһо!.. Демәли, мән вернисажа кәлмишәм!

Натка илэ мән белә бир сөз һәлә һеч ешитмәмишдик,
мә'насыны да билмирдик.

Натка тутула-тутула дилләнди:

— Сәнин бајрамыны тәбрик едирәм, ана чан!

Бачымын ардынча мән дә тәкрар етдим:

— Мән дә тәбрик едирәм!

— Сағ олун, сағ олун, мәним әзиз рәссам балала-
рым! — дејиб анамыз нөвбә илэ Натканы вә мәни өп-

дү. — Һә, мадам ки, бу күн биздә вернисаждыр... Верни-
сажда адәт үзрә рәссамлара хош сөз сөјләр, онларын
әсәрләрини тә'рифләрләр... Бах, бу күн дә белә бир күн-
дүр...

Анамыз тәләсик өз ағыр чантасына сары кедиб, ора-
дан ики гуту конфет чыхартды. Бирини Наткаја, бирини
дә мәнә верди.

Будур, демәли, бизим баша дүшмәдијимиз — верни-
саж сөзүнүн мә'насы бу имиш!

Бу мәним дә, бачымын да чох хошумуза кәлди.

НӘНӘНИН КИРАЈӘНИШИНЛӘРИ

ајын орталарында нәнә-
нин балача евинә бир
кирајәнишин көчдү. О, нәнәнин евинә кәләндә, далында
јол чантасы, чијниндә ов түфәнки варды. О бири чијнин-
дән дә узун бамбуг тилов гамышлар асылмышды. О,
арыг, көзлүклү, азданышан бир адамды. Сәһәр кәлиб,
ахшамүстү исә балыг тутмаға кетди, бизим күчәнин
ушаглары да гујруг кими ардынча дүшүб кетдиләр.

Көрүнүр о, меһрибан вә әлиачыг бир адамды, ахшам
бизим күчәнин ушагларындан бир чоху варлы олмуш-
дулар. Биринә о, дурнабалығы тутмаға тилов вермиш,
биринә хејли узун тилов сапы бағышламыш, биринә гоз
ағачындан тилов дәстәји гајырмышды. Бир оғлана да
сөз вермишди ки, гајыдыб шәһәрә кәләндә, өз бамбуг
тилов гамышыны она бағышлајачагдыр...

Һеч дә тәәччүблү дејил ки, бизим күчәнин ушаглары
үчүн бу күн бүтүн јаз вә јај узуну ән шән бир күн ол-

мушду. Нәнәнин кирајәнишини бизим оғланларын өмүр-ләриндә раст кәлдикләри ән көзәл бир адам олду...

Бир дәфә нәнә базардан гајыданда өз јекә сәбәтиндә ала-була бир хоруз кәтирди.

Нәнә хорузун назик гајтанла бағланмыш ганадларыны вә ајагларыны ачыб, ону дизинин үстүндән јерә итәләди.

Нәнә, бу вахт гујунун ғырағында гуршаға гәдәр сојуг сујла јујунан кирајәнишинә деди:

— Бу күн ә'ла шорбамыз олачаг!

Кирајәнишин онун чавабында гәрибә бир һалда мызылданыб сусду вә јекә, ховлу дәсмал илә бәдәнини ғызарынчаја гәдәр сүртмәјә башлады.

Хоруз өзүнү азад һисс едиб, ганадларыны бәркдән шаппылдатды вә дөјүшкән бир һәрәкәтлә өз маһмызлы ајағыны јерә чырпыб, гәшәнк, ғырмызы пипијини дикгалдырды:

— Ко!

Хорузун бу дикбашлығы нәнәнин хошуна кәлмәди.

— Бир буна бах еј, тәзә кенерал мејдана чыхыб, һәлә бир ајагларыны да јерә дөјүб таппылдадыр. Бахыб көрәрик, мәним о чүјүн газанымда ајагларыны нечә таппылдадачагсан!

Хоруз елә бил нәнәнин сөзләрини баша дүшдү, башыны јенә дә дикгалдырыб, күрән көзләрини ачыглы ачыглы парылдада-парылдада, нәнәјә ғысача, назик сәслә чаваб вәрди:

— Гуггу-лу-гу-у!

Кирајәнишин нәнәјә деди:

— Бәлкә һеч ону биширмәјәк?.. Көр бир нә зирәк дир! — вә чаваб көзләмәдән өз отағына кетди.

О, гајыдыб артырмаја кәләндә, бир парча булка кәтириб, ону хырда-хырда доғрамаға башлады.

О, булка ғырынтыларыны јерә ата-ата хоружу чағырды:

— Ај пипији ган хоруз, көзләри мәрчан хоруз!

Хоруз шүбһәли-шүбһәли она бахыб, јериндән тәр

пәнмәди. Нәнәнин кирајәнишини булка ғырынтылары ата-ата чағырды.

— Мәрчан! Мәрчан!

Хоруз чәкинә-чәкинә јарым аддым ирәли атыб чәлд бир ғырынты, сонра да икинчи, үчүнчү ғырынтыны димдикләди. Көрүнүр хоруз ач иди, ачлығын күчүндән о, горхуја үстүн кәлди. Хоруз булка ғырынтыларыны тез-тез димдикләјиб, тәләсдијиндән, боғула-боғула удурду.

Нәнәнин кирајәнишини бош бир консерв гутусуна су төкүб, јавашча хоружа јахынлашдырды. Хоруз судан да ичди. Димдијини гутуја сохур, сонра башыны јухары галдырыр, ләззәтдән көзләрини ғыјырды.

— Бир буна бах, ачындан өлүрмүш ки! — дејиб, нәнә, нә үчүнсә үзр истәјирмиш кими, бирдән кирајәнишиндән сорушду:

— Инди ки, сизин бу гулдура белә јазығыныз кәлир, бәс наһара нә һазырлајаг?

— Бир шеј фикирләшәрик, ај нәнә, фикирләшәрик. Неч белә көзәл хоружа ғыјыб кәсмәк олармы?..

Кирајәнишинин кефи көк иди вә бирдән сөһбәтә ғызышды. Нәнә хорузундан да чох буна тәәччүбләниб, бу меһрибан адамын кефини позмаг истәмәди.

— Әшши, ачындан өлмәјәчәјик ки, фикирләшиб наһара бир шеј дүзәлдәрик. Дүнја елә бу хоружун үстүндә дурмајыб ки...

Хоруз јејиб-ичдикдән сонра гујунун дөврәсиндә кәзишиб кирајәнишинин отағынын ачыг пәнчәрәсинә сары кетди. Нәнәнин кирајәнишини еһтијатла хоружун јанындан өтүб, пәнчәрәнин ғырағына булкадан бир парча гопарыб гојду. Амма хоружун гарны тох олдуғундан булкаја һеч фикир вермәди. Анчаг көрүнүр отағын ичинә бахмағы чох истәјирди. Пәнчәрәнин өнүндә бир гәдәр о јан-бу јана кедиб, ахыр гәрар верди: ганадларыны кениш ачыб чырпды вә учуб пәнчәрәнин ғырағына гонду. Булканын габығыны димдикләјиб, ону јерә салды. Пәнчәрәнин ғырағында бир нечә дәфә ајагларыны јерә чырпыб, сонра отағын ичинә, дөшәмәјә һоппанды.

— Көрүрсүңүзмү, ај нәнә? О даһа мәнним кирајәнишиним олду. Мән сизин кирајәнишинизәм, о да мәнним, Разысынызмы?

Нәнә зарафатча деди:

— Сизин о кирајәнишин јаман сыртыгдыр. Сорушмамыш, ичазә алмамыш өзкәнин евинә сохулур, елә бил өз евидир.

Кирајәнишин күлүмсүнә-күлүмсүнә деди:

— Бу сыртыглыг дејил, марагланмагдыр! Ахы ичиндә јашамалы олдуғу евлә таныш олмаг лазымдыр да.

Көрүнүр нәнәнин сөзләри хорузун хошуна кәлмәдијиндән, о, отағын ичиндән ачыглы-ачыглы учадан банлады:

— Гуг-гу-лу-у, гу-у!

Нәнә күлә-күлә:

— Ај аман, лап горхдум ки! — дејиб мәтбәхә кетди.

Нәнәнин кирајәнишини деди:

— Афәрин, Мәрчан, белә һесаб едәк ки, танышлығымыз баш тутду вә бизим өз бәхтимиздән шикајәтләнмәјимиз үчүн һеч бир сәбәб јохдур.

Бир саатдан сонра хоруз өзүнү лап ев јијәси кими апарырды: нәнәнин јармасыны дәнләјиб, гоншу хорuzu илә аз гала ганы ахана гәдәр дөјүшдү вә һәјәти кәзәкәзә, ловға-ловға гаггылдајырды. Санки елә бурада доғулмушду?

Ахшам ону јатмаг үчүн һеч тара говмаг лазым кәлмәди, өзү нәнәнин бүтүн тојугларыны говуб һинә апарды. Бу еләчә һин дејил, лап балача бир төвлә иди; ичиндә һәлә нәнәнин бир кечиси дә варды.

Дан сөкүләндә, хоруз һамыдан еркән дуруб вар сәсијлә банлајараг евдә јашајанлары вә бүтүн гоншулары јухудан ојатды. Бәзиләринин белә еркән ојадылдыглары үчүн ачыглары тутду, нәнә дә дејинди. Јалныз кирајәнишинин курсәсли хоруза ачығы тутмады. О, јатағындан сычрајыб галхды, хоруза сәһәр јемәји үчүн чөрәк овхалады вә нәнәни ојатмамаг үчүн јавашча сәсләди:

— Мәрчан! Мәрчан! Мәрчан!

Миннәтдар хоруз чох да назланмајыб, ганадларыны ачараг, учуб о саат пәнчәрәнин гырағына гонду. Чөрәк гырынтыларыны дәнләјиб, белә гәрара кәлди ки, һәлә бир саат да јатмаг олар: чарпајынын башына гонуб, һиндә таранын үстүндә имиш кими, јерини раһлады вә дәјирми көзләрини јумду.

Нәнәнин кирајәнишини дә јатды. Бир дә, үстүндә киминсә кәзишдијини дујуб ојанды. Көзләрини ачыб тәәччүбләнди.

Нәнәнин дүнән «шорба» адландырдығы хоруз јатагда өзүнә раһат јер сечмишди.

Кирајәнишин һәрәкәт етмәјә горхурду ки, гонағыны бирдән һүркүдәр. Анчаг хоруз һеч дә чох јатанлардан дејилди. Бир аз сонра өзүнү јығышдырыб јенә чарпајынын башына, орадан да пәнчәрәнин гырағына һоппанды.

Кирајәнишин јавашчадан ондан хаһиш етди:

— Хоруз, гардашым, банла!

Хоруз марагла, дәјирми көзләрини она зилләјиб, санки сорушду: «Мәннимлә зарафат еләмирсән ки?»

Нәнәнин кирајәнишининин хаһиши сәмими, үрәкдән иди, онда һеч бир саташма әләмәти јох иди.

Јәгин хоруз фикирләшди ки: «Бу меһрибан адамын хаһишини нијә һөрмәтлә јеринә јетирмәјим?» — вә узун бојуну јухары дикәлдиб банлады:

— Гуг-гу-лу-гу-у!..

Мәрчан хоруз һәр сәһәр һамыдан тез ојаныб өз дөјүшкән сәсијлә нәнәнин евиндә јашајанлары вә гоншулары ојадырды. Һәр сәһәр нәнәнин кирајәнишининин пәнчәрәсинә һоппаныб өз илк сәһәр јемәјини јејир вә өз јени јатаг јериндә, чарпајынын башында мүркүләјирди. Сонра чарпајыја һоппаныб, нәнәнин кирајәнишининин ајаглары арасында ахырынчы јухусуну да көрүб, она һәмишәки «гуг-гу-лу-гу!» маһнысыны охујуб, һәјәтә учурду.

Нәнәнин кирајәнишининин чижиндә јол чантасы, түфәнк вә тиловларла артырмаја чыхдығы сон күнә кими белә давам етди. Бундан сонра хоруз бир нечә күн бағ-

лы пәнчәрәнин габағында кәзишиб, тәәччүблә һеј кими-сә чағырырды:

— Ко! Ко! Ко!

Өзү дә даһа банламыр, јазыг дәрд чәкир, дарыхырды.

ЧИНКИЗХАН

у, мәним гоншумун үч јашлы гызынын адыдыр... Бир дајанын, дајанын, сөзүмү кәсмәјин. Неч бир сәһв-зад јохдур. Тәкрар едирәм: гыз, ады да Чинкизхан. Әјниндә гысача чәһрајы палтар, башында башы бојда јекә, ағ капрон бант, бич-бич бахан гапгара хырдача гыјыг көзләр... Бу көзләр сичан балалары кими дар, чәпәки јуваларына кириб кизләнәндә, демәли — Чинкизхан күлүр; һәрдән дә јашарыб, килдир-килдир дамчылајыр, ахыр, онда демәли — Чинкизхан өз дедијини нечә олса етмәк истәјир, амма һәлә ки, едә билмир. Бир дә ки, һәмин бу көзләр өз нөвбәти овуну бич-бич күдмәји бачарыр: Чинкизханын һәлә-һәлбәт әзишдирмәк истәдији бир конбул оғланы изләјир...

Үмумијјәтлә исә, гоншум Чинкизханын әсл ады — мәним билдијим ән хош, ән меһрибан адлардан бири — Алјонкадыр. Дүздүр, ону бу адла адәт үзрә анчаг Алјонканын өз ата-анасы чағырыр. Бајырда исә, татар көзләринә бәнзәјән гыјыг көзләринә вә түнд хасијјәтинә көрә Алјонкаја ләгәб олараг Чинкизхан гојублар, өзү дә бу ады чох хошлајыр...

О, бизим һәјәтә илк дәфә бу ил гышда кәлибдир. Бир

дәфә ишдән тәләсик евә кәлирдим (бајырда да бәрк шахта варды), өз артырмамызын габағында кипкирдә бир чәлләјә раст кәлдим: әјниндә көдәк гырмызы палтар, ајағында кечә чәкмә, башында јумшаг јун јәјлыг варды. Сојугдан донмамаг үчүн бу чәлләјә јекә бир шәрф дә сарымышдылар.

Гәрибә ушаг иди. Онунла таныш олмаг мараглы иди. Мән бу чәлләјин үзүнә бахмаг истәдим, амма онун лап алнына гәдәр сарынмыш јәјлыгынын алтындан анчаг јумру додаглары көрүнүрдү. Елә гәрибә, елә севимли иди ки...

Мән чәлләклә саламлашдым:

— Сизә саламлар олсун!

Амма о мәнә чығырды:

— Јери кет!

Бу да бизим таныш олмағымыз!

Бу вахт чәлләјин анасы гачараг јанымыза кәлди (о, гоншу гадынла јахында дурмушду), гызы данламаға башлады, һәлә лап вурмаг да истәди, амма мән гојмадым.

— Ахы нијә вурурсунуз? О ки, лап јахшы, ағыллы гыздыр!

Бунун чавабында чәлләк гыз гыјыг көзләрини галдырыб бич-бич мәнә баха-баха даһа да ачығы тутду: көрүнүр ки, мәнә инанмырды...

Дүздүр, сонралар бизим арамыз јахшылашды. Инди мән ишдән гајыдыб кәләндә, Алјонка мәни инамла дедији бу сөзләрлә гаршылајыр:

— Мән дә сизә кедирәм!

Әкәр мән онун бу арзусуну рәдд етмәјә бир бәһанә тапмасам, о саат мәни дә өтүб, ајаглары вә јумруглары илә бизим гапымызы вар күчү илә дөјәчләјир.

Чох вахт мән Чинкизханы алдатмаға чалышырам.

— Бизим евдә, ахы, һәлә неч кәс јохдур.

Чинкизхан мәним бу дипломатлығыма неч фикир вермәјиб, кедә-кедә дејир:

— Билирэм ки вар, дејирэм ки вар! Биз кәлин-кәлин ојнајачајыг...

«Биз о демәкдир ки, Чинкизхан, Наташа адлы, јумшаг кәтан кими ағаппаг, көјкөз јолдашыны да өзү илә кәтирәчәкдир. Чинкизхан дедији сөздән дөнән дејил. Мән һәлә сојунмаға мачал тапмамыш, ики чүт ајаг вә ики чүт јумруг гапымызы таггылдадырды.

Гонаглары гәбул етмәлијәм.

Әлбәттә, бу гонаглары тәмиз, сәрин һавада кәзмәјә кәндәрмәк дә оларды, — амма онларын тәрәфини сахлајан да вар, о да мәним өз гызымдыр.

О, һәрдән лап саатларла күзкүнүн габағында һәрләнирсә дә, амма Чинкизхан вә Наташа илә кәлин-кәлин ојнамаг кими ләззәтли бир әјләнчәдән әл чәкә билмир.

Гызым гонаглары белә гаршылајыр:

— Ај мәним мејмунларым!

Гонаглар да чаваб верирләр:

— Сән дә мәним мејмунум!

Онлар өз араларында дил тапарлар. Гонаглар үзүгөјлу тахта узаныб, ајагларыны һавада ојнадыр, бир-бирини итәләјир, гышгырышыр, күлүшүрләр. Мәним гызым да онларла биркә күлүшмәји хошлајыр. Һәр көрүш белә башланыр.

Мән чарәсиз әлләрим илә јелләјирәм: бурада артыг һеч бир шеј, һеч бир дипломатлыг ишә јарамыр. «Мејмундурлар» — гуртарды кетди.

Сонра биз наһар етмәјә отуруруг.

Адәт үзрә, һамыдан әввәл Чинкизхан дилләнир:

— Биз дә ачмышыг!

Ону сүфрәјә чағырмаг лазым дејил, өзү артыг стол архасында отурубдур.

Наташа да тәкрар едир:

— Биз дә ачмышыг!

Биз гонаглардан сорушуруг:

— Бәјәм ананыз бу вахта гәдәр сизә јемәк вермәјиб?

Икиси дә көзләрини гырпмадан, үзүмүзә бахырлар:

— Јох, вермәјибләр.

— Ај-ај, нә пис аналардыр!

Гонаглар бирағыздан тәкрар едирләр:

— Ај-ај, нә пис аналардыр!

— Ди, онда әлләринизи јујун!

Чинкизхан јерини раһатлајыб дејир:

— Мән истәмирәм!

Наташа да бир аз чәкинә-чәкинә тәкрар едир:

— Мән дә истәмирәм.

— Һә, онда дурун сүфрәдән!

Чинкизхан, ајағы дөшәмәјә чатмадығындан, јерә дөјә билмәјиб, һавада ојнада-ојнада вә гарашын јумругларыны стола дөјә-дөјә чығырыр:

— Мән дурмурам!

Наташа да ағаппаг әлини стола чырпа-чырпа тәкрар едир:

— Мән дә дујмујам!

Гызым гонагларын әлләриндән тутуб чәкә-чәкә ванна отағына апарыр:

— Вај сизи, сөзә бахмајан гызлар!

Гонаглар ајагларыны јерә дирәјир, бәркдән күлүшүр, анчаг ахырда гызымын далынча кедирләр. Әлләрини јудугдан сонра Чинкизхан јенә дә башчылығы өз әлине алыр.

— Биз борш истәмирик!

Наташа да чығырыр:

— Биз борс иштәмилик!

— Бәс нә истәјирсиниз?

Чинкизхан тәләб едир:

— Мән јумурта истәјирәм!

Наташа да тәкрар едир:

— Мән дә умујта истәјиләм!

— «Умујта» јохдур. Кәсмиклә хама јејин.

Чәнкәлләри көтүрүб хаманы гурдаламаға башлајыр, сонра кәсмидә батырыб јалајырлар.

Чинкизхан:

— Дады јохдур — дејиб, бошгабы кәнара итәләјир.

— Дады јохдур, — Наташа да тәкрар едиб, чәнкәләр јерә атыр.

Гызым дөзмәјиб дилләнир:

— Ај доруз балалары! Инди сизә көстәрәрәм «дадылы» нечә олар!

Дәчәл гызлар она борчлу галмајыб чаваб гајтарырлар:

— Сән өзүнсән доруз балалары!.. — Сонра да тәләб едирләр: — Бәс о нәдир? Биз ондан истәјирик.

— О, киселдир.

Гонаглар сакит олмајыб, бир-бириндән бәрк чығырмаға чалышырлар:

— Кисел истәјирик! Кисел истәјирик!

Мән гызыма дејирәм:

— Сән аллаһ, онлара кисел вер вә тез сүфрәдән галдыр апар.

Кисел јејәндән сонра тәкрар әлләрини, јанагларыны јујурлар, сонра да кәлинчикләр, ајылар, китаблар, шәкил, нәғмә башланыр.

Чинкизхан бир нотда, нәдәнсә һәмишә дә ахырдан сәсини узада-узада охумаға башлајыр: «Гој даим вар олум мә-ә-ән!»

Наташа да ананы јада салыр: «Гој даим вар олсун ан-а-а-а!». Бир-бирини итәләјә-итәләјә, сәсләрини батыра-батыра, нәғмәнин башына ојун ачырлар:

— «Гој даим вар олсун а-та-а!»

— «Гој даим вар олсун нә-нә-ә-ә!»

Ај аман, нечә дә көзәл, нечә дә дүз охујурлар!

Бирдән-бирә тамам сакитлик олур — гонаглар мүһүм ишләрә кириширләр. Бир гәдәрдән сонра отаға, онларын јанына кәлирәм. Аман аллаһ! Чинкизхан мәним јазы столумун үстүндә дуруб, ән мәс'ул ишлә мәшғул олан бир адам кими, әлләрини Пушкинин шәклинә узадыб. Нечә олур-олсун о шәкли дивардан чыхарыб... јерә атмаг истәјир. Левитанын «Март» лөвһәси, јығын-јығын журнал вә гәзет артыг јердәдир. Наташа кәлинчијини

бағрына басыб бу кағыз дөшәкләрин үстүндә узаныбдыр.

Мән дөзә билмәјиб чығырырам:

— Бу нә ишдир еләјибсиниз, ај јарамазлар?

Чинкизхан ајағыны стола дөјә-дөјә чығырыр:

— Јери кет! Јери кет!

Наташа да ајаға галхмаға тәнбәллик едир, амма Чинкизхандан кери галмаг истәмәјиб, ајағыны һавада ојнада-ојнада тәкрар едир:

— Јери кет! Јери кет!

Мән онлара һијлә ишләтмәк истәјирәм:

— Ај ушаглар, аналарыныз сизи чағырыр.

Дәчәлләр бирағыздан:

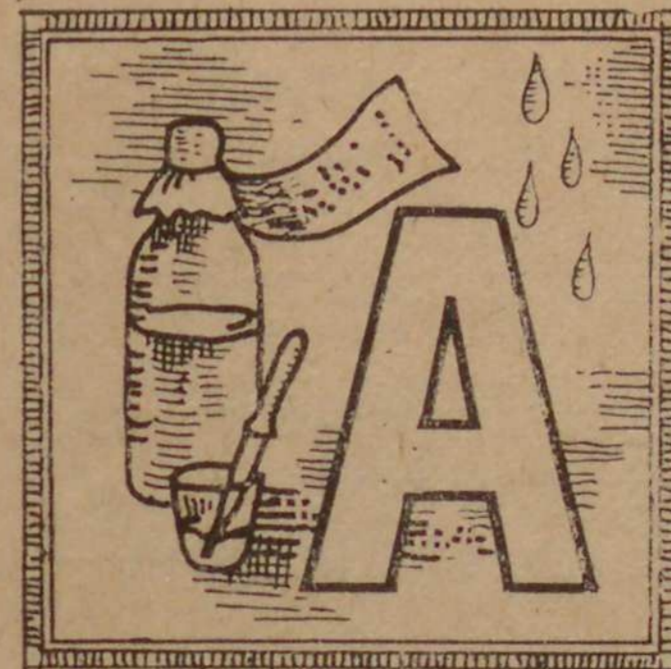
— Еһ! Евә кетмәк истәмирик! — Чығыра-чығыра гачыб столун алтына кирирләр.

Амма, доғрудан да, аналары кәлиб чыхдыгда онларын гаршысында бу саатча дүшмәнин гојуб гачдығы дөјүш мејданына бәнзәр бир мәнзәрә чанланыр.

Аналар әл-голларыны јелләјирләр:

— Илаһи! Сиз буна нечә дөзүрсүнүз? Онлары евә нијә бурахырсыныз?

Гәрибә адамдырлар!.. «Нијә??? Ахы бу Чинкизханлара һач «дөзмәмәк», онлары евә бурахмамаг олармы?!»

МӘНИМ НӘКИМЛИЈИМ

нам ишә кетмәјә һазырлашанда, бир дә тәкрар етди:

— Вова, дүз саат он ики тамамда Наташанын көзләринә дәрман дамчыладарсан. Албусид шкафдадыр.

Мәним севимли бачым бу саат ағлајачагмыш кими үз-көзүнү гырышдырыб сәсләнди:

— А — ај!..

— «Ај» — лазым дејил! — дејиб, анам онун сөзүнү кәсди вә билмирәм артыг нечәнчи дәфә јадыма салды: — Вова, јадында сахла — һәр көзүнә ики дамчы.

Анам бу мәс'ул тапшырығы кимә вердијини јахшы билир, амма јенә дә өзүнү сахлаја билмир.

— Өзү дә, һеч бир шеји долашыг салма!

Әввәлчә мән инчимәк истәдим, амма сонра фикрим дәјишдим, — ахы мән, доғрудан да, гыз-зад дејиләм ки, һәр хырда шејдән өтрү инчијәм. Нә олсун ки, чүрбәчүр тапшырыглар верир, версин дә: амма һәр һалда анам Наташанын мүаличәсини мәнә тапшырыбдыр. Жизлинчә бачымын сачыны дартыб, анамы инандырмаға чалышдым:

— Нараһат олма, ана чан, дүз саат ики тамамда онун һәр көзүнә он ики дамчы дәрман төкәрәм.

— Елә билирдим дә! Сән елә индидән, мән ајағымы кандардан бајыра гојмамыш, аләми гатыб-гарышдырдын ки... Он ики дамчы јох, ики дамчы! Саат икидә јох, он икидә!.. Өзүн дә, көзлә һа, мәктәбә кечикмәјәсэн!

— Кечикмәрәм, ана чан, бу нә сөздүр! Кет ишинә, јохса өзүн кечикәрсән. Лап јахшы јадымдадыр: саат он икидә... Һәрәсинә ики дамчы...

Анамы јавашча итәләјә-итәләјә гапыја өтүрдүм, бир даһа ахырынчы дәфә сөзләри ешитдим: «Бах, јадындан чыхмасын һа! Һеч нәји дә долашыг салмајасан!» Ахыр ки, мән нәсә шән бир чәсарәтлә гапынын ачарыны буруб бағладым.

Әлләрим и далыма гојуб, ирәли әјиләрәк буз үстүндә конки сүрәнләр кими отаға јүјүрдүм, мәним хәстәм вә ја гоншумуз һәким Бобровичин дедији кими — пасијентим Натка бу отагда иди.

Натка диванда отуруб, гашгабағыны төкүб, бир-биринә тикилмиш бир јығын «Мурзилка» журналыны вәрәгләјирди. Бир нечә иллик журналлар топланыб јо-

гун сапла бир јерә тикилмишди: буну илләр үзрә атам мәнә тикдирмишди.

Мән Наткаја бахдым: буна бах, китаб охујан тапылыб! Сир-сифәти дә гызарыб, башында да чәһраји бант!

Һеч бир дәфә дә олмајыб ки, онун јанындан кечәндә, һөрүкләрини тутуб дартмајым.

Бу дәфә дә белә етдим.

— Бурах, јохса елә чәкәрәм ки!

Натка вур-тут једди јашын ичиндәдир, — амма мәним пајызда дүз он бир јашым тамам олачаг! — Һәм бизим евдә јаман ағлаған сајылыр, һәм дә ки, «әвәз» вермәји бачарыр. Һәјәтимиздәки бүтүн оғлан ушаглары ондан горхурлар. Амма мән ки, ушаг дејиләм...

Мән көзләрим и бәрәлдиб, чәнәми ирәли узадыб, үзүмү бачыма тутараг ону һипноз едирдим. Она јахынлашыб пычылдадым:

— Сәнин һәр көзүнә ики јох, он ики дамчы албусид дәрманы төкәчәјәм! Нечәдир?..

Белә дејиб, мән кукла театрында Аркади Гајдарын «РВС» әсәринин тамашасында ешитдијимиз о ијрәнч гәһгәһә илә күлдүм. Махночу белә күлүрдү.

Бирдән-бирә баша дүшә билмәдим ки, Натканы даһа чох горхудан нә олду: мәним көркәмим, јохса он ики дамчы албусид, — амма о, бирдән бәрк чығырыб, ајагларыны галдырараг дивана һоппанды.

— Гојмарам! Истәмирәм! Анам кәлән кими һамысыны она данышачағам!..

Анамын кәлмәјинә һәлә чох варды: о һәлә һеч күчәјә дә чыхмамышды. Бүтүн бу «гојмарам», «истәмирәм» кими сөзләрдән мәним горхум јох иди: мән евдә һәдсиз ихтијар саһиби олан бөјүк адам идим...

Чығырты вә ағлама сәсиндән гулағым батмамаг үчүн, «сојуг мүһарибәјә» кечмәји гәрара алдым.

Мәнә елә кәлди ки, адамын дамарларында ганыны дондура биләчәк бир сәслә, ону горхуда-горхуда дедим:

— Јахшы, дәрман төкмәк истәмирән, истәмә, онда кор оларсан!

Натка о саат јумшалды вә шәһадәт бармағынын учу ну дишләјә-дишләјә, шүбһәли-шүбһәли мәнә бахды. Бунун ики мә'насы ола биләрди: ја мәнә кәләк кәлмә истәјир, ја да ки, доғрудан да, јаман горхубдур. Инди даһа нәдәнсә бачымы чырнатмаг һәвәсим гачды. Амма өзүмү үстүн вәзијјәтдә һисс етдијимдән, данышмаға биринчи башлаја билмәздим вә буну истәмирдим. Кәрә биринчи бачым даныша иди.

Бачым гашгабаглы отуруб динмирди.

Мәнә өз үстүнлүјүмүн күчүнү кәстәрмәк үчүн, бизимев аптекинин олдуғу шкафын јанына кедиб, рәфдән албусид шүшәсини кәтүрдүм, ону сағ көзүмә јахынлашдырыб, сол көзүмү јумдум вә шүшәни ишыға тутуб бахдым. Дәрманы силкәләјиб, бир дә ишыға тутуб бахдым. Сонра тәләсмәдән дамчытөкәни кәтүрдүм, — бу башына балача резин галпаг кечирилмиш шүшә борудур...

Архамдан горхуја дүшмүш Натканын күләкдә әсәнгуру јарпаг кими вызылдајан инчә титрәк сәсини ешитдим:

— Анам тапшырмышды ки, саат он икидә төкәрсән. Һәлә һеч он ики олмајыб ки... Һәлә тездир...

Мән чијинләрим чәкиб, бачыма чаваб вермәдән һәмин һәрәкәти бир дә тәкрар етдим: албусид шүшәсини көзүмә јахынлашдырыб, ишыға тутуб бахдым вә чалхадым. Дамчытөкәни бир нечә дәфә сыхдым... Буну нечә едикләрини хәстәханада көрмүшдүм.

Архамдан јенә дә зәиф, титрәк бир пычылты ешидилди:

— Һәлә дәрман төкмәк вахты дејил...

Сөзүн дүзү, өз тәбиәтимә көрә мән һеч о гәдәр дә адаминчидән дејиләм, амма нәдәнсә бачыма һәмишә белә көрүнмәјә чалышырам. Мән өз үстүнлүјүмдән артыг дојмуш, Натканы горхутмагдан, онун көз јашларындан кифәјәт гәдәр ләззәт алмышдым. Мән башымы дөн-дәрмәдән чаваб вердим:

— Мән дә һәлә бу саат дәрман төкмәк фикриндә дејиләм ки...

Натка мәним јени бир иш ујдурмағымын габағыны алмаг үчүн деди:

— Анам тапшырмышды ки, мәнзили тәмизләјәк.

Мән кишијә јарашан јумшаг бир әда илә сорушдум:

— Сән нә етмәк истәјирсән? Тозлары башла силмәјә, мән дә апарым ајагалтылары чырпым...

— Мән дә ајагалтылары чырпмаг истәјирәм, — Натка өзү о саат баша дүшдү ки, о мәнә табедир вә итаәтлә разылашды:

— Јахшы да, кәл сән истәјән кими едәк... Мән һәр јерин тозуну силим, сән дә ајагалтылары...

Мән истәјән кими!.. Өзү дә буну өмрүндә һеч кәсә, һеч бир күзәштә кетмәјән бачым дејирди: «Сән истәјән кими!» Бах, үстүнлүк буна дејәрләр!

Мән пилләләри ики-ики һоппана-һоппана, халча ајагалтыны јекә әждаһа гујруғу кими ардымча сүрүјүрдүм. Кефим көк иди. Һәтта «Тәбилчи» нәғмәсини дә охудум:

Бир кечә дүшәркәдә
Шән нәғмә охујаркән
Дәјди дүшмән күлләси
Нәғмә кәсилди бирдән...

Бир саат сонра бизим мәнзили танымаг олмады. Биз ки, бачым Натка илә ишә киришдик, анамызы севиндирмәји бачарырыг. Әввәлчә белә бир фикримиз јохдур, са да, лап дөшәмәни дә јудуг, дүздүр, әскини чырпанда, јан-јөрәјә су сычрадыб буладығымызы көрмәмишдик, анчаг бунун зијаны јохдур!

Натка илә мәнзили сил-сүпүр едиб, сонра пал-палтары тәмизләјиб батарејада гурутдуғумуз мүддәтдә, һеч хәбәримиз олмадан хејли вахт кечди. Анчаг әјнимә мәктәб формасыны кејәндә, өз һәкимлик вәзифәм јадыма дүшдү. Саата бахдым: бирин јарысы иди...

Мән чығырдым:

— Натка, тез балыша узан, көзләринә дәрман төкүм...

Натка үз-көзүнү гырышдырды, амма сөзә гулаг асыб

балыша узанды, бир аз һүндүр олмаг үчүн алтына да ики нахышлы гулагбалышы гојду. Мән шкафын јанына јүјүрүб дәрман шүшәсини, дамчытөкәни көтүрүб, бу күнүн баш әмәлијјатына башладым.

Көзләрини һеч чүр ача билмәјән бачыма әсәби һалда әмр едирдим:

— Сән овчулара бах! Бах овчулара!

Диванымызын үстүндән рәссам Перовун «Овчулар дүшәркәдә» адлы шәкли асылмышды.

Натка овчулара бахды, мән дә елә о анда онун көзүнә бир дамчы дәрман төкдүм.

Натка фәрјад гопарды:

— Ој-јој-јој! Буз кимидир!

Мән икинчи дамчыны да төкмәјә һазырлашыб, тәәччүблә сорушдум:

— Нәдир буз кими?

Натканын көзләрини елә бил тикмишдиләр. О, диванын үстүндән гыврыла-гыврыла, елә һеј дејирди:

— Ој, Вова чан, буз кимидир! Көзүм үшүјүр!

Гоншумуз доктор Бобровичдән ешитмишдим ки, хәстәләр лап сарсаг сөзләр данышсалар да, бош-бош чәрәнләсәләр дә онларла нәзакәтлә, меһрибан рәфтар етмәк лазымдыр.

Һәр нә гәдәр дөзә билмәјиб ону мөһкәм сачламаг истәјирдимсә дә, анчаг мүмкүн гәдәр меһрибанлыгла дедим:

— Әши, сәнә елә кәлир. Наташа, сән овчулара бах!..

Наташа мәнә инаныб, бирчә анлыға көзләрини ачды. Елә о дәгигә көзүнә икинчи дамчыны да төкдүм.

Онун чығыртысы бүтүн мәнзилә јажылды:

— Ај өлдүм, ај дәдә, үшүјүрәм.

Мән билирдим ки, Наташа кими икинчи бир һијләкәри бүтүн дүнјаны ахтарсалар тапа билмәзләр! Һәтта атамла анамын да бу барәдә данышыгларыны ешитмишдим. Буна көрә дә онун фәрјадына вә ағламағына чох да фикир вермирдим. Инди ки, бачым һәким Бобровичин конјуктивит адландырдығы бу хәстәлијә тутулуб,

демәк ону биртәһәр сағалтмаг лазымды! Сонра, көзү сағалдыгда, онунла һагг-һесабы үзмәк, јахшыча пајыны вермәк оларды. Амма, һәләлик һәкимин хәстәләрлә һечә рәфтар етмәли олдуғуну јахшыча мәнимсәјиб, бачымы меһрибан-меһрибан дилә тутдум:

— Бах, көрдүн, гуртарды! Бах, лап јахшы олду! Көрүрсән ки, бир көзүнә дәрман төкүб гуртардыг. Инди кәл икинчисинә төкәк... Овчулара бах!..

Амма Натка диванда јырғаланыр вә ағлаја-ағлаја дејинирди:

— Вај, үшүјүрәм! Вај-вај, дамчылар бурнума ахды!

Буну даһа баша дүшә билмирдим. Мәним өзүмүн дә дәфәләрлә көзүмә албусид дәрманы төкмүшдүләр, амма һеч вахт үшүмәмишдим вә дамчылар бурнума ахмамышды. Белә бир хәстәнин учбатындан мәктәбә кечикәчәкдим; һеч һәлә ону демирәм ки, әлбәттә, гәлјаналты да едә билмәјәчәјәм, дәрсә гача-гача, ач кетмәли олачағам.

Мән артыг чох да меһрибан олмајан бир сәслә дедим:

— Бура бах, еј, сәнин назынла ојнамаға вахтым јохдур. Овчулара бах!

Һәр бир гызлар кими, елә лап ән чүр'әтли гызлар кими, Натка да әсл киши әдасындан горхурду: о, горхудан көзүнү гырпды, мән дә елә о анда чәлд икинчи көзүнә дә бир дамчы дамыздырдым.

— Вај, Вова чан, әзизим, даһа лазым дејил!

Бу нә ахмаглыгдыр еј! Вур-тут бирчә дамчы галыб да...

Мән даһа меһрибан һәким әдасына давам кәтирә билмәдим:

-- Бура бах, еј, чығырғанын бири чығырған! Мәним һеч бир конјуктивим-задым јохдурса да, бу дамчыны, бах, өз көзүмә төкүрәм...

Мән һеч Натка кими балыша да узанмадым, анчаг башымы кери ганырыб, әввәл бир көзүмә төкдүм, — бир, ики! Сонра да, о бири көзүмә! Бир!

Бирчә анда кор олуб, дәрман шүшәсини әлһавасына столун үстүнә гојдум, дамчытөкәни дә јанына гојуб Натканын јанына, балышын үстүнә узандым.

Натка көзләрини тәнзифлә силә-силә, зарыја-зарыја сорушду:

— Һә, нечә олду?

— Һе-һе-һеч, индичә кечиб кедәр...

— Үшүмүрсән ки?

Һм... Дејәсән бир аз сојугдур... Сәнинки кечиб кетмәди?

Натка ағламаға башлады: — Јох, һәлә дә бурнума ахыр...

Мәним дә бурнума ахмаға башлады. Нәсә түнд го-хулу сојуг бир шеј ахырды. Башлычасы да бу иди ки, көзләрим ача билмирдим!

Мән сорушдум:

— Һә, һалын даһа јахшыдыр?

— Јох, даһа да хараблашыр... Сән нечә?

Мәчбур олдум бојнума алым ки, мәнимки дә «хараб-лашыр».

Натка зарыја-зарыја, ајаглары илә диваны дөјәчлә-јә-дөјәчләјә дејинирди:

— Бу нечә албусиддир еј? Бир дә өмрүмдә көзүмә төкмәјә гојмарам. Көтүрүб зибил јешијинә туллајача-ғам.

Елә мән өзүм дә о ијрәнч дәрман шүшәсини көтүрүб пәнчәрәдән бајыра тулламаға разы идим... Бирдән таныш бир гоху мәни ајылтды. Бу нә иш иди? Ахы албусидин һеч бир гохусу јохдур!

Әлими стола узадыб, әлһавасына шүшәни тапдым вә јалныз бирчә дамчы дәрман төкдүјүм сол көзүмә јахынлашдырдым, бу көзүм һәлә биртәһәр араланырды. Инди тәкчә көзләрим јох, гулагларым да, ајагларым да, бүтүн бәдәним дә үшүмәјә башлады...

Әлимдәки ментол јағы — тимов дәрманы иди. Мән үмидсиз һалда чығырдым:

— Натка! Биз кор олдуғ!..

Натка һәмишә олдуғу кими чығырыб бүтүн мәнзили башына көтүрдү:

— Тез ол, мәтбәхә гачаг, — дедим, — бачымын әлиндән јапышыб ону әлүзјујанын јанына сүрүдүм. Су кра-ныны ачыб, овуч-овуч сују үзүмә, көзләримә чиләдим. Мәним мүаличәмдән шикәст олмуш Натка да мәним кими етди. Амма бу јујунмағын хејри аз олду. Мән фин-чана илыг чај төкдүм, Натка илә мән көзүмүзә илыг чајла ислатма гојмаға башладыг. Бир гәдәр һалымыз јахшылашды.

Биз чајын үстүнә илыг су әлавә етдик, тәнзифи исла-дараг далбадал көзүмүзә гојурдуг. Ахыр Натка со-рушду:

— Һә, нечәдир? Инди даһа кор олмарыг ки?

Мән бу суала чаваб вермәјә мачал тапмадым: гапы-мызын зәнки вурулду. Гоншумуз Полја хала гызармыш үзүмүзү, јашармыш көзләримизи көрчәк, әлләрини бир-биринә вуруб деди:

— Вај дәдә, сизә нә олуб белә?

Натка тәнтәнә илә деди:

— Биз кор олмушуг!

— Нә-ә-ә?

Мән бојнума алдым:

— Албусид јеринә көзүмүзә ментол јағы төкмүшүк.

Полја хала чығырды:

— Аман аллаһ! — Даһа башга бир сөз демәдән га-пыја сары чумду.

Биз онун белә рәфтарына тәәччүбләндик: бизә рәһм етмәк, һеч олмаса бир көмәк етмәк әвәзинә о гачыб кетди!

Биз гапыны ачарла бағлајыб, јенә көзләримизи илыг сујла јумаға кетдик. Инди, дүздүр, зәиф дә олса, һәр һалда биздә бир үмид ојанмышды ки, бәлкә биртәһәр гуртардыг, кор олмадыг?! Көзләримиз јаваш-јаваш исинир, даһа јаш ахмырды. Амма, дүзү, әмәлли-башлы тимов хәстәлијиндә олдуғу кими бурнумуз ахырды...

Бир он дәгигә кечмиш гапымызы елә дөјдүләр ки, Натка илә мән горхудан јеримиздәчә донуб галдыг.

Натка пычылтыла сорушду:

— Бу кимдир көрөсөн?

Мән дә елэ о чүр горха-горха пычылдадым:

— Билмирәм.

— Бәлкә оғрулардыр?

Мән чох да инанмаја-инанмаја дедим:

— Оғрулар кечә кәләрләр.

Гапыны һәм дөймәјә, һәм дә зәнки басмаға башладылар. Биз сәсләр ешитдик, онларын арасында Полја халанын сәсини таныдыг.

— Валлаһ, онлар орада јәгин ки, зәһәрләнибләр. Онлары көрөндә, аз галды һушуму итирим. Кәтан кими ағармышдылар, көзләри дә гыпгырмызы иди...

Кәнч бир гадын сәси дејирди:

— Бәлкә гоншулардан биринин ачары бу мәнзилә дүшдү? Јохса, гапыны сындырмалы олачајыг.

Натка илэ мән бармагларымызын учунда гапыја јахынлашыб гулаг асмаға башладыг.

Полја хала дејирди:

— Елэ ачар јохдур, һәрәнин ачары бир чүрдүр. Кедим балта кәтирим, кирајәнишиними дә чағырым. Кишисиз тәк биз бурада һеч нә едә билмәрик...

Гапы ағзындан таппылты, таггылты сәсләри ешидилди, — көрүнүр, балта кәтирмәјә кетдиләр.

Натка илэ мән донухуб галмышдыг.

Гапынын далында кимдисә, габа бир сәслә деди:

— Ушаглары өзбашына гојуб кедән белә аналары душтагханаја салмаг лазымдыр!

Кәнч, һәлим, гајғылы бир сәс чаваб верди:

— Мәни нараһат едән будур ки, гапынын далындан һеч сәс-сәмир ешидилмир.

Бу сөзләр дејиләндә, гапы јенә дөјүлдү.

Натка илэ мән бир-биримизә бахдыг.

Натка пычылдады:

— Ачмаг лазым дејил, јохса анамызы тутуб душтагханаја саларлар...

— Бәлкә гапыны сындырдылар?

Бајырдан бәрк аддым сәсләри ешидилди, кимдисә гапыны бәрк итәләди, бир киши сәси учадан чығырды:

— Ај ушаглар, тез олун, ачын гапыны!..

— О бизи көрүб...

Натка, онун ардынча да мән бармагларымызын учунда палтарасана сары кедиб, анамызын көһнә палтосунун далында кизләндик...

Көрүнүр Полја хала јаман горхуја дүшмүшдү вә аз гала ағлаја-ағлаја чығырырды:

— Сындырын дејирләр сизә, сындырын гапыны! Ахы орадакылар кукла дејил, ушаглардыр! Бәлкә дә артыг һеч дири дејилләр...

Бир дәмир гычырдады, гапы чырылдады... Натка илэ мән палтарасыланын далында дуруб көзләјирдик ки, бу саат гапы парча-парча олачаг... Ата-анамыз евә кәлиб гапыны сынмыш көрөндә нечә олачаг? Даһа сусмаг олмазды.

— Биз диријик! — Натка инчә бир сәслә чығырыб, гапыја сары гачды, мән дә онун ардынча.

Биз елэ далбадал:

— Диријик! — дајә чығырырдыг, амма гапынын ачарыны һеч чүр бура билмирдик.

Ахыр ки, гапы биртәһәр ачылды, биз әјинләриндә ағ хәләт олан ики гадынла үз-үзә кәлдик. Онларын да ардында Полја хала, онун кирајәнишини вә о бири мәнзилләрдәки гоншуларымыз көрүнүрдү.

Әјиндә ағ хәләт олан гарашын гадын биздән сорушду:

— Һә, бурада нә олуб? Сағ-саламатсынызмы?

Бу гадын «тә'чили јардым» һәкими иди. О бизә диггәтлә бахыр, көзләри күлүмсүнүрдү.

Натка илэ мән мүгәссир һалда башымызы ашағы салдыг.

— Гајда илэ данышын көрәк.

Натка сорушду:

— Анамызы душтагханаја салмазсыныз ки? — Инди бизи һамыдан чох бу горхудурду.

Кәнч гадын күлүмсүнә-күлүмсүнә чаваб верди:

— Јох, салмарыг. — Ондан јашлы гадын исә мазәм-мәтлә башыны булады:

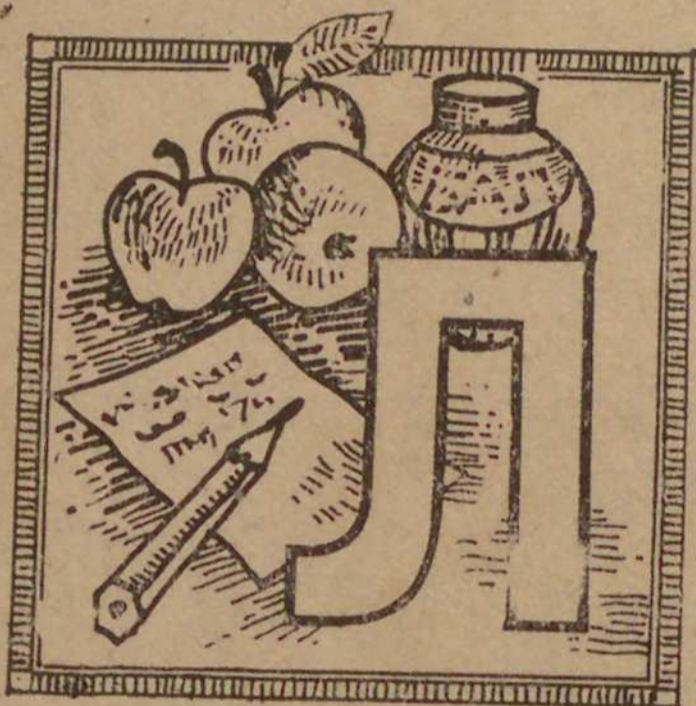
— Амма салмаг лазымдыр ки, «тә'чили јардым»ы наһаг авара етмәсинләр.

— Ди, јахшы, бәсдин, Ивановна... — дејиб кәнч гадын јенә биздән сорушду: — Јахшы, сизә нә олмушду ки? Данышын көрүм.

Натка мәни көстәриб деди:

— Вова мәни мүаличә едирди.

Мән даһа чүр'әтләнмишдим, ағ хәләтли һәкимләрдән горхмурдум вә һеч бир шеј кизләтмәдән, нечә һәким олдуғуму данышдым.

ДОСТЛАР

јонја Савченко илә Гриша Михневич бир синифдә охујур, бир партада отурур вә бир мәнзилдә јашајырдылар. Мәктәбдә һамы дејирди ки, онларын арасындан һеч су да кечмәз. Бу, доғрудан да, белә иди.

Күчәдә гартопу ојнајанда, Гриша өзүнү басылмыш көрәндә, көмәјә Лјонјаны чағырарды. Вә ја әксинә, Гришадан зәиф охујан Лјонја һәмишә көмәји анчаг өз достундан истәрди. Гриша һеч вахт рәдд етмәз, анчаг Лјонканын кәкилиндән јапышыб силкәләр вә дејәрди:

— Еһ, буна бах, бир кәллә — ики гулаг!

Лјонја достунун әлиндән дартыныб, елә јумшагча дејәрди:

— Бурах, јохса елә чәкәрәм ки!..

Гриша гочагчасына чијнини габаға вериб дејәрди:

— Һә, кәл күләшәк, көрәк ким-кими јыхар...

Лјонка тәслим олмаг истәмәзди.

Оғланлар ики хоруз кими атылыб дүшә-дүшә, бир-биринә фәнд кәлмәјә, бадалаг вурмаға чалышараг, күләшмәјә башлар, әсл пәһләванлар кими, бир-биринин күрәјини јерә гојмаға чәнд едәрдиләр. Ајдындыр ки, кинсиз вурулан зәрбәләр нәзәрә алынмазды. Бу зәрбәләр басана да, басылана да гисмәт оларды.

Күсүшмә, адәт үзрә инсанлары алчалдан күсүшмә достларын арасында лап көзләнилмәдән баш верди.

Дәрсләри чох да чәтинлик чәкмәдән јахшы охујан Гриша Михневичин бирчә пис чәһәти варды. О, архајын иди ки, ә'ла гијмәтләр ләјагәтлә анчаг онун күндәлијини бәзәјир, бүтүн башга шакирдләрә исә бу гијмәтләр елә-белә, һеч мә'лум дејил ки, нијә верилир...

Әһвалат шәнбә күнү чәбрдән контрол дәфтәрләри пәјландыгдан сонра баш верди. Елә бил зарафат үчүн, бу дәфә синфин, демәк олар ки, јарысы беш гијмәт алмыш, мәктәбин ән јахшы шакирди олан Гриша Михневичә исә нәсә, бәдбәхт бир дөрд гојмушдулар! Өзү дә нәјә көрә? Бирчә ишарәни гојмадығына көрә!..

Лјонја Савченко да беш алмышды. Өз пәртлијини кизләдә билмәјән Гриша Лјонјанын дәфтәрини көтүрүб, лағ едә-едә, о јан-бу јана чевириб баха-баха, мүәллимә ешитдирмәк үчүн учадан деди:

— Гәрибә ишдир: үзүнү көчүрән беш алыр, өзү һәлл едән исә...

Лјонја ачыглы-ачыглы деди:

— Ким сәндән үзүнү көчүрүб?

Гриша сајмазча деди:

— Сән көчүрүбсән. Ахы сән кечән дәфә белә бир ики-мәчһуллу тәнликдә сәһв етмишдин...

— Кечән дәфә етмишдим, бу дәфә өјрәниб етмәмишәм!

Бу вахт мүәллим сөзә гарышыб онларын мүбаһисәсини кәсди.

Дэрсдэн сонра исэ Гриша илэ Лјонја гоншу кэндэ, өз евлэринэ кедэндэ, һәмин мүбаһисэ јенидэн өзүнү көс-тәрди; онлар гәсәбәдә охујур вә орада бир мәнзилдә галырдылар.

Ушаглар тәләсирдиләр ки, һава ишыгкән галын сых мешәни кечсинләр. Лјонјанын атасы бир һәфтә эввәл бурада чанавар сүрүсүнә раст кәлмишди.

Гриша ирәлидә кедирди. Јајда армуд ағачындан јы-хыланда ајағы сынмыш Лјонја, элиндә ағач, ахсаја-ахсаја архадан кәлирди. Кетмәк чәтинди. Боран выјыл-дајыр, јолу гар басырды. Артыг һава гаралырды, мешә-јә гәдәр исә һәлә хејли чәтин јол варды.

Лјонја деди:

— Кәл бир аз динчәләк. Мән јејин кедә билмирәм.

Гриша өзүнү ешитмәзлијә гојду, һеч аддымыны ја-вашлатмады да.

Лјонја бир дә учадан тәкрар етди:

— Кәл динчәләк, ајағым ағрыјыр.

Гриша дајанмадан вә дөнүб бахмадан боғуг сәслә деди:

— Евдә динчәләрсән.

— Евә һәлә чох вар.

— Нә олсун ки, сәнин ајағына көрә кечәни мешәдә галачајыг?

— Ди јахшы, кедә биләрсән...

Эввәлләр ушаглардан бири јоруланда вә ја ајагга-бысыны дүзәлдәндә, о бириси мүтләг дајаныб ону көз-ләрди, чүнки, билирди: јолда ән јахшы дајаг вә арха — јолдашдыр.

Лјонја портфелини гарын үстүнә атыб, онун үстүндә отурду вә ағрыјан ајағыны узатды.

Достунун фигуру ирәлидә, бозумтул гар бораны ичиндә зорла сечилирди.

Лјонја чох отурмады.

Ајағынын ағрысы кечән кими, ајаға галхыб, ағача сөјкәнә-сөјкәнә јола дүзәлди. Гришанын фигуру артыг

узагда лап зорла сечилирди. Бир аз сонра тамамилә көздән итди. Ирәлидә анчаг мешә гаралырды.

Оғлан јан-јөрәсинә бојланды. Һараданса, үрәјинә горху дүшдү. Атасынын чәтинликлә гачыб гуртара бил-дији чанавар сүрүсү јадына дүшдү. Әкәр киршәдә киб-рит вә гуру от олмасајды, бәлкә дә һеч гуртара билмәз-ди. Лјонја ихтијарсыз элини чибинә атыб јохлады, ја-дына дүшдү ки, мәнзил саһиби арвадын онлара јола вердији кибрит вә гатранлы мамыр Гришанын портфе-линдә галмышдыр.

Тез өзүмү она чатдырым! Ја да јахшысы будур, гыш-гырым ки, мәни көзләсин... Лјонја аддымларыны јејин-ләтди, амма чығырыб јолдашыны чағырмады. Нијә ки? Гриша сонра мәктәбдә бурнуну дик тутуб ловғаланачаг вә һамыја дејәчәк ки, Лјонја онсуз евә дә кедә билмир-миш.

Гриша исә ирәлидә кедирди. О, Лјонјанын динчәл-мәјә отурдуғуну көрмәмишди. Елә билирди ки, Лјонја архада кәлир, амма онунла данышмаг истәмир, чүнки ондан инчимиш, күсмүшдүр. Гриша өзү исә кери дөнүб данышыға киришмәк истәмирди. Лјонјанын алдығы беш гијмәт јенидән јадына дүшмүш, Гришаја јенә дә күс-күнлүк үстүн кәлмишди. «Буна бах бир, тәзә ә'лачы чы-хыб... Әкәр мәндән көчүрмәсәјди күчлә бир үч алар-ды»...

Дүздүр, Гриша Лјонјанын ондан үзүнү көчүрдүјүнү чох да јәгин билмирди... Амма чәбрдән өзүнүн дөрд, Лјонјанын беш гијмәт алмасы илә һеч чүр разылаша билмирди.

Мешәнин дәринлијинә чатдыгда Гриша ахыр ки, дө-нүб архаја бахмағы гәрара алды. Белә боранлы бир һа-вада мешәнин ичијлә тәк кетмәкдән горхурду. О, дуруб бир гәдәр көзләди. Лјонја көрүнмүрдү. Гриша гәрара алды ки, гајыдыб онун габағына кетсин: инди ки, о белә керидә галыб, көрүнүр доғрудан да, ајағы бәрк ағры-јырмыш... Һава даһа лап гаралырды. Бирдән оғланын үрәјини горху басды. Елә горхулу иди ки, Гриша чығы-

рыб достуну чагырмага да чүр'эт едә билмәди... О нечә ола биләрди? Бәлкә гәсәбәдәки мәнзилләринә гајыдыбдыр. Тез евә чатыб, олан әһвалаты данышмаг лазымдыр. Һә, һә. Чәлд евә!

Белә фикирләшиб Гриша гачмага башлады.

...Мешәнин ичиндән ики јол кечирди. Бири, ушагла-рын јашадыглары кәндә, о бири дә батаглыга кедирди, орада гоншу колхозун от тајалары варды. Гаранлыгда бу јоллары чашбаш салмаг асан иди. Јорғун, күскүн Лјонја да хәбәри олмадан саға, батаглыга тәрәф дән-мүшдү...

Һәммин ахшам Лјонјанын анасы Настја хала ун әлә-јирди. Атасы да скамјада отуруб кечә чәкмәни јамајыр-ды.

Ана ун әләјә-әләјә гајғылы һалда дилләнди:

— Бир һаваја бах да, гары елә совуруп ки, көз-көзү көрмүр...

Игнат киши чаваб верди:

— Вахты чатыб да, одур ки, јағдырыр да, совуруп да. Јајда гар совурмајачаг ки...

— Һеч олмаса Лјонја белә пис һавада евә кәлмәк фикринә дүшмәјәјди...

— Кәрәк дүшмәсин, она тапшырмышдым ки, кәлмә-син...

Гапынын далындан, дәһлиздән хышылты ешидилди. Кәлән һәр кәсдисә, јад адам иди, чүнки дәстәји тапа билмирди. Настја гапыны ачды, гоншу гадын кандардан ичәри кирди.

— Ахшамыңыз хејир олсун, — о саламлашды. — Га-пыны Һеч чүр тапа билмирдим.

— Даһа демәјин, елә өзүм дә һәрдән јарым саат га-пынын далында галырам, — ев саһиби дә тәсдиг етди.

Гоншу гадын Настјадан сорушду:

— Бу нәдир белә пирог биширирсиниз?

— Һә, әшши, ушаглар јапышыблар ки, бишир, би-шир. Хамыр јоғурмаг истәјирәм.

— Һә, нә олар... — гоншу гадын тәләсик разылашыб,

тәбии олмајан бир марагла сорушду: — Бәс сизин Лјон-ја һарададыр, бәјәм һәлә кәлмәјиб?

Игнат чаваб верди:

— Јох. Белә човғунда һара кәләчәк? Кечән базар кү-нү өзүмүнкүнә дә, сизинкинә дә тапшырмышам ки, ора-да мәнзилдә отурсунлар, Һеч јана чыхмасынлар...

Гоншу гадын бирдән әввәлки һалыны дәјишиб әллә-рини бир-биринә вуруб, горхмуш һалда деди:

— Аман аллах! Оғлум Гриша исә кәлиб дејир ки, сизин Лјонја јолда керидә галыбмыш... Она көрә гача-раг кәлдим ки, көрүм евдәдирми?..

Настја әләји әлиндән салды јерә.

— Бәс мәним оғлум һарада галыб? Ахы бәс, нијә икиси биркә кәлмәјибләр?

— Билмирәм, араларында нә олуб, амма оғлумун јаман ганы гара иди. Ағзына Һеч бир тикә дә алмајыб.

— Ај аман! Ај Игнат, тез ол, кејин, гач төјләјә, аты гош, кет ахтармага!..

Игнат мешәни кечди, анчаг Лјонјаја раст кәлмәди; фикирләшди ки, бәлкә ушаглар јолда күсүбләр, лап да-лашыблар да вә Лјонја кери, гәсәбәјә гајыдыбдыр. Аты бәрк говду... Гәсәбәјә чатды. Һәјәчанла ушагларын гал-дығы мәнзилин гапысыны дөјдү. Тагтылтыја евин јијәси арвад чыхды, Игнатын суалларындан тәшвишә дүшүб, дили долаша-долаша данышды ки, Лјонја илә Гриша дәрс гуртаран кими, елә о саат бир јердә чыхыб евләри-нә кедибләр. Онлара тәклиф едиб ки, кечәни бурда гал-сынлар, амма ушаглар гулаг асмајыблар.

Игнат фикирләшди ки, Лјонја јәгин јолу азыб, ба-таглыг тәрәфә кедибдир. Бу фикирдән ону гыздырма басды: батаглыг һәлә әмәлли-башлы донмамышды, елә јерләри варды ки, адам дүшсә, батарды.

Ат јорулмушду, даһа јејин кедә билмирди, амма Иг-нат ону һеј говур, говурду. Будур, ахыр батаглыга чат-ды. Будур, артыг тајалар да гаралыр.

Игнат човғунун вә гаранлығын ичиндән чығырды:

— Лјонка-а! Ај оғул, hej!..

Кечәнин ичиндән сәсинин тутгун әкси ешидилди: —
He-ej!

Ата чығырды:

— Лјонка-а! Лјонка-а! Hej!..

Узагдан һәр кимсә она инчә сәслә чаваб верди:

— He-ә!

Игнат бәркдән чығырды:

— Ај оғуул! Лјонка!..

Гаранлығын ичиндән јенә елә инчә бир сәс ешидил-
ди:

— Бурдаја-ам!

— Лјонја-а! Лјонја-а!..

...Лјонја, үстү-башы тамам су ичиндә, бүзүшәрәк та-
янын алтында отурмушду. Елә Игнатын горхдуғу бу
иди, о да олмушду: оғлан батаглыгда хејли вурнухуб,
бирдән батаглығын донмамыш јеринә јыхылыб, чох чә-
тинликлә ордан чыхараг өзүнү биртәһәр тајаја чатдыр-
мышды.

Атасы күркүнү чыхарыб, Лјонјаны она бүрүдү вә
аты јенидән бәрк говду.

— Өзүнә тохтаг вер, оғлум. Бу саат евә чатарығ.

Лјонјаны спиртлә овушдуруб, маһуд шала вә јорға-
на бүрүдүләр, о, сәһәрә јахын титрәмәјә вә сајыгламаға
башлады. Чәтинликлә горуна биләчәк һадисә баш вер-
миш, о сәтәлчәм олмушду.

Лјонја даһа јахшылашмаға башладығы заман, бир
базар күнү сәһәр дәһлиздән чүр'әтсиз ајаг таппылтыла-
ры ешидилди, сонра гапы ачылды вә Гриша Михневич
утана-утана ичәри кирди. Әлиндә бир бағлама, кандар-
да дуруб хејли мүддәт кечә ајаггабысыны тәмизләди, нә
саламлашмаға, нә ичәри кечмәјә чүр'әт етмирди.

Лјонјанын анасы оғланы чох да хош үзлә гаршыла-
мады:

— He, бәсдир даһа, јохса ајаггабыларын јыртылар,
кәл ичәри!

— Сизә кәлмишәм, хала, олар?

— Нијә олмур ки? Бизим евдән чохданмы чыхыбсан
ки, инди белә әдәб-әрканлы олуб, һәлә бир ичазә дә ис-
тәјирсән?..

Игнатын Гришаја рәһми кәлди.

О, ушаға үрәк-дирәк вериб деди:

— Кәл а гардаш... Сојун, бир Лјонјаја даныш көрәк
о, дәрсә кәлмәјәни нә кечибсиниз?

Гриша бир аз чүр'әтләниб, стола јахынлашды:

— Кәтирмишәм... кәстәрәрәм...

Нәдәнсә о, Лјонјаја јахынлашмаға чүр'әт етмәјиб,
узагдан она деди:

— Лјонја, буну сәнә кәтирмишәм... Анам көндәриб...

О, бағламаны столун үстүнә гојуб, орадан бир нечә
алма вә бир кичик күпә чыхартды. — Будур, анам сәнә
чөкә балы көндәрибдир. Дејирләр ки, исти чајла ичәндә
јаман хејир еләјир.

Лјонјанын анасы јенә дә өзүнү сахлаја билмәјиб
дилләнди:

— Инди көр бир нә јахшы оғлан олубсан?..

Лјонјанын атасы онун сөзүнү кәсиб деди:

— Олан олуб, торба долуб... Даһа кечәнләри јада
салмаг лазым дејил... Кеч, а гардаш, Лјонјаја јахын
отур, даныш көрәк нә вар.

Гриша стулу Лјонјанын чарпајысына јахынлашды-
ра-јахынлашдыра Лјонјаја һәвәслә чаваб верди:

— Бу саат, һамысыны кәтирмишәм, һамысыны даны-
шарам...

Лјонја фәрәһлә Гришаја бахды, ушаглар чохдан кө-
рүшмәмишдиләр, чохдан бир јердә дәрс һазырлама-
мышдылар, әлләш-вәлләш етмәмишдиләр.

Лјонјаја елә кәлди ки, белә отурсалар, онлар бир-
биринә даһа мөһрибан оларлар, она көрә деди:

— Кәл бурада, чарпајыда отур, нә вар һамысыны
даныш...

— Данышачағам! һамысыны данышачағам...

Гриша бағышландығыны баша дүшүб, Лјонјаны
жанында, чарпајыда отурду.

Гриша дүнјада эн хошбәхт бир адам кими, ифтихар
ла деди:

— Гардашым, һәр шејдән әввәл сәнә ону дејим ки
атам мәни о ки вар, кәтәкләди!

Лјонја баша дүшмәјиб сорушду:

— Нә үчүн?

— Нә үчүн, нә үчүн?.. Онун үчүн ки, мән дөјүлмәли
идим, дөјүлдүм дә. Синиф рәһбәринә исә һамысыны
өзүм данышдым... һамысыны олдуғу кими...

— Бах, буну лап наһаг јерә едибсән...

— Јох, наһаг дејил! Мән онда лап истәјирдим ки, мә-
ни мәктәбдән говсунлар.

— Ај сарсаг!

— Сарсаг олмушам, анчаг она көрә јох... Ди јахшы,
һәндәсәдәнми башлајаг?

— Кәл һәндәсәдән башлајаг.

МАРАТЫН БАЧЫСЫ

да он једди јашын ичин-
дә иди. Сәккизинчи син-
фи битирмишди, онун инди өз хүсуси планлары, һәјата
өз бахышы варды вә бунлар ајдын вә мөһкәм арзулар
иди.

— Ана, мән сәнәдләримә тәјјарәчилик мәктәбинә ве-
рирәм.

— Нә дедин?

Ада тәкрар етди:

— Бу гәти сөзүмдүр. Сәнәдләримә тәјјарәчилик мәк-
тәбинә верирәм.

Ананын гашлары чатылды, үзүндәки меһрибан тә-
бәссүм јох олду:

— Бундан јахшы бир шеј фикирләшә билмәдин? Со-
рушурам ки, бундан даһа сарсағыны тапмадын?

— Артыг һәр шеј һәлл олунубдур.

Инди даһа нә һөчәтләшмәјин, нә дилә тутмағын, нә
чығырмағын һеч бир хејри јохду. Ана буну билирди вә
даһа һеч бир сөз демәди.

Аданын кичик гардашы Марат она лағ едиб сәсини
узада-узада деди:

— Тәјјарәчијә бах һа!

— Сәнин ишин дејил, јум ағзыны! — Ада гардашына
ачыгланды, анасыны һеч олмаса бир гәдәр јумшалтмаг
үчүн әлавә етди: — Костја Кривитски дә, Павлик Казеј
дә, Костја Бондаревич дә ора кедирләр... Бизим артыг
һәр шејимиз һазырдыр. Һәтта һәким арајышы да... Са-
баһ сәнәдләри почтаја апарырыг.

Анчаг нә сәнәдләри апармаг, нә дә тәјјарәчилик мәк-
тәбиндә охумаг Адаја гисмәт олмады. «Сабаһ» — 22
ијун 1941-чи ил — мүһарибә башланды.

Казејевкилин евләри Станково кәндинин кәнарында
иди. Һәлә мүһарибәнин икинчи күнү онун габағында
бир-бир, бир нечә, дәстә-дәстә әскәрләр кәлиб дурмаға
башладылар.

Инди евдә һәр күн икиведрәлик чугун газанларда
шорба биширдиләр. Евдә нә гәдәр палтар вардыса,
Анна Алексејевна сөкүб-тикирди. Әскәрләрин палтарла-
рыны дәјиширдиләр, өзләри кедә биләнләр јолларына
давам едирдиләр. Јаралыларын јараларыны сарыјыб
анбарда кизләдирдиләр.

Ада һәр ишдә анасына көмәк едирди: һәм гача-гача
һәким Русетскинин јанына кетмәк, һәм јаралыларын
сарғыларыны дәјишмәк лазым кәлирди. Ән башлычасы
да бу иди ки, кәрәк һәмишә еһтијатлы олајдылар, чүнки
мүһарибәнин илк күнләриндән Станковода палтарлары-

ны дэјишмиш алман десантлары көрүнмәјә башламышды.

Бир дэфә, мүһарибәнин бешинчи вә ја алтынчы күнү, Ада анасынын агламаг сәсинә ојанды.

— Ана чан, эзизим, нә олуб ки?

— Ај гызым, алманлар кәлибләр!

— Һаны онлар? — дејиб Ада пәнчәрәдән бахды.

Бирдән гоншу гадын аглаја-аглаја гачыб онларын евинә кирди:

— Ај аман, кәлирләр!

Ада да көрдү ки: онлар сапсағлам, өзләриндән чох разы, һәјасызчасына Станковонун күчәсилә аддымла-
жырлар.

Будур, бир мотосикл Казејевкилин евләринин габа-
ғында дурду:

— Ај ханым! Сүд вер! Тез вер!..

Аданын өз доғма кәндинин ишғалчыларындан ешит-
дији илк сөзләр бу олду. Бу һәммин доғма торпаг иди ки,
Ада ушаг вахты онун үстүндә гачмыш, бу торпаг онун
жалын ајагларыны охшамыш, бу торпагда гызылкүлләр
ачыр, тозағачлары хышылдажырды...

Ада илә Марат комиссар Домарјовун тапшырыг-
ларыны јеринә јетирдиләр. Домарјов бунларын еви-
нә жаралы кәлмишди. Инди палтарыны дэјишиб, куја
«шанлы алман гошунларынын» «совет дустагханасын-
дан азад етдикләри» аталарынын сәнәдләри илә онла-
рын евиндә, аракәсмәнин далында јашајыр вә нәсә
јазыр, һеј јазырды... Ада илә Марат онун јазылы
мүрачиәтнамәләрини мүәјјән вахта гәдәр гоншу кәнд-
ләрдә јашајан, мүһасирәјә дүшмүш гошуна пајлајыр-
дылар.

Комиссар Домарјовун тапшырығы илә онлар һәрби
шәһәрчикдә дағыдылмыш будкаја кедиб линолеум кә-
тирмишдиләр. Комиссар Домарјов вә лејтенант Кома-
ров бундан мөһүр дүзәлдирдиләр... Бу мөһүрләр исә чох

бөјүк ишә јарајырды! Һәммин мөһүрләрлә нә гәдәр ара-
јыш вә паспорт тәсдиг едилмишди.

Һавалар сојудугда, мешәдә кечәләр пајызсајағы
сәртләшдикдә, Домарјовун «гәраркаһ» адландырдығы
бу евә кечәләр «мешә адамлары» кәлмәјә башладылар...
Бу ишләр чох еһтијатла көрүлүрдүсә дә, амма елә көз-
ләр тапылырды ки, бунлары көрүр, елә гулағлар варды
ки, ешидир, елә начинсләр дә варды ки, хәбәр верирди-
ләр.

Бир дэфә Анна Алексејевна илә Домарјов һәмишәки
кими мешәјә кетмишдиләр. Һеч кәс билмирди ки, онла-
рын башынын үстүнү горхунч һәбс тәһлүкәси алмыш-
дыр.

— Ушағлар, су дашыјыб кәтирин, пиләтәни јанды-
рын. Һәр шеји јујуб-тәмизләмәк лазымдыр, јола дүшүб
кедәчәјик...

Ада илә Марат чан јандырыр: су дашыјыб гызды-
рырдылар. Бирдән Марат пәнчәрәдән бахды:

— Ада, алманлар бизә кәлирләр!

Ада јалныз мачал тапыб, Домарјовун унудуб киз-
ләтмәдији мөһүрләри гапыб ајаггабысынын бурнуна со-
хуб кизләтди.

Алманлар евдә һәр шеји алт-үст етдиләр, Аданы дөј-
дүләр. Амма мөһүрләри тапа билмәдиләр... Онда еви
күдмәјә башладылар. Ана илә Домарјовун һеч нәдән
хәбәрләри олмадығындан, кәлиб пәнчәрәни дөјдүләр...
Онлары јахалајыб, әл-голларыны сарыдылар...

— Ана! Ана чан!

Анасы бу чығыртыны ешитди.

— Ушағлар, мән гајыдачағам!..

...Ада јадына сала билмир ки, голлары гојнунда ба-
шы ашағы, көзүнү бир нөгтәјә зилләјиб нә гәдәр отур-
мушду. Јалныз онун кәнд советинә кетмәли олдуғуну
дәдикдә, өзүнә кәлди.

Инди полис мәнтәгәсинин јерләшдији кәнд совети-

нин габагында Ада һәр јери бағлы гара бир машын көрдү.

— Ана чан! Биз бурдајыг! Мән дә, Марат да!

Машындан ананын анчаг өскүрөк сәси ешидилди.

— Ана чан!

— Никаран галмајын, балалар, мән гајыдачағам!..

Бу сөzlәр ананын сон сөzlәри олду.

Даш кими ағыр бир эл Аданы машындан гопарыб кәнара атды. Мотор уғулдады. Машын көздән итди.

Аданы алман лејтенанты тәрчүмәчисиз диндирди. Өзү рус дилини јахшы билирди.

— Әкәр ананын евә гајытмасыны истәјирсәнсә, кәрәк онунла белә тез-тез мешәјә кедән Домарјовун ким олдуғуну дејәсән.

— Мән Домарјову танымырам. Бизимлә атамыз ја-шајыр. Ону бу јахында алман гошунлары совет душтаг-ханасындан азад едибләр.

— О! Сән онун комиссар олдуғуну билмирсән?

— Мән комиссары танымырам.

Алман забитинин бармагларында үзүкләр олан инчә зәриф әлиндә гәшәнк бир гуту варды. О, гутуну јаваш-јаваш ачыб, ичиндән ағыр-ағыр, ојунчаг кими көзәл бир гамчы чыхартды. О, гыздан сорушду:

— Бәс буну нечә, таныјырсанмы? Елә исә мән таныш едим!

Дәһшәтли, инсанын дөзә билмәјәчәји бир ағры гызы јахыб-јандырды. Бир, ики, үчүнчү зәрбә!.. — Апарын! Гој јадында галсын!

...Октјабр бајрамы әрәфәсиндә Анна Алексејевна Казеји вә комиссар Домарјову һитлерчиләр Минскдә Азадлыг мејданында асдылар. Онларын чәсәдләри, дөшләриндә: «Мән партизанлара көмәк етмишәм» јазылы лөвһә илә бир нечә күн орада асылы галды...

Һәр кимдисә Анна Алексејевнаны таныды. Онун әјниндә, ахырынчы дәфә евдән чыханда кејдији һәммин о көј хәләт варды. Бир дә һөрүкләриндән танымышдылар.

Онун көзәл узун һөрүкләри варды. Кәнч гыз һөрүкләри кими...

Интигам алмаг фикри Аданы јатмаға гојмурду. О, гәрара кәлди ки, кедиб партизанлара гошулмалыдыр: Марат артыг орада иди. Онун да јери орадыр!

Ада нәнәсинә деди ки, Минскә кедир, әрдә олан ба-чысы Лјолаја вә халасына әрзаг апарачагдыр... Нәнә-си дә чан јандырыб, чантаја јарма, ун, соған долдурду... Һараданса Дзержинскә араба илә от апаран бир әмијә раст кәлди. О, Адаја чанталарыны да, өзүнү дә апарма-ғы тәклиф етди.

Ада тәклифдән бојун гачырмады. Бүтүн шејләрини арабаја јығды.

— Әми чан, сиз сүрүб кедин, мән чығырла кедәрәм. Шоседә сизинлә көрүшәрәм, орда минәрәм, кедәрәм, јохса атын јүкү ағырдыр.

Әми арабаны ишләк јолла сүрүб јаваш-јаваш кет-ди. Аданын исә өз јолу варды. Әми бир гәдәр араланан-дан сонра о, ичи соған вә јармаларла долу чанталардан әл чәкиб, Лјаховичи јолуна бурулду.

Ахшам о, артыг узаг гоһумлары, партизан рабита-чиләри олан Алексеј әми вә Надја халакилдә иди.

— Һә, ај әми, сиздән мән артыг һеч јерә кедән деји-ләм. Јалныз партизанлыға...

— Елә онлар өzlәри бу күн јанымда олачаглар...

Ахшам пәнчәрә дөјүлдү.

— Алексеј, дузу сәнин јанында гојуруг, кери гајы-данда, көтүрүб апарарыг.

Ада, көрүнүр группун башчысы иди, танымадығы бығлы бир кишијә јахынлашды.

— Әми чан, мәни дә дәстәнизә көтүрүн...

— Нә дәстә? Сәнә ким деди ки, мән дәстәдәнәм?

— Гардашым да, һарадаса партизан дәстәсиндәдир. Марат Казеј...

Бығлы киши ачыг-ашкар јумшалды: — Марат? Ма-раты биз таныјырыг...

Будур, ахыр ки, мешәјә чатды!

Тонгал. Тонгалын үстүндә газан. Сонра да «күчә» һәр ики тәрәфиндә газмалар. Намысынын да үстүндә гышсајағы ағаппаг гочаман шам ағачлары...

Дүшәркәдә Ада илк олага Марата раст кәлди. Әжиндә һәрби әскәр шинели олан бәстәбој Марат, әлиндә әскәр газанчасы, гача-гача мәтбәхә кедирди...

— Марат!

— Ада!

Взвод јатырды. Амма Ада кәлән кими, һамы ајылды.

— Ура! Дәстәмиз артды! Ај оғланлар, а гызлар! Ада кәлиб! Намысы бирдән Адаја «кејим» һазырламаға башладылар. Кими өз еһтијат долағыны верди, кими чәкмә кәтирди.

Ахшам Аданы гәраркаһа чағырдылар.

— Өзүнә јер дүзәлтдинми? Бизим бағ хошуна кәлирми? — Гәраркаһ рәиси зарафатла сорушуб, әсл мәтләбә кечди: — инди сөјлә көрүм, бизим јанымыза нијә кәлибсән?

Ада демәјә сөз тапа билмәди. Анчаг буну дејә билди:

— Кәлмишәм... ки, өз адамларымызын арасында олум...

Гәраркаһ рәиси деди:

— Јахшы, өз адамларынызла олачагсан, ворушачагсан.

Ада да ворушду. Партизанларын палтарларыны јурду, јамајырды. Мәтбәхдә нөвбәтчи олурду. Сонра оғланлар вә кишиләрлә бәрабәр он ики саат мешәдә тәк кешикдә дурурду. Кәшфијјата кедир, пусгуда дурур, әлиндә түфәнк дүшмәнлә үз-үзә кәлирди... һәм чәтин, һәм горхулу иди. Амма буну һеч вахт, һеч өз-өзлүјүндә дә бојнуна алмырды. О вахт, он сәккиз јашлы бир гыз, она елә кәлирди ки, нәсә, ән башлыча шеј һәлә ирәлидәдир, үрәјинин һәсрәт чәкдији гәһрәманлыг ишләри, шүчаәт һәлә олачаг, олачагдыр...

Јени — 1943-чү илин әрәфәсиндә алманлар Станков мешәсини ајырыб, һәр тәрәфдән мүһасирәјә алдылар. Дөјүшә киришмәји һеч хәјала да кәтирмәк олмазды.

Команданлыг гәрар верди ки, мүтәшәккил сурәтдә мешәни тәрк етсинләр...

Мүһасирәдән чәтинликлә чыхдылар. Ач, үст-башлары төкүлмүш, ајаггабылары дағылмыш адамлар гарын ичинә кириб сәһәрдән ахшама кими орада кизләнмәли идиләр. Бу вахт бирдән-бирә шахта да бәркиди, күләк шиддәтләнди. Адамлар сојугдан донурдулар. Ада да бүтүн күнү гарын ичиндә узанырды. Донуб кејијән ајагларыны иситмәк үчүн, дар, хром, узунбоғаз чәкмәләрини бир-биринә вуруб таггылдатды, амма она чығырдылар: һеч бир сәс чыхармаг олмаз! О да кечә дүшәнә гәдәр һеч тәрпәнмәди.

Кечә партизанлар Копыл рајонунда фәалијјәтдә олан гошун һиссәләрилә бирләшмәјә чәһд етдиләр, амма алманлар онлары күлләјә басды. Ада су илә долу бир чалаја јыхылды. Чаладан чыхдыгда, јан-јөрәсиндә бирчә адам да јох иди... Ада бүтүн кечәни мешәдә вурнухду. Сәһәр бир јола чыхды, јол ону кичик бир кәндә апарыб чыхартды. Кәнар дахмада евин саһиби олан арвад она картоф једиртди, — башга һеч бир шеј јох иди. Гоншу дахмада она бир һәсир ајаггабы вә исти јун чораб вердиләр... Амма өзү даһа ајаггабысыны чыхарыб дәјишә билмирди. Ев саһиби бычагла чәкмәнин боғазларыны кәсиб, сонра ону ајағынын дон вурмуш дәрисиндән күчлә чәкиб гопармалы олду...

Ев саһиби деди:

— Еһ, балача, ајагларынын иши битиб ки?! — Һәмин саат кәлининә тапшырды ки, күчәдән гар кәтирсин. Анчаг Ада нә ајағыны гарла јахшы-јахшы овдура, нә дә бу исти евдә гала биләрди: һәр дәгигә алманлар вә ја полисајлар кәлә биләрдиләр...

Јенә кәлиб чыхды бир хутора, јенә хејирхаһ адамлар ону једириб-гызындырдылар; зәдәләнмиш ајагларыны тәзәдән сарыды...

Бир һәфтә сонра Ада биртәһәр кери — Станков мешәсинә, өз дағыдылмыш дүшәркәләринә гајыда билди.

Бурада партизан достлары ону севинчлэ гаршыладылар.

...Бундан сонра Ада ики һәфтә дә таб кәтирди, һәләдон вурмуш ајаглары илә тапшырыглары јеринә јетирмәјә дә кедирди... Башгаларыны мүаличә дә едир, онларын дон вурмуш әл-ајагларына риванол дәрманы вә газпији чәкир, јараларыны сарыјырды... Ахыр дөзә билмәјиб јатаға дүшдү. Ону бригада чәрраһ һәкиминә көстәрдикдә, даһа иш-ишдән кечмишди...

— Ампутасија!

Ада даһа бундан башга һеч нә ешидә билмәди.

О, һушуну итирә-итирә јалныз узаг вә јад бир шеј кими фикирләшди: «Дејирләр ки, мәним көзәл ајагларым вар... нөмрәси 34...»

Ада бу дибсиз һушсузлугдан ајылдыгда тамам башга бир шеј сорушду:

— Бәс инди мәни һара көндәрәчәксиниз?

— Сән партизансан вә өз дәстәндә галачагсан...

Әкәр бу әзиз сөзләр, әкәр сәдагәтли партизан достлуғу олмасајды, јәгин ки, о һеч вахт сағалыб јашамазды...

Команданлыг Аданы тәјјарә илә Москваја јалныз јарым ил сонра, онлар Купаланын тәрәннүм етдији Лјубаншинадакы Сосныја кәлиб чатдыгдан сонра көндәрә билди. Сосны јахынлығында партизан аеродрому варды.

Команданлыг Мараты да Москваја Суворов мәктәбинә охумаға көндәрирди. Амма Марат буну һеч ешитмәк дә истәмирди.

— Мүһарибәнин сонуна гәдәр мән өз дәстәмдән һеч јана кедән дејиләм.

Бөјүк торпагда бир-биринин ардынча госпиталлар ачылды, бир-биринин ардынча чәрраһијјә әмәлијјатлары...

Јенә дә әтрафында достларын олмасы, јашамаг ешги, јенидән ишә гајытмаг ешги Аданын һәм бәдән, һәм мә'нәви ағрыларыны сағалтды.

Ада һәрби хәстәханада доггузунчу синфи битириб, һесабдарлыг курсларыны да гуртарды, палаталарда санитарлара, тибб бачыларына, мәтбәх ишләринә көмәк едирди, јаза билмәјәнләр үчүн евләринә мәктублар јазыр, китабханадан китаб кәтириб, палаталарда охујурду. Һәрби хәстәханаја јени кәләнләр ону меһрибанлыгла бачы чағырырдылар.

1945-чи илдә Ада өз доғма Станково кәндләринә гајытды. Анасы јох иди. Артыг Марат да јох иди. О, гәләбәни көрә билмәди, дүшмәнлә гејри-бәрабәр дөјүшдә һәлак олмушду...

Аданын јашадығы халасыкилә һәр күн гоншулар јығышыр, Аданын һалына һејфсиләнирдиләр... Бу, Ада үчүн һәр шејдән ағыр иди. Ада баша дүшүрдү ки, бу, ону мәһв едә биләр... Мә'јуслуғу боғмаг үчүн о өзүнә бир иш ахтармаға башлады, тикиш тикмәјә, кәнчләрлә көрүшмәјә, лап рәгсә дә кетмәјә башлады! Сонра почта телефончу, колхозда комсомол тәшкилатчысы, рајон гәзетиндә корректор ишләди. Амма бунларын һеч бири үрәжинә јатмырды: һисс едирди ки, үрәји нәсә башга бир шеј истәјир...

Ада Минск област маариф шө'бәсинә кетди.

Она дедиләр:

— Сизи мәктәбә көндәрә биләрик. Гијаби тәһсил ала биләрсиниз.

— Ахы мән һәлә дәрс өјрәдә билмәрәм...

— Амма нә өјрәтмәк лазым кәлдијини сиз билирсиниз... Онда кәлин елә әјани педагожи институтуна дахил олун.

Ада да Горки адына Минск педагожи институтуна дахил олуб ораны битирди.

Инди Ариадна Ивановна Қазеј Минскдә јашајыр вә 28 нөмрәли орта мәктәбдә ишләјир. Ана дили вә әдәбијјат дәрсләри верир. Она шәрәфли Сосиалист Әмәји Гәһрәманы ады верилмишдир.

Ушаглары бөјүјүб, артыг нәвәләри дә гачышырлар...

ГЫРМЫЗЫ ГАЛСТУК

из Галинка илэ бир сәбәт
чијәләк јығыб, истидән
јорулуб, гоча фындыг ағачынын дибиндә узаныб дин-
чәлирдик. Мәним еһтијатлы бачыгызым чибиндән ики
дилим чәрәк чыхарыб мә'налы-мә'налы изаһ етди:

— Биз һәмишә мешәјә кәзмәјә чыханда, өзүмүзлә је-
мәк көтүрүрүк, кәзиб, кәзиб, ачанда, бир көлкәликдә
отуруб јејирик. Мешәдә јемәк елә ләззәтли олур ки!

Доғрудан да, бурада, фындыг ағачынын көлкәсиндә
јахшы бишмиш чәрәк дилими илә әтирли чијәләк мәнә
дүнјада ән дадлы јемәк кими ләззәт верди.

Јарпагларын инчә хышылтысы вә сәринлик сәмими
сөһбәт үчүн чоһ әлверишли иди. Јол јолдашым кечән јәј
анасыјла дәмир јолу илә сәјаһәтләриндән, релсләрин елә
бил һәмишә кери гачдыгларына бахмајараг, онларын
ахырда кедиб шәһәрә чатдыгларындан ушагсајағы
инамла вә әтрафлы данышырды.

Санки онун бу садә сөһбәтләринин учу-бучағы јох
иди.

Галинка мәним һушсузлуғуму көрүб, даһа доғрусу,
дујуб, бирдән сусду вә мәнә јахынлашыб өз сарышын-
сачлы башыны голумун үстүнә гојду.

— Јахшы, бәс нијә сусдун, нијә даһа һеч нә даныш-
мырсан?

Гыз өз пејғәмбәрчичәји кими көј көзләрини бич-бич
гыјыб, башыны булады.

— Мән даһа һеч нә билмирәм. Јахшысы будур, сиз
мәнә бир нағыл данышын.

— Сәнә һансы нағылы данышым?

— Һансы олур-олсун, амма китаблардакы нағыллар-
дан јох. Китаблардакыларын һамысыны билирәм. Өзү-
нүздән данышын, өзүнүз бир нағыл фикирләшин, — дејә
о бирдән тәләб етди.

Онун тәләбини јеринә јетирмәк мәним үчүн чәтинди,
буна көрә дедим:

— Истәјирсән сәнә әзбәрдән бир ше'р охујум?

Гыз марагланды:

— Өз ше'ринизи?

— Јох, өз ше'рими јох, Пушкинин, Некрасовун ше'-
рини охујум.

— Јох, јох, истәмирәм. Өзүнүзүнкүнү охујун, Пуш-
кинин, Некрасовун ше'рләрини өзүм дә билирәм. Мәк-
тәбдә охумушуг... «Бармагбојлу ушағы»да, «Дәниз
гырағында бир јашыл палыд»ы да, «Кенерал Тапты-
кин»и дә... Бунлары өзүм билирәм...

Буна нә дејә биләрдим? Буна көрә дә лап јерсиз бир
тәклиф етдим:

— Һә, инди ки, сән һамысыны билирсән, кәл јарымча
саат јатаг.

Галинка инчиди вә һеч бир чаваб вермәди. Сонра је-
нә дә бич көзләрини гыјыб, мәнә баха-баха деди:

— Мән сизә бир шеји демәјәчәјәм. О өзү дә бурада,
лап, лап јахындадыр... Билирсинизми һардадыр? Лап,
лап бу јахында. Бир тозағачынын јанында. Амма јерини
демәјәчәјәм...

Мән елә билдим ки, Галинка еләчә мәнә саташыр,
буна көрә дә сөзләринә фикир вермәдим.

Сәрин мешә һавасында мәни басан мүркү гыза да
кечди вә бир аз сонра икимиз дә бәрк јатдыг.

Кәнддә кечирдијим бирајлыг истираһәт мүддәтиндә
мән ушагларла достлашдым вә пионер, лап һәлә мәктәб
јашына чатмамыш олан јерли ушаглар арасында баш
вермиш бүтүн һадисәләр артыг мәнә таныш иди. Әлбәт-

тә, бачыгызымдан тезликлә бүтүн ушаглара мә'лум олмушду ки, мәним бир чамадан мараглы китабларым вар вә мән кәлән күнүн сабаһы мәним јол китабханамын илк охучулары бизим артырмаја жығышмышдылар.

Бизим достлуғумуз да елә бунунла башланмышды.

...Ијул ајынын үчү дүз базара—колхозда истираһәт күнүнә дүшмүшдү. Һәр шејдә бајрам һисс олунурду: дахмалардан гырмызы бајраглар асылмыш, һәјәтләр, күчәләр сүпүрүлмүшдү.

Колхоз клубунда рајон шәһәриндән мұһазирәчи көзләјирдиләр, сонра да јерли драм дәрнәји чыхыш едәчәкди.

Кәнчләр гаршыдакы бајрам шәнлијинә һазырлашырдылар. Јашлы адамлар скамјаларда, тәпәчикләрдә отуруб, өз күндәлик иш-күчләриндән кечиб кетмиш чохданкы дөјүшләрдән данышырдылар.

Клубда јалныз ушаглар көрүнмүрдүләр. Шакирдләр мәктәбә жығышыб, онлар да һәлә һеч кәсә мә'лум олмајан, нәсә һазырлајырдылар.

Ахшамтәрәфи јаныма велосипедли бир гасид кәлди, — бу, гоншумуз Миша Прохорчук иди.

— Вера Александровна! Бизим дәстәнин пионерләри сизи Белорусијанын фашистләрдән азад едилмәси күнүнә, еләчә дә бизим мәктәбин пионери Василјокун хатирәсинә һәср едилмиш тонгала дә'вәт едирләр... Тонгал Василјок тозағачынын гаршысында олачагдыр...

Миша гаршымда елә бир тәнтәнәли вәзијјәтдә дурмуш, әјниндә елә тәмиз көјнәк вә бојнунда елә һамар үтүләнмиш бир пионер галстуку варды ки, мән һәјәчанландым.

О, нечә көзәл, тәнтәнәли бир ифадә илә, нечә рәван данышырды! Мән тәшәккүр едиб дедим ки, јәгин кәләрәм. Амма, һејф ки, јолу танымырам.

— Сизи өтүрәчәкләр, — дејиб Миша чевик бир һәрәкәтлә велосипедә һоппанды вә күчә илә јејин сүрүб кетди. Онун ағ көјнәји күләкдән шишир, гырмызы галстуку кери атылыб, бојнуна доланырды.

Бу вахт Миша мәним көзләримә һәр күн көрдүјүмдән илк дәфә иди ки, тамам башга чүр көрүнүрдү. Фикирләшдим ки, вахтилә, бүтүн тәсадүфи шејләр арыначаг, јахшы чәһәтләр пардахланаачаг вә о, индики чошгун вә инадкар, һај-күјлү, хош ишләр тәшәббүскарлығындан дәјишиб, әлбәттә, көзәл бир инсан олачагдыр...

Мәним кәзәјән бачыгызым чохдан евдә көрүнмүрдү. Сонра бирдән гачараг дахмаја кәлди, мәни тәләсдирмәјә башлајыб деди:

— Тез олун, тез олун! Бир аздан һамы жығышачаг!

Елә бил ки, онун һәр шеји: үтүләнмиш ипәк галстуку да, нахышлы ағ кофтасы да, лап һөрүкләриндәки енли көј лентләри дә һәјәчан кечирирди.

Биз кетдик.

Мешәнин ичиндән кечән јолла пионерләр сых чәркәләрлә, барабан чала-чала, демәк олар ки, һәрби-әскәри аддымларла Василјок тозағачына сары кедирдиләр.

Тозағачы, мешә илә әһатә олунмуш кичик бир талада иди; бу һәммин о мешә иди ки, биз бир аз бундан әввәл Галинка илә орада чијәләк жығырдыг вә гыз мәнән өз әһвалатыны кизләтмишди.

Һәлә узагдан уча мави сәмада тозағачынын зирвәсиндәки кичик ал бајрағын күләкдән нечә титрәдији нәзәримә чарпды.

Галинка башы илә тозағачына сары ишарә едиб, мәнә пычылдады:

— Василјокун галстукудур. Ону мәктәб музејимиздә горујуруг.

Пионер дәстәләри дуруб, талада дик дајандылар. Шејпур сәдалары алтында баш пионер дәстә рәһбәри сырадан чыхыб, пионер саламы вәзијјәтиндә әлини галдырараг пионер бајрағыны учалтмаг әмрини верди.

Миша Прохорчук вә бизим Галинка онун командасы илә чидди вә тәнтәнәли аддымларла ирәли чыхдылар. Бир дәгигә... Ики дәгигә кечди... Вә енли бајраг, дәрин гатлары ачылыб далғалана-далғалана јухары учалды,

ағыр-ағыр желләнән хырдача бајраға — Василјокун гал-
стукуна јахынлашды.

Вахтилә һәммин бу талада гоча мешәбәјинин бир дах-
масы вармыш. Гоча өз хошсифәт, меһрибан гарысы илә
икиликдә јашајырмышлар. Онларын ушаглары чохдан
охујуб, нечә дејәрләр, адам олуб, бу ишыглы дүнјанын
һәр тәрәфинә сәпәләнмишдиләр. Гочалар исә тәк јаша-
јырдылар, — гоншулары бирчә бу мешә иди...

Сонра онларын башына бир мүсибәт кәлди; шәһәрдә
јашајан ән кичик гызлары өлдү. Онун балача оғлу Ва-
силјок јетим галды. Гочалар Василјокун атасына кағыз
јазыб хаһиш етдиләр ки, нәвәмизи кәтир кәл, онунла
јашамаг сәнә дә чәтиндир, она да шәһәрдә анасыз до-
ланмаг олмаз. Биз гочалар исә, сәнин оғлуну бөјүдәрик,
һеч бир дәрд-гәм билмәз. Василјокун атасы да разы
олду. Өз Василјокуну бабасынын, нәнәсинин јанына кә-
тирди.

Ушаг гәлбинин јарасы тез сағалыр. Ушаг мешәдәки
дахмаја кәлдикдән сонра лап икинчи күндән гоча мешә-
бәјинин һәјәтини күлүш вә нәғмә сәсләри бүрүдү. Баба
илә нәнә дә ушаға бахыб севинирдиләр...

Оғлана әтрафында һәр шеј гәрибә көрүнүрдү. Каһ
күкнар ағачынын алтында бир гырмызыбаш көбәләк
тапыр, каһ чығырда тиканлы бир кирпичи баласына раст
кәлир, каһ башынын үстүндән шимшәк кими һоппанан
күрән бир синчаб көрүрдү. Һәлә мешәдә нә гәдәр гуш
чәһ-чәһи ешидирди! Бабасы Василјока нә гәдәр јумур-
талы гуш јувачыглары көстәрмишди!

Һәр баһар, бабанын бағына гуггу гушу учуб кәләрәк
гуғулдајырды. Гуш гоча бир тозағачынын будаглары
арасында кизләниб Василјокун јашыны сајмаға баш-
лајырды:

— Гуг-гу — бир...

— Гуг-гу — ики...

— Гуг-гу — үч...

Нәнә сајыр, онун ардынча Василјок да сајырды. Гуг-

гу гушу исә меһрибан гушду, илләри сајмаға хәсислик
етмир, Василјока чох-чох илләр јашамағы вә'д едирди.

Нәнәси она дејәрди:

— Мән јорулдум, инди өзүн сај көрүм.

Василјок да сә'јлә сајарды:

— Әлли сәккиз, әлли доггуз, әлли он, алтмыш... Вај,
јох, белә дејил, әввәлдән сајым: әлли сәккиз...

Сонра Василјок севинә-севинә нәнәсинин јанына га-
чыб чығырарды:

— Ај нәнә, синчаб мәнә јүз јаш гуггулдады.

Нәнәси күлә-күлә дејәрди:

— Вај сәни, көр нә гочагсан! Өз синчабынла нә чох
сајыбсыныз?!

— Јох, һеч чох дејил! — дејиб оғлан өз башга ишлә-
рини башларды; бу ишләр исә о гәдәр чох иди ки, јәгин
елә өмрүнүн бүтүн јүз илинә кифајәт едәрди.

— Ди, лап јахшы, чансағлығы илә јаша, бала! Ахы
нијә дә јашамајасан! — дејиб нәнә онун ардынча даны-
ша-даныша, өз кичик гызыны, Василјокун анасыны ја-
дына салыб, дәриндән көксүнү өтүрәрди.

Василјок артыг дөрдүнчү синфи гуртарыб бешинчи-
јә кечәндә вә бојнунда гырмызы пионер галстукуну
ифтихарла кәздирәндә, мүһарибә кәлиб буралара чых-
ды...

Бир дәфә пајыз ахшамы мешәбәјинин дахмасына
партизанлар кәлдиләр.

Баба хәстә иди. Нәнә исә дахмадан ешијә чыхмаға
да горхурду: кәнддә алманлар јаман вәһшилик едирди-
ләр. Партизанларын исә тапшырығы варды — тә'чили
сурәтдә кәнддә нә гәдәр фашист вә онларын нечә силаһ-
ланмыш олдуғуну өјрәнмәк лазым иди. Партизанлар
өзләри кәндә кедә билмирдиләр, рабитәләри јох иди.

Амма, әјниндә гара күрк олан гарадинмәз, учабој
бир партизан кетмәк истәјирди, анчаг ондан чаван, са-
рысач, шән бахышлы бир партизан, нәсә фикирләшә-
фикирләшә динмирди, — дејәсән бу онларын бөјүјү иди.

Бирдэн собанын үстүндөн инчэ бир сәс ешидилди:
— Кәндә мән кедәрәм!

Партизанлар тәәччүбләндиләр. Нисли чырағын ишыгында онлар дахмада Василјоку көрмәмишдиләр. Дөнүб сәс кәлән тәрәфә бахдылар. Бирдән эн чаван партизан деди:

— Һә, бир бәри кәл, а гартал!

Василјок ашағы дүшдү.

— Бизә сәндән јахшы гасид тапылмаз. Амма бачарарсанмы?

— Елә бачарарам ки! Мәни бүтүн ушаглар таныјыр, ахы орада мәктәбдә охумушам. Куја мәктәбдән хәбәр билмәк бәһанәсилә кедәрәм, өзүм исә, алманларын һарада галдыгларыны вә сајларыны сорушарам. Сизин барәниздә ушагларә һеч нә демәрәм. Онлар исә, нә гәдәр пулемјот, нә гәдәр автомат олдуғуну билирләр...

Партизан Василјокун көзләринә чидди бахышла бахыб деди:

— Сөзләринә баханда, сәндән јахшы кәшфијатчы чыхар. Амма ишдә нечә олачағыны билмирәм.

Партизанын јолдашы деди:

— Петро, ушағы белә бир ишә гошмаг лазым дејил.

— Кәлсәнә бир јохлајаг?

Василјок чошғун һалда командирдән хаһиш етди:

— Бир сынајын, әми чан!

— Көзлә һа, гартал, еһтијатлы ол! — дејиб партизан онун сачлары вурулмуш башыны меһрибанлыгла сығаллајыб, худаһафизләшәндә бөјүк адам кими она әл верди.

— Сабан ахшам саат доггузда... Баша дүшдүнмү? Чанавар сәсијлә үч дәфә уларсан вә јазылы кағызы тозағачынын ојуғуна гојарсан; јазыб көстәрәрсән: нә гәдәр әскәр, автомат вә пулемјот вар... Әлвида, әскәр гардаш, биз кетмәлијик...

Белә дејиб онлар кетдиләр.

Ертәси күн дан сөкүләндә нәнә јол үчүн Василјока чөрәк вериб, ону мешәнин таласынадәк јола салды.

...Бу вахтдан башлајараг, мешәбәјинин дахмасынын јахынлығындан тез-тез чанавар уламасы ешидилирди. Бу сәсләрдән елә бәрк горхуја дүшмүшдүләр ки, лап силаһлы фашистләр дә кечә тәкликдә хутора јахын дүшмәјә чүр'әт етмирдиләр. Јазда исә, гуггу гушу орада киминсә өмрүнүн илләрини сајырды. Лап кечәләр дә ајылыб јухулу-јухулу бүтүн мешәјә сәс салырды:

— Гуг-гу! Гуг-гу!..

Сонра јенә сусуб јухуја кедирди.

Балача рабитәчини бүтүн партизанлар таныјырдылар. Бүтүн әтрафдакы кәндләрдә өз адамларымыз да ону таныјыр вә күчәдә көрәндә өз дахмаларына чағырырдылар: — Кәл бир аз исин, ај оғул! — Ондан һеч бир шеј сорушмаздылар вә билдикләрини, партизан дәстәсинә нә билмәк лазым олдуғуну өјрәниб өзләри она данышардылар.

Көзә көрүнмәјән бу балача әскәр дә белә дөјүшүрдү...

...Василјок азадлыға чыхмаға лап азча галмыш тәсадүфән әлә дүшдү, тутулду. Сәрхош алман әскәрләри ону тутуб, лаға гојмаға башладылар. Она шәраб ичмәји, рәгс етмәји, маһны охумағы әмр етдиләр. О да бүтүн бунлары етди, чүнки, кечә тапшырығы јеринә јетирмәкдән гајыдырды вә ики дәфә «гуг-гу» гышгырыб, дүшмән барәсиндә партизанларә мә'лумат вермәли иди... Сонра фашистләр она сојунмағы әмр етдиләр. Анчаг о, буну едә билмәзди. Фашистләр өзләри зорла онун көһнә палтарыны чәкиб әјниндән чыхартдылар. Бу вахт оғланын көксүндән, нәсә, гыпгырмызы бир шеј дүшдү... Һәмин бу гырмызы шеји фашистләр тапдаладылар, о исә, һеј гызарырды, гыпгырмызы, тәптәзә ган кими...

Бу, Василјокун пионер галстуку иди.

Чәлладлар оғланы һәмин бу галстукла боғдулар, сонра Василјоку һәмин бу галстукла да онун партизан сирләрини е'тибар еләдији гоча тозағачына бағладылар.

Елэ һәммин күн Василјокун бабасы да, нәнәси дә һәлак олдулар, онларын дахмалары јандырылыб күл олмушду.

...Кечә исә, партизанлар кизлинчә алман нөвбәтчиләрини арадан галдырыб, фашистләрин әскәр казармасына дөндәрдикләри мәктәби дөврәјә алдылар.

Гыса бир команда верилди: «Гәһрәман пионерин өлүмү үчүн... фашистләрә... атәш!»

Бир нечә чәркә пулемјот атәши кечәнин сакитлијини дарады. Пәнчәрәләрә атылан гумбаралар иши тамамлады...

Бөјүк Вәтән мүһарибәси һаггында хатирәләри кечмиш партизан, јашлы бир колхозчу баша чатдырды. О, пионерләрә мүрачиәтлә деди:

— Инди исә, ај кәнч гвардијачы јолдашлар, кәлин һамы бир јердә һәммин о маһныны охујаг ки, бизим совет вәтәнпәрвәрләри ону охуја-охуја дөјүшә кедиб, һәмишә дә галиб кәлирдиләр.

Белә дејиб о алчагдан кур сәслә охумаға башлады:

Биз фәһлә-кәндлиләрин
Кәнч гвардијасыјыг!..

Онларча чинкилтили ушаг сәси нәғмәјә гошулду.

Һава кетдикчә гаралырды. Мешә таласында пионер тонгалы јаныб гуртарырды. Ушаглар јенә барабанлар чалына-чалына низамла чәркәләрә дүзүлүб, бөјүк тозағачынын башындакы балача бајрағы саламлаја-саламлаја аддымладылар.

Биз фәһлә-кәндлиләрин
Кәнч гвардијасыјыг!..

Бу маһнынын сөзләринин әкси мешәнин дәринликләринә, узаглара јајылып, нәғмәнин ардынча балача бајраг — Василјокун пионер галстуку көјләрә учалырды.

кәр бу һадисә баш вермәсәјди, јәгин ки, бу көрүш бәлкә дә јаддан чыхыб кедәрди, јәгин ки, Шурка Ремзиков да унудуларды.

Мәним е'замијјәтә кетдијим шәһәрдән хејли аралы, дәмирјол стансијасында бир саата гәдәр автобус көзләмәли идим. Һеч кәсин башына кәлмәсин, бу Һеч дә јахшы бир иш дејил! Бу вахты биртәһәр гысалтмаг үчүн бир шејлә мәшғул олмаг лазым иди.

Үстүндә ади мазутла јарым метр бөјүклүкдә һәрфләрлә «Багаж шө'бәси» јазылмыш кәрпич диварын габағында адамлар јығышмышды. Ирәли сохулуб көрдүм ки, һамынын диггәтинә башлыча сәбәб оланлар бешалты нәфәр јенијетмә оғланлардыр. Онларын көркәми вә пал-палтарлары рәнккар бир рәссам үчүн тәбии мөвзу ола биләрди.

Јај вахты иди, ушаглар да јүнкүлвары кејинмишдиләр. Бә'зиләринин әлиндә мәктәб портфели варды, биринин чијниндән көһнә бир чөл чантасы асылмышды, биринин әлиндә тәзә чамадан варды, белә чамаданлар адәтән тәләбә гызларда, бир дә идманчыларда олур, — чамаданын үстү, парылдајан гара јан тәрәфләри тәзәчә чызыг-чызыг, золаг-золаг олмушду.

Шүбһәсиз ки, бу кәнчләр групу һараса сәфәрә кедир вә ја әксинә, артыг узаг бир сәјаһәтдән гајыдырды. Бу икинчиси даһа чох инанмалы иди. Онларын үст-башла-

ры хејли дүшкүн иди, өзләри дә бурунларыны салламышдылар.

Елә бурадача бир нечә гадын да дурмушду ки, бунлар да, дејәсэн, бу сәјјаһларын аналары идиләр.

Бүтүн бу групун гаршысында бир дәмирјол милиси өзүнү тох тутуб, о баш-бу баша кедиб-кәлирди.

Көрүнүр, һәлә кими исә көзләјирдиләр.

Бураја гәдәр мәнимлә бир вагонда кәлмиш јашлы бир сәрнишин күлүмсүнә-күлүмсүнә мәнә деди:

— Робинзонлара бир бахын! Онлары Жлобиндә тублар. Газахыстана кетмәк истәјирләрмиш. Хам торпаглары мәнимсәмәк үчүн...

Мән чаваб вермәјә мачал тапмамыш, архадан чыр бир чығырты ешидилди:

— Дағылын, ај вәтәндашлар! Ишиниз-күчүнүз јох дур ки, бурада авара дурубсунуз?

Көрүнүр бу робинзонларын талејини һәлл етмәк һәм мин бу енликүрәк милис старшинасына тапшырылмышды.

О, һәм мин чыр сәслә ушагларла саламлашды.

— Салам, а гарталлар! Дејин көрүм, аранызда атаманыныз кимдир? — Старшина, үзү гаратојуг јумуртасы кими сых чил-чил олан енликүрәк бир оғлана сары дөнәрәк: — Јәгин ки, сәнсэн, — деди.

«Атаман» ајагларыны көтүрүб гоја-гоја башыны бир аз да ашағы салды.

«Атаманын» анасы көрүнүр милис старшинасындан нәсә хаһиш етмәк истәјирди, амма һычгыра-һычгыра ағлајыб бирчә сөз дә дејә билмәди.

Старшина «атаманын» јанында дурмуш вә көрүнүр ки, әввәлки көрүшләрдән таныш олдуғу оғлана деди:

— Аһа-а, Ремзиков, сән дә бурадасанмы? Сәнинлә чохдан көрүшмәмишик! Бәлкә бир-ики ај олар, еләми?

Милис старшинасынын сәсиндә елә бир јумшаг истәһза вә мезәлилик ифадәси варды ки, һәм мин адамын ағыллы олдуғуну, башгасына диггәтлә бахыб, гәлбинин

дәринлијини, һәтта адамын өзүнү дә баша дүшмәдијини көрә билдијини көстәрирди.

Бој-бухунлу бир јенијетмә олан Ремзиков гашгабаглы көзләрини кәнара чевирмәјиб, тутгун бир сәслә деди: — Аз олар.

«Ремзиков» — бу фамилија мәнә таныш иди. Һәм дә јалныз фамилија дејил...

Онунла биринчи көрүшүмүз һәм мин бу шәһәрдә, тәхминән үч ил бундан әввәл баш вермишди.

Јадымдадыр ки, бәрк шахта иди, һәлә үстәлик күләк дә әсирди.

Мәним танышларымын еви һарадаса, јени шәһәрсаяғы гәсәбәдә иди. Тәрс кими, сорушмаға бир адам да јох иди. Белә бир һавада бајыра чыхмаға кимин хошу олар?

Бирдән, јарыја гәдәр тахта бары илә әһатә олунмуш һәјәтдән ајағы конкили бир оғлан шүтүдү. Күрән папағынын ачыг гулаглары јелләнир, көдәк сырынмасынын белинә енли әскәр кәмәри бағламышды. Гырмызы пазы шалвары чүрбәчүр јерләрдән түнд јамагларла бәзәнмишди.

О, бир-ики дәфә дар јолкәнәры архда һәрләнди, сонра гаршымда дуруб мәни көздән кечирмәјә башлады.

Мәним суалымы бир дә тәкрап етди:

— Мулавәјккил һарада јашајырлар? Оду орда, о гылмызы дамлы евдә.

Оғлан «р» әвәзинә һәмишә «л» дејир, дили «р» сәсинә јатмырды. Әлини о бири күчәјә сары һәр чүр кәлди јелләјиб, о саат голунун ағзыны бәрк-бәрк дик бурнуна чәкә-чәкә, өзү мәнә данышмаға башлады:

— Онларын атасынын ајағы сыныб.

— Хәстәханада јатырмы?

О, мәним суалымы мәнасыз һесап едиб чаваб верди:

— Бәс һарда јатачаг?

— Сәнин адын нәдир?

Јени танышым тутгун галын сәслә деди:

— Шулка Лемзиков, — јенә бурнуну силди.

Биз бир јердә дурмуруг. Мән гар басмыш сәки илә кедирәм, Шурка конкијлә јанымча архда «нахыш чә- кир».

— Нечәнчи синифдәсән?

— Дөрдүнчүдә.

Елә белә дә олмалыдыр. Шурканын јашы 11 — 12 олар.

— Јахшы охујурсанмы?

— Јох, пис.

Шурканын чавабында о гәдәр фәлсәфи бир асудәлик вар ки, бирдән елә билдим гулағыма нәсә олуб.

Мән бир дә сорушурам:

— Пис охујурсан? Елә нијә?

— Охумаг истәмирәм.

Мәни тәәччүбләнديرән даһа чаваб өзү дејил, Шур- канын сакит әдасыдыр:

— Ахы нијә истәмирсән?

— Һәвәсим јохдур.

Һүнәрин вар, бир адамын һәвәси олмајан бир иши көрмәјә вадар елә көрүм, нечә едирсән!

Буна көрә дә мән дәрс охумаг мәсәләсини бир јана гојуб, ондан башга шеј сорушурам:

— Қиминлә јашајырсан?

— Анамла.

— Атан вармы?

О, бир гәдәр сусуб, тутгун-тутгун чаваб верди:

— Аталығым вар.

— Ики аланда сәнә чәза верирми?

— Јох бир, дуруб көзләјәм ки, кәлиб мәни дөјсүн.

Шурканын көзләриндә бир анлыға кинли бир парыл- ты көрүнүр.

— Мәктәбиниз нечә, јахшы мәктәбдирми?

— Ән јахшы мәктәбдир. Одур һа! Бүтүн шәһәрдә он- дан јахшысы јохдур. Елә кечән ил тикибләр. Дөрдмәр- тәбәдир.

Мәктәбин јени сүтунлу бинасы, доғрудан да, чох кө- зәл иди. Көрүнүр елә Шурканын гәлбиндә дә она мәнәб-

бәт варды. Онун көзләриндәки кинли парылты сөнүр, әвәзиндә јени, сәмими, гүрурлу бир парылты әмәлә кәлир.

Шурканын јахшы охуја билмәмәсинин сәбәбләринин долашыг кәләфинин о бири учуну тапмаға чалышараг сорушурам:

— Бәс мүәллиминиз нечә, јахшыдырмы?

Сусуб нәсә фикирләшир. Сонра јенә дә голунун ағ- зы илә бурнуну бәрк-бәрк силиб, бир гәдәр сусдугдан сонра гејри-мүәјјән чаваб верир:

— Јахшыдыр. Анчаг өз истәклиләрини севир.

Күлә-күлә дејирәм:

— Бәс сән истәклиләрдән дејилсән?

Јәгин Шурка өзүнү истәкли јеринә гојуб, өз-өзүнә күлүр:

— Јох. Онун истәклиләри мәни чырнадырлар, о һеч фикир дә вермир...

Шурка чох сәмими вә мүшаһидә үчүн марағлы бир оғландыр вә мән ондан белә тез ајрылмаг истәмирәм.

Белә бир нәтичәјә кәлмәк үчүн, һәр һалда мәнфи бир сәбәб јохса да, дејирәм:

— Ди, јахшы! Сән пис охујурсан. Охумаг да истә- мирсән. Бәс сән ким олмаг истәјирсән?

Көрүнүр Шурканын үрәјинә һеч ким кәләчәк барәдә о һәјатверичи хәјал тохумуну сәпмәмишдир. Буна көрә дә гајғысызча чаваб верди:

— Һеч нә.

Мән даһа башга суал тапмајыб сорушурам:

— Бәс сән нә јејәчәксән?

— Һәр шеј.

— Ону һарадан тапачагсан?

— Алачағам.

— Нә илә?

— Пул илә.

— Бәс пулу һарадан тапачагсан?

— Анам верәр дә.

— Ахы анан гочалачаг, о пулу һарадан алачаг?

— Гочалмаз! — дежиб, голунун ағзы илэ бурнуну елэ бэрк силир ки, горхурам шахтадан гызармыш о бурун јериндэ галмасын. Јох, һеч нэ олмур, һәр шеј өз гәјдәсындадыр.

Көзләнмәдән Шурка өзү мәни сорғу-суала тутур:

— Бәс сиз Муравејкакилә нијә кедирсиниз?

— Онлар мәним танышларымдыр.

Бирдән нәдәнсә, Шурка мәним танышларыма гара јахмаг гәрарына кәлиб дејир:

— Лорка да ики алыр, биз бир синифдә охујурут. Дүнән дә идмандан ики јапышдырыблар.

— Еләми?

— Өзү дә дикбашдыр. Беш аланда һамыја өјүнүр.

— Демәли һәр һалда Лорка беш дә алыр? Бәс сән өзүн дә беш алырсанмы?

— Еләләри дә вар ки, ондан ијирми дәфә артыг беш алырлар.

— Белә де! — Мән Шурканын сөзләринә тәәччүбләнирәм. О исә, Лорканы тамамилә данмаг ролуна кириб, ону тамамилә јох етмәк истәјир.

О, јоғун сәслә дејир:

— Лорканын анасы фалчыдыр. О, гумар картлары илэ фала бахыр.

Мән даһа да тәәччүбләниб сорушурам:

— Јох һа?! Јахшы, сән Лорка барәдә даһа нәләр билирсән?

— Мән һамысыны билирәм. Бүтүн күчә барәдә...

— Јахшы... Бәс... Сабаһа верилмиш ше'рләри дә билирсәнми?

— Сабаһ, сәһәр тездән елә мәктәбин габағында әзбәрләрәм, — дејә Шурка гајғысызча чаваб вериб, дар, бузлу чығыр үстүндә долашыг фигурлар чәкир.

Биз гырмызы дәмирдамлы евә јахынлашдыг.

Шурка еви көстәриб, јәгин ки, өз јол танышлығыны тезликлә баша чатдырмаг истәјәрәк деди:

— Будур, Лорка Муравејка бу евдә олур — вә гачыб кетди.

Онун көһнә шапкасынын күрән гулаглары јелләнир, гырмызы шалварындакы түнд рәнкли јамаглар көрүнүрдү. Көзләри даһа көрүнмүрдүсә дә, онун мә'налы, гашгабаглы вә тамамилә анлашылмаз бахышлары көзүмүн габағында иди.

Бу бахышларда нәсә хош бир шеј варды.

Бу мүддәтдә Шурка јаман дәјишмишди. Боју узанмыш, јеткинләшмишди. Һәтта кәкил дә гојмушду.

Онун әјниндә солмуш, нимдаш көј бир палтар, рәнки мә'лум олмајан, дизәчән чирмәнмиш көһнә памбыг шалвар варды. Гара, пыртдашыг, елә саһиби кими, сығал көрмәмиш кәкили вахтилә моруг рәнкли олмуш күмүшү сапла чәкили мәхмәр арагчынынын алтындан салланырды. Шурка ајагјалын иди, — онсуз да она исти иди...

Милис старшинасы јенә дә ушаглары дөнүб деди:

— Һә, бәс инди сизинлә нә еләјәк, а гарталлар? Мәнә елә кәлир ки, әввәлчә кәрәк һамыныз бир милис шө'бәсинә дәјәсиниз. Инди ки, евдә јашамагдан вә мәктәбдә охумагдан белә зәһләниз кедир, орада сизи һара көндәрмәк мәсәләсини тез һәлл едәрләр...

Старшина сөзләрини гуртармаға мачал тапмамыш бирдән тамамилә көзләнилмәз бир һадисә баш верди. Һамыдан әввәл «атаман» тәслим олду! Һәлә һәјаты дадмамыш олан о, өз сәјјаһлыг ләјагәтини унудуб, анасына сығынды, ағламсына-ағламсына бүтүн вағзал мејданына сәс салды:

— Мән бир дә еләмәрәм, ана ча-а-а-ан!..

Бу башгаларынын да кериләмәсинә ишарә олду. Чијниндә сәфәр чантасы олан арыг «атамана» о бириләр дә гошулдулар.

Бу тәслимчилик лап рүсвајчылыг олду.

Тәк бирчә Шурка Ремзиков, күләкдән гарсаланмыш галын додагларыны ијрәнә-ијрәнә бүзүб, сајмазјана бир кәнара баха-баха, бүтүн көркәми илэ билдирмәк истәјирди ки, бу рүсвајчылығын она һеч бир дәхли јохдур.

Аналар да сәјјаһларын тәрәфини сахладылар. Вәзијәт, доғрудан да, чох чәтин иди.

Амма һамыны тәәччүблэндирән күрәнбығ старшина баш иштиракчылар дөнүб белә бир әмр верди:

— Ди, бәсдир, гарталлар, көзүнүзүн горасыны сыхмајын! Һајды, бирбаш евә!.. Анчаг нәзәрә алын ки: һәр ким бир дә Газахыстана кетмәк фикринә дүшсә гој әввәлчә милис шө'бәсинә әризә јазсын, елә о саат јол вәсигәси алар...

Онун бу сон сөзләри чидди дедијини вә ја зарафат етдијини баша дүшмәк чәтинди. Амма ушаглар чох да баша дүшмәјә чалышмырдылар, һәр бири өз кериләмәсини анасынын далында кизләтмәјә тәләсирди...

Бирчә Шурка Ремзиков галды. Онун далынча һеч ким кәлмәмишди. Көрүнүр бу ону о гәдәр дә нараһат етмирди. О, үзүндә һеч бир ифадә олмадығы һалда, сорушду:

— Мән дә кедимми?

— Әлбәттә! — старшина чаваб верди: — Бизимлә милис шө'бәсинә. — Елә о саат да онун һалына јанмыш кими, сорушду: — Һә, Ремзиков, дәстән горхуб дағылдымы, а гардаш?

Онлар ирәлидә, мән дә архада, кетдик...

Шө'бәдә, милис мүфәттишинин отағында биз Ремзиковла танышлығымызы тәзәләдик. Шурка вахтилә дәрсә нә гәдәр бәдбин бахырдыса да, бу үч илин мүддәтиндә, һәр һалда кәлиб једдинчи синфә чатмышды. Бу вахт о артыг өзүнә мүстәгил јашајыш јолу сечә биләрди, амма чәбрдән бир тәкрар имтаһаны галмышды. Анчаг бу уғурсузлуг Шурканы о гәдәр дә нараһат етмирди. Һисс олунурду ки, дәрс елә әввәлки кими, ону өзүнә чәкмир, нараһат етмирди. Амма демәк дә олмазды ки, Шурка һеч дәјишмәмишди. О, артыг әввәлки кими анасына үмид бағламырды, мүстәгил, азад һәрәкәт етмәк арзусунда иди...

Ремзиковлар аиләси (ана — сүпүркәчи, Шурканын аталығы — шофер вә Шуркадан кичик үч ушаг) о гәдәр дә варлы дејилди вә тәәччүблү дә дејил ки, ушаглар аиләдә хејли чәтинлик чәкирдиләр.

Аналары евдә аз-аз олурду. О һәмишә тәләсдијиндән, ушагларла лазымынча бахмаға мачал тапмырды вә һәр дәфә Шуркаја тапшырырды ки, онларда көзү олсун, далашмасынлар вә вахтлы-вахтында јатсынлар.

Бу ушагларын учбатындан әсла бирчә дәгигә дә бош вахты олмадығындан, адәтән анасынын әмрләринә сәрт чаваб верирди:

— Онлар мәним нәјимә кәрәкдир. Өзүн бах да. Һәлә һеч дәрсләрим и өјрәнмәмишәм.

— Өјрәндин, өјрәнмәдин һеч бир фәрги јохдур, елә һеј ики алырсан, һеч вахт да үчдән кәнара чыха билмирсән! — дејән ана өзү дә билмәдән Шурканы лап үрәјиндән јаралајырды.

— Јахшы, гој елә олсун. Һеч охумајачағам да. Гој елә һамысы ики олсун... — Шурка, ачы көз јашларыны уда-уда, өз бәхтијарлығыны, үмидсизлијини гәзәблә боғмаға чалышырды.

— Ди, јахшы, елә олсун, сәни көрүм пис күнә галасан! Сәндән өтрү үрәјими үзән дејиләм, сәнинлә вурушан да дејиләм... Амма, көзлә һа, атан хәбәр тутар, сәнин дәрсини верәр!

— О нарадан мәним атам олду?..

Өз доғма атасы Шурканын јадына кәлмирди. Амма анасындан вә гоншулардан ешитмишди ки, о, тәк-тәк раст кәлинән адаммыш: ағыллы, меһрибан бир адам имиш, әлләри дә гызылмыш... Атасы чәбһәдән гајытмамышды.

Аталығы исә... Шурка атасынын фотошәклинә онун етдији һәгарәти әсла она бағышламырды. Бу фотошәкил диварда бөјүк бир чәрчивәдә асылмышды. Аталығы елә биринчи һәфтә онларын евинә кәлдикдә, ичиб сәрхош олмуш, чәрчивәни сындырыб атасынын шәклини әзишдирәрәк чырмаға башламышды...

Шурка елә горхуб мә'јус олмушду ки, әввәлчә һеч јериндән тәрпәнә билмәмишди... Нә онда, нә дә сонралар јадына кәлмирди ки, нечә аталығынын үстүнә атылыб онун бензиндән вә јағдан гаралмыш јумруғуну нечә

дишлэмиш, онун ағыр чэкмэсилэ вурдуғу тэпикдэн нечэ ашмыш вэ башы столун ајағына дэјмишди. О вахтдан бэри аталығы Шурканын ганлыбычаг дүшмэни олмушду.

Аталығы ајыг вахтында гарадинмэз, зэрэрсиз бир адам кими көрүнүрдү. Чох вахт о, динмэз-сөјлэмэз стол архасында отурар вэ ја чэкмэлэри илэ јорғаны буламамаг үчүн ајагларыны стулун сөјкөнэчэјинэ дирэјиб чарпајыда узанар, бир-биринин ардынча ешмэ сигар чэкәрди... Онун јанына сохулуб ата чағыран балача ушаглары неч вечинэ дэ алмазды. Онлары говмаздыса да, охшамазды да... Дамын ахмасы, гапыларын тэмир едилмэли олмасы да вечинэ кэлмэзди. Гој бу ишлэрин гајғысына арвад галсын. Билирди ки, арвад бунлары едэчэкдир.

Шурканын аталығынын ајыг вахтында да сэрхошлуғунда олдуғундан даһа бэрк зәһләси кедәрди вэ ондан горхарды.

Амма Шурканын бу дөзүлмэз һэјатынын да бэ'зи парылтылы чәһәтлэри варды ки, ону бэзэјир, хүсуси бир мэмун вэ мәнә илэ долдуруп, ону јүксэлдирди.

Бу парылтылардан бири балыг тутан тилов спиннинг иди. Ремзиковларын гоншусу капитан Смыкодуб Шурканы өзү илэ биркэ Березина саһилинэ балыг овуна апардығы күндән бэри бу тилов Шурканы овсунлајыб бүтүн һэјатыны алт-үст етмишди. О күндән бэри спиннинг Шурканын хэјалы, ән бөјүк арзусу, бәхт улдузу олмушду.

Тамам бир ил о һәмин хэјал илэ јашады. Ән гәрибэ сәјаһәт вэ балыг овларыны бу хэјал илэ бағлајырды... Өз хэјалыны данышдығы адамлар, онун һәмешәлик гајғы вэ эабларынын сәбәби олан өз балача гардаш вэ бачылары иди. Бунун нә олдуғуну неч хэјалларына да кәтирмәјән, неч адыны да әмәлли-башлы дејә билмәјән балачалар Шурканын хэјал вэ арзусуна гапылыб, өз гардашларыны гызғын сурәтдә үрәкләндирирдиләр.

Ушаг ујдурмалары илэ мәшғул олмаға вахты ча-

тышмајан, хүсусәндәки бунлара сәрф етмәјә пулу олмајан ана, оғланы көјдән — хэјал аләминдән јерә ендирди.

— Јахшысы будур, бах көр бир һәфтәнин ичиндә туманыны нечә дағытмысан. Нец бирчә сәнә пул чатдыра билмирәм.

Шурка инчијиб деди:

— Мән сәндән пул истәмирәм ки. Анчаг ону дејирәм ки, капитан Смыкодуб базар күнү бир долу ведрә дурна балығы тутубдур.

— Билирәм сөзүнүн чаны нәдир... Капитан тутуб, ахы сән ки, онун тајы дејилсән. Капитан истәсә, «Победа» да ала биләр, бәлкә сәнин дә хәтринә о дүшүб?..

Бу чүр сөһбәт јарым саат да давам етди. Бу дәфә неч бири неч јерә тәләсмирди. Анасы палтар јујурду. Шурка мәсәлә китабыны ачыб, мәсәләлэри исә чохдан унудуб өз хэјалынын әсири олмушду.

Бу хэјал тамамилә көзләнемдән пуча чыхды вэ Шурканын үрәјиндә дәрин бир јара гојуб кетди.

Шурканын анасы илэ сөһбәтиндән үч күн сонра Ремзиковкилин һэјәтинә јад бир хоруз кәлиб чыхды. Бүтүн мәһәлләдә неч кәсин белә јекәпәр ахмаг хорuzu јох иди.

Ушаглар һәјәтдә хорuzu говаламаға башладылар. Шурка ики бармағыны ағзына сохуб бәркдән фит чалды. Ахмаг хоруз һәјәтдән чыхыб гачмаг әвәзинә гоча тојуг кими күлүнч бир һалда гығылдајыб, ганадларыны саллајыб јерә јатды вэ гачыб төвләјә кирди. Јаман горхмуш һалда, бир нечә дәгигәдән сонра Шурканын гучағында отуруб, кејимиш ганадларыны бош-бошуна јелләдирди. Шурка һәтта онун горхудан — тук, тук, тук, дөјүнән үрәјинин сәсини дә ешидирди.

Елә бу вахт Казик Бондарјов дарвазада көрүнүб Шурканы топ-топ ојнамаға чағырды. Казик хорuzu Шурканын гучағында көрүб бир анда футболу јаддан чыхарыб сорушду:

— Буну базардан алыбсыныз?

— Јох еј, јад хорузду, азыб кәлиб.

— Киминдир?

— Неч билмирэм. Дедим ки, азыб кэлиб. Ушаглар говаладылар, гачыб төвлэјә кирди... Орада да ону тутдум.

Бирдән Қазик тәклиф етди:

— Кәл апараг сатаг.

Шурка баша дүшмәјиб сорушду:

— Нијә ки? Ахы о кимдәнсә гачыб.

— Неч кимдән гачыб-еләмәјиб. Бизим мәнәлләдә сән кимдә белә хоруз көрүбсән?

Шурка да инамсыз-инамсыз чаваб вериб марагла сорушду:

— Неч кәсдә көрмәмишәм. Бәс хорuzu сатыб нә аларыг?

Қазик ону чырнатды:

— «Нә аларыг, нә аларыг...» Нә истәсәк аларыг да. Конфет, дондурма. Балачалара да пај кәтирәрик.

Шурканын једдијашлы гардашына елә кәлди ки, хорузун пулуна нә истәсәләр вә нә гәдәр истәсәләр ала биләрләр.

— Спиннинг аларыг!?

Бу неч Шурканын фикринә дә кәлмирди.

Јарым саат сонра онлар артыг базарда идиләр. Неч бир кәсдән горхуб-чәкинмәдән, чүр'әтлә кедирдиләр: габагда Қазик, ардынча да Шурка хорuzu ики әли илә тутмушду.

Алычы гадынлар хорuzu Шуркадан алыб вәзнләјирдиләр. Бири дејирди ки гочадыр, о бириләр күлүмсүнүб, ушаглары кәнч алверчи адландырыр, бә'зиләри тәләсирдиләр, неч нә дәмир, ушаглара вә хорузла лагејд-лагејд баха-баха кечиб кедирдиләр.

Шурка илә Қазик бүтүн базары кәздиләр вә кәлиб дондурмасатан гадынын јанына чатдылар. Нава јаман исти иди, күн јандырырды, һәр икиси бәрк сусамышды, истәјирдиләр бу хорuzu елә икичә пај дондурмаја версинләр.

Бирдән Шурканын гулағынын дибиндә чыр бир гадын чығыртысы гопду:

— Ај чамаат, бир бахын, бу ки, мәним хорузумдур! Мән дә кедә-кедә дејирәм көрәсән бу Ремзичихаја нә еһтијач үз вериб ки, хорuzu ушағын гучағына вериб, базара көндәрибдир?

Шурканын арыг чијниндән јапышан јумјумшаг, алабашаг унундан биширилмиш көкә кими јекә бир әл вә бүтүн мејдана јајылан бу чығырты, аз гала ону басыб јерә јатыртды. Онун рәнки гачды, неч бирчә кәлмә дә даныша билмәди: үзү, чуғундур кими гыпгырмызы олан, јоғун, јекәпәр гоншу гадын онун габағыны кәсмишди. О, бүтүн ил узуну базардан кәнара чыхмазды, һәр күн орада, өз мүәјјән јериндә оларды.

Гадын һеј чығырырды:

— Сән демә, иш вармыш да. Мән хоруз сахлајырам, дән вериб бәсләјирәм, амма хорuzu базара сатмаға чыхарыблар... Буну һардан чырпышдырыбсан, ај бала?

Шурка гулағыны арвадын јапышган кими јапышмыш јоғун бармагларындан дартыб чыхарараг чаваб верди:

— Мән ону неч јердән чырпышдырмамышам! Өзү кәлиб... Гулағымдан нијә јапышмысан?

— Өзүмү кәлиб?! Мән јахшы билирәм сизин евә һәр шеј нечә өзү кәлир. Сәнин анан да елә беләдир!

Ахырынчы сөзләр Шурканы арвадын сәрт бармагларындан даһа да бәрк инчитди. О ағламсына-ағламсына чығырды:

— Нә билирсиниз, нәји билирсиниз ки, Қазикдән сорушун. О өзү һамысыны көрүбдүр...

Амма Қазик артыг орада јох иди. Ишин онлар үчүн неч дә истәдикләри кими кетмәдијини көрүб, Қазик јавашча сүрүшүб, адамларын архасында јох олмушду...

...Шурка Ремзикову биринчи дәфә милис шө'бәсинә буна көрә кәтирмишдиләр...

Һәмин күнүн ахшамы Шурка евдә — өз гыса өмрүндә ким билир нечәнчи дәфә чәзәландырылмышды.

Аталыгынын «тә'лиминдән» сонра Шурка хејли мүддәт партада башга шакирдләр кими отура билмәди.

Хоруз Шурканын мәктәбдәки ишләрини даһа да корлады. Шурка Ремзиковун јени һәрәкәтини ешитдикдә, нечә олдуса мәктәбдә һеч кәс буна о гәдәр дә тәәччүбләнмәди. Һеч кәс Шурканы мүдафиә етмәди, ишин әслиндә нечә олмасы илә һеч кәс сәмими сурәтдә марагланыб мәшғул олмады... Беләликлә, Шурканын «тәнбәл» ләгәбинә, бир дә башга, даһа пис «оғру» ләгәби јапышды.

Икинчи дәфә ону милисә гоншунун алмаларына көрә кәтирмишдиләр. Бу гырмызыјанаг, парылдашан мејвәләр оғланларын көзләрини елә гамашдырмышды ки, ахыр давам кәтирә билмәдиләр. Баға басгын, кәшфијатчыларын вердији мә'лумата көрә, кечә бағ саһиби евдән кедәндән сонра олмалы иди.

Үч көлкә бир-биринин ардынча, сәссиз-сәмирсиздик барынын о тәрәфинә ашды. Шурка дөрдүнчү олараг, ајағыны барыдан ашырды. Елә бу анда, һарадаса, ајағынын алтында гоншунун ити мырылдады вә горхулу бир ушаг чығыртысы гопду, — бирчә анда үмуми ағлашма илә ит һүрүшмәси бир-биринә гарышды.

Ертәси күн бағ саһиби «басгынчылардан» икисини милис шө'бәсинә кәтирди.

Анасы јенә милис шө'бәсинә кәлиб Шурканы евә апарды. Јенә дә өкеј атанын енли гајыш кәмәри Шуркаја дүнјада нечә јашамаг лазым олдуғуну тә'лим етди...

Инди Шурка милис шө'бәсиндә анасы илә үчүнчү дәфә көрүшмәли иди.

Шурка ағламсына-ағламсына милис мүфәттишинә јалварды:

— Ај хала, анамы чағырмаг лазым дејил...

— Бәс нејләјәк, Ремзиков? Бәс сәнин ишин нечә олачаг? Будур, бах, чыхыб кедирсән, һеч фикирләшмирсән ки, ананын һалы нечә олачаг?

Шурка динмәди. Дејәсән белә фикирләр һеч онун ағлына кәлмирди.

Мүфәттиш она деди:

— Бир мәнә сөјлә көрүм ки, сән о хам торпагларда нә едәчәкдин? Ахы елә сиз һамыныз орада нә иш көрәчәкдиниз?

Шурка гашгабаглы чаваб верди:

— Бир иш тапардым да. Өјрәниб шоферлик едәрдим...

— Ахы сән һәлә балачасан?

Вахтилә мәнә анасынын һеч вахт гочалмајачағыны дедији кими, һәмин инамла чаваб верди:

— Бөјүјәрдим дә... — бир гәдәр сусуб, һычгыра-һычгыра әлавә етди: — Онсуз да фәрги јохдур, мән галмајачағам... Онларла галмајачағам... Онсуз да гачачағам...

Мүфәттиш чидди бир ифадә илә онун сөзүнү кәсди:

— Гачыб бу дүнјада авара вејлләнәчәксән? Кәл сән гачма, чалыш ки, сәни ора адамлар өзләри көндәрсинләр... Инди сәндән нә шофер чыхар ки? Амма, бах, тутаг ки, автомеханика техникумуна кирәрсән, ораны охујуб гуртарарсан, онда һара истәсән: хам торпаглара да, канал тикинтисинә дә кедә биләрсән. Автомеханикә һәр јердә иш тапылар. Тәки ишләмәјә һәвәсин олсун...

Шурка көзүнү јерә дикиб тутгун сәслә деди:

— Мәни гәбул етмәзләр.

— Галан дәрседән имтаһаныны верәрсән, дахил оларсан.

Тәки сән дахил олмаг истәјәсән, мәктәб дә, биз дә сәнә көмәк едәрик. Бу, сәнин өз әлиндәдир.

— Әкәр гәбул етсәјдиләр... — дејә Шурка јенә елә тутгун сәслә чаваб верди, амма бу дәфә сәсиндә зәиф бир үмид әламәти варды.

Анасы Шурканын далынча милис шө'бәсинә кәлмәди. Биз дә мүфәттишлә бирликдә оғланы дөјүлмәкдән горумаг үчүн гәрара кәлдик ки, өзүмүз онунла бир јердә евләринә кедәк.

Анасыны евдә тапмадыг. О һәлә ишдә иди. Шурканы балачалар гаршыладылар. Һәр тәрәфдән онун үстүнә

төкүлүшүб, чивилдәшә-чивилдәшә, чыгырыша-чыгырыша онунла һәјәтдә һәрләнмәјә башладылар...

Шурканын далда-дамада «Митка» дедији аталығы һәјәтин бир күнчүндә, албалы ағачынын көлкәсиндә үзүнү голуна сөјкәјиб јатмышды.

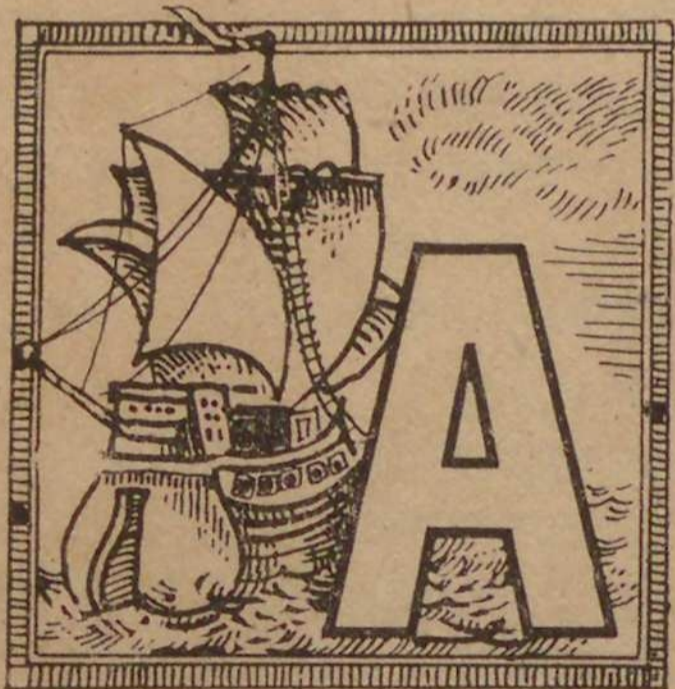
Сәс-күјә о, башыны галдырды, һәтта һеч ајылмады да. Балачалар гајғысызча дедиләр:

— Ата јатыб, кефлидир...

Шурка мә'налы бир ишарә илә билдирди: ај ушаглар, кәлин кедәк күчәјә!

О өзүнә эзаб-эзијјәт верән бу балачаларын арасында олмағына шад иди! Онларын арасында о, сәјаһәтинин баш тутмадығыны унудур, ахшам анасы илә көрүшмәли олачағыны, һәјәтдә сәрхош Митканын јатмыш олдуғуну јадындан чыхарырды...

Јох, инди дә Шурка мәнә пуч олмуш бир адам кими көрүнмүрдү!

«МӘН КАПИТАН НӘВӘСИЈӘМ...»

рыг, күндә јанмыш башында элван арагчын вә әјниндә гыса шалвар олан Лјонка саһил бојунча ловға-ловға аддымлајырды. Бир әли илә нәнәсинин әлиндән тутмушду. Онун нәнәси балачабој, јупјумру бир гадынды, башында да һәсир шлјапа варды. Лјонканын о бири тәрәфијлә бабасы кедирди. О, учабој, арыг иди, әјниндә гара, дәнизчи забити формасы, бөјрүндә кортик, ағ фуражкасында гызылы лөвбәр, зәр погонларында үч ири

улдуз варды. О, биринчи дәрәчәли капитан иди... Көрәнин пахыллыгдан бағры чатлар.

Лјонка бизим теплохода, Аликлә мәнә һеч көзүнүн учујла да бахмырды. Мән Аликә дедим:

— Һә, нә дејирсән, көрдүнмү Лјонјанын нечә бабасы вар? Амма сән инанмырдын.

— Нә олсун ки, мәним атам да...

Билирәм ки, инди Алик нә дејәчәк. Әлбәттә, атасынын теплоход капитаны олмасы илә өјүнмәјә башлајачаг. Дејәчәк ки, о, Алик өзү дә атасыјла бәлкә лап јүз дәфә Волганын бүтүн индики дәнизләрини кәзиб, (Алик сәһв демәз. О, дәниз ишләриндән мә'луматы олмајан адам кими демәз ки: «үзүб» вә јахуд «јола чыхыб»... Алик һәмишә дүзкүн дејәр: «кедиб!») Волга-Дону, азы јүз шәһәри көрүбдүр...

— Атанын капитан олмағы, билирсәнми, тәәччүблү дејил! Амма баба, ајры шејдир!

Мән јахшы бир адам олдуғумдан јахшы баша дүшүрәм ки, балача һәмсөһбәтинә өз фикрини сөјләмәјә јол вермәјиб, лап дүзү, сөзүнү ағзында гојмаг тәрбијәви чәһәтдән һеч дә јахшы дејил.

Алик тәслим олмур:

— Нә олсун ки!

— Ата нәдир ки, амма баба, өзү дә елә беләчә јох, Лјонканын кими, әсл дәнизчи баба ајры шејдир! Капитан, өзү дә әсл капитан!

Мән өзүм дә белә бир мүбаһисәјә киришдијимә пешманам, һәм дә Лјонјанын бабасынын бир вахт Аликин атасы кими кәми сүрүб-сүрмәдијини өзүм дә билмәјә-билмәјә, елә кәлиши көзәл данышырам. Амма инди ки, башламышам, кәрәк давам етдирәм...

Бу Аликин хошуна кәлмир, о јахасыны мәнән мүмкүн гәдәр тез гуртармаға чалышыр.

— Нә олсун ки! — О, сајмазјана чаваб верир вә гаралмыш дизләри кәми пилләләри арасында көрүнүр. Алик јухары көјәртәјә чыхыб, сачы машыла вурулмуш

дәјирми башыны мәнәччәрдән ашағы саллајыр, амма мәнә әл еләмир, гонаг чағырмыр...

Баша дүшүрәм ки, мәнән күсүбдүр.

Ај, Алик, Алик...

Ај, Лјонја, Лјонја...

Бирдән үрәјим ачылыр, шәнләнирәм. Нә јахшы ки, Лјонјанын белә бир бабасы вар!

Онлар көјәртәдә бир дә һарадаса, Углич јахынлығында көрүндүләр; бүтүн сәрнишинләр дүз Калјазин су һөвзәсинин далғалары үзәриндә учалан зәнк гүлләсинин тамашасына чыхмышдылар. Бу зәнк гүлләси Калјазин шәһәринин мејданында чохдан варды, амма инди Волганын лосман вә капитанлары үчүн мајак кими хидмәт едир.

Биринчи олараг дәјирмибаш, чәһрајысифәт, буз балтасы Алик һараданса көјәртәјә чыхды. Мән онун һәр шејлә марагланан чил-чил бурнуна баха-баха күлүмсүнмәкдән өзүмү сахлаја билмәдим.

— Сән кимин нәјисән?

О, гүрурла чаваб верди:

— Мән капитан оғлујам!

— Јох а!

Аликдән бир аз сонра арыг, вызбаш Лјонја да ортаја чыхды. Әввәлчә о өз анасынын јанындан ајрылмырды, анасы гыз кими зәриф, ортабој бир гадынды, шәвә кими гапгара галын сачлары бојнунда јумрулајыб јығмышды. Әввәл ана-оғул кәминин бурун тәрәфиндә дуруб, гаршыдан әсән шиддәтли күләкдән јалныз плаш илә горунурдулар. Сонра арха тәрәфә кечдиләр, јухары көјәртәјә галхдылар. Гадынла оғлунун үзләриндәки фәрәһдән көрүнүрдү ки, онлар сәјаһәтә илк дәфә чыхыблар, буна көрә дә һәр шеј онлары белә севиндириб һејран гојурду. О бири күн јағыш јағды. Көјәртә сүрүшкән иди, катока бәнзәјирди. Оғланлар о саат бундан фајдаланыб, икиликдә «конки сүрмәјә» башладылар... Алик, доғрудан да, бизим теплоходун капитанынын оғлу иди;

көкәлмиш кәнч бир гадын олан анасы да бурада иди; о, капитанын кајутундан арабир бајыра чыхырды.

Лјонја исә... Таныш-билишләри онун анасыны инандырмышдылар ки, оғланы теплохода дүзәлтмәк лап асан бир шејдир. Һәр нә гәдәр јол вәрәгәсиндә ачыгајдын јазылмышдыса да: «Он алты јашына гәдәр ушағларә теплоходда сәјаһәт гадағандыр» — анчаг буна бахмајараг о, оғлуну өзү илә көтүрмүшдү. Әлбәттә, бунун үчүн чүрбәчүр әзијјәтләр чәкмәли олмушду. Теплохода минәндә, она тәклиф етмишдиләр ки, оғлуну Москвада бир танышынын јанында гојсун, ја да ки, тәјјарә илә евә апарыб, сонра јолда теплохода гајытсын.

Лјонјанын анасы бунлардан һеч бирини едә билмәзди. Јалныз сөз вермишди ки, елә индичә Саратова телеграм вурсун, орада оғлуну өз гоча ата-анасына тәһвил версин. Елә белә дә гәрар вердиләр.

Оғланлар тез достлашмышдылар, бир-бириндән ајрылмырдылар. Алик капитанын оғлу олдуғундан өзүнү үстүн һисс едирди. Теплоходда, хүсусилә команда, кәми ишчиләри арасында о, өз адамлары кими сајылырды, буна көрә дә, јени, белә узаг сәјаһәтдә набәләд адам олан Лјонјаны ән учгар күнч-бучаға апарыб кәздирирди. Онунла кәминин ашағы һиссәсинә кечиб, баш механикин ичазәси илә машын шө'бәсинә дә кетмишдиләр. Бу гәрибә машынларын сәс-күјүндән, курултусундан Лјонјанын о саат гулағы батмыш вә бурада нәјин нечә, нә үчүн олдуғуну баша дүшә билмәмишди. Орада Алик өз атасыны јамсылајыб, өз-өзүнә команда верирди: «Сүканы саға!», «Сүканы сола!», «Там сүр'әтлә ирәли!»

Әјниндә көј рәнкли чај капитаны формасы, учабој бир киши олан атасы адәтән она дејәрди:

— Билирсәнми нә вар, гардаш, кәл, доғрудан да, там сүр'әтлә бурадан бас бајыра, ирәли...

Лјонја әввәлчә капитандан вә онун көмәкчиләриндән горхуб чәкинирди, амма тезликлә исинишиб, баша дүшдү ки, Аликин атасы меһрибан адамдыр, буна көрә дә һәр дәфә сүкандан јапышыб һеч олмаса, јекә теплохо-

дун онун эмрини итаэтлэ јеринэ јетирмәсини бирчә дә-
гигә дә олса һисс едирди.

О сорушурду:

— Бәс һәр тәрәфдә бу эгрәбләр нә үчүндүр?

— Эзиз достум, бунлар һамысы ағыллы чиһазлар-
дыр. Онларсыз иш ашмаз. Бир бура бах: бурада —
бизим һәрәкәтимизин сүр'әти кәстәрилир. Бурада —
машын шө'бәсинин иши. Сән машин шө'бәсиндә олуб-
санмы? — Лјонјанын атасы күлүмсүнә-күлүмсүнә Али-
кән сорушду. Елә бил ки, о, ушагларын машин шө'бә-
синдә олдугларыны билмирмиш...

— Олмушам...

— Һә, нечәдир?

— Ора јаман истидир.

— Дүз тапмысан, гардаш, Исти олмағына истидир.
Јахшы, бәс машинлардан бир шеј баша дүшдүнмү?

— Онлар чох бәрк таггылдајыр.

— Бу да дүздүр, гардаш: машинлар бәрк таггылда-
јыр. Ди јахшы, нөвбәми дәјишәндән сонра сизинлә бир-
ликдә кедиб һәр шејә бахарыг.

Теплоходун капитаны сөзү бош-бошуна данышмаз-
ды. Нөвбәдән сонра о өзү ушаглары машин шө'бәсинә
апарыб, өзү һәр шејин нечә олдуғуну онлара кәстәриб
мә'лумат верди. Онлар јухары гајытдыгда о, Лјонјадан
сорушду:

— Рејсдән гајытдыгдан сонра эсл капитан олдуғуну
атана данышачагсанмы?

Лјонја гызарды, нәдәнсә тамамилә бүзүшдү вә һеч
бир чаваб вермәди.

Капитан шән-шән тәкрар етди:

— Дејирәм ки, атан лап тәәччүбләнәчәкдир. Атан
нә ишдә олур, һә?

— Мәним атам јохдур ки...

Капитан, бир нөв гејри-мүәјјән һалда: — Һә-ә-ә... —
сәсини узадыб, пәрт олду, элавә етди: — Бағышла, гар-
даш!..

О саат Алик сөһбәтә гошулду:

— Бәс атан нијә јохдур? Өлүб? Еләми?

Лјонја башыны ашағы салды:

— Јох... Өлмәјиб...

Алик сәбирсизликлә һәр шеји тез өјрәнмәк истәјир-
ди:

— Онда, демәли сәни атыб?

Капитан чидди сәслә оғлуна ачыгланды:

— Алик!

Лјонја чәтинликлә:

— Јох!.. — тәкрар едиб чәлд өз кајутларына гачды.

— Јаман мә'рифәтсизсән һа, гардаш... Бах, сәни бу-
ран, машин шө'бән јахшы ишләмир, — дејиб капитан
шәһадәт бармағы илә Аликин башыны таггылдатды вә
пешман һалда көксүнү өтүрүб, јухары, өз јеринә, ка-
питан көрпүсүнә чыхды.

...Анасы илә Лјонјанын о ахшам нәдән данышдыгла-
ры мә'лум дејил, амма ахшам јемәјиндән сонра јухары
көјәртәјә чыхан сәрнишинләр арасында онлар јох иди-
ләр. Ертәси күн дә нә Лјонја, нә дә анасы сәрнишинләр
арасында, теплоходун көјәртәләриндә көрүнмәдиләр.

Ахшамчағы мән гашгабаглы Аликә раст кәлдим.

— Бәс сәнин достун һаны?

— Өзүм дә билмирәм.

— Елә дә шеј олар? Бәс дост дејирсән!

— Мән елә истәмирдим... Бир сөздү, дедим... О да
гачыб кетди.

— Елә исә кет ондан үзр истә, һамысы дүзәлиб ке-
дәр!

Алик тәкрар етди:

— Мән елә истәмирдим, амма белә чыхды да...

— Олан шејдир, гардаш, олан шејдир... Бах, буна
көрә дә кетмәлисән...

— Онда кедим, һә? — Алик, билмәк олмады мәндән
сорушду, јохса ки, вә'д етди, анчаг ејни ачылды.

— Кет, кет!

Јарым саат кечмәмиш көрдүм ки, оғланларын ара-
сында сүлһ вә разылыг бәрпа олуб. Алик илә Лјонја

башларыны бир-биринә тәрәф әжиб, тајбатај ачыг пән-чәрәнин габағында отуруб, нә барәдә исә, гызғын сөһ-бәт едирдиләр. Мән капитан кајутуна јахын отурдум...

Мән Лјонјанын һәјәчанлы сәсини ешитдим:

— Мәним бабам да капитандыр! Мән капитан нәвә-сијәм!

Алик дүнјада һәр шеји билирмиш кими, тутарлы вә е'тибарлы бир ифадә илә чаваб верди:

— Бабалардан капитан олмаз!

— Һеч дә јох, олар, олар! Мәним бабам капитан-дыр... Әсл октјабрјат сөзүмдүр!

Алик исә разылашмырды:

— Кет, мәним атамдан соруш...

Лјонја мә'рифәтли вә јумшаг бир адамды, о башга-сынын атасындан, бах, белә гәти сурәтдә шүбһәләnmәк она чәтин кәлирди, о деди:

— Бәлкә сәнин атан һеч билмир...

— Мәним атаммы билмир, һә?! О, һәр шеји билир. Елә билирсән ки, сәнин атан јохдурса...

Башгаларынын сөһбәтләрини кәнардан динләмәк јахшы иш дејил, адама јарашан иш дејил, — буну мән билирәм, амма бу ан мән дуруб кедә билмәздим. Мән чығырдым:

— Лјонја! Бура кәл көрүм!

Лјонја дүнән етдији кими, гачыб кетмәди. О, чијнини ирәли вериб бүтүн бәдәнини кәркинләшдириб димдик дајанды.

О өз арыг чијни илә санки, өзүнү һәр чүр инчиклик-ләрдән горумаг истәјирди.

Мән өзүмү ешитмәмәзлијә гоја билмәздим. Дедим ки:

— Бабалар да олур... Капитан бабалар да олур! Мән билирәм!

Лјонја дуруб, үмиддолу көзләрини мәнә зилләди.

— Бәс фашистләрлә вурушан, дүшмән кәмиләрини батыран капитанлар... Бәс узаг сәфәрләрә кедән капи-

танлар! Бәс гүтб тәдгигатчылары! Онлар јүз, ики јүз ил әввәлләр дә кәмиләрдә үзүбләр... Бәс нијә бабалар ка-питан ола билмәзләр? Ола биләрләр! Буну мән лап јах-шы билирәм...

Мән тәләсик данышырдым, мәнә аз-чох мә'лум олан капитанларын адларыны чәкмәјә мачал тапмырдым, ам-ма, фәрги јох иди, баба капитанлар, гоча дәнизчиләр шәрәфинә ағыллы-башлы нитг сөјләдим.

Лјонја әввәлчә мәни инамсыз динләјирди, сонра үзүндә миннәтдар бир тәбәссүм көрүндү. О мәнә инан-мышды! Елә мән она инандығым кими, инанмышды. Биз бир-биримизә инанмышдыг.

Лјонја, көзләри фәрәһдән парылдаја-парылдаја гышгырды:

— Аһа! — Сонра бирдән-бирә сусталмыш Аликә гү-рурла бахды. — Аһа, көрдүн ки, олур!

Алик бир нөв үмидсиз тәрсликлә дилләнди:

— Нә олсун ки!..

Теплоход Саратовда көрпүјә јан алды. Инди артыг Лјонја кәмијә исинишиб, бурада јахын бир адам олду-гундан, лап Һәштәрханын өзүнә гәдәр үзүб кедә биләр-ди. Амма көрүлмүш иши ахы дајандырмаг олмаз, — һә-лә Москвадан вурулмуш телеграм Саратовда Лјонја-нын бабасына вә нәнәсинә чатмыш, онлар да нәвәләри-ни гаршыламаг үчүн көрпүјә кәлмишдиләр.

Арыг, күндә гаралмыш, башында әлван арагчын вә әјниндә гыса шалвар олан Лјонка Саратовда саһил бо-јунча ловға-ловға аддымлајыр. Бир әли илә нәнәсинин әлиндән тутмушду, — о бири тәрәфијлә дә бабасы ке-дирди.

Бабасынын әјниндә гара, дәниз забити формасы вар. Бөјрүндә дә кортик. Фуражкасында — гызылы лөвбәр. Зәр погонларында үч ири гызылы улдуз — биринчи дәр-рәчәли капитан! Көрәнин пахыллыгдан бағры чатлар!..

Лјонја исә, бизим теплохода, јухары көјәртәјә, Алик-лә мәнә һеч бахмыр да...

Мән нэдәнсә, һәм кәдәрләнир һәм дә севинирәм...
Һәр һалда, нә јахшы ки, Лјонјанын белә бир бабасы
вармыш!

ПАРТИЗАН КИТАБ

аван күрән ата белә ад
гојмушдулар.

Она көрә
Китаб ад гојмушдулар ки, атын алнында ачыг китаб
шәклинә бәнзәјән ағ бир хал варды. Нә үчүн партизан
дедикләрини дә јәгин ки, өзүнүз баша дүшүрсүнүз.

Белә бир әһвалата көрә һәмин ат партизанларын
элинә кечмишди: һәлә мүһарибәнин илк ајларында гум-
бара гәлпәси Китабы ајағындан јараламышды. Јарасы
ағыр иди, амма Китабын јијәси олан чаван сүваринин
аты күлләләмәјә һејфи кәлмишди. Аты, гуллуг едиб
сахламаг үчүн гоча бир кәндлијә тапшырмышды, онлар
һәмин кәнд уғрунда фашистләрлә вурушурдулар.

Әскәр Китабын ашағы салынмыш башыны дәрдли-
дәрдли сығаллаја-сығаллаја кәндлијә дејирди:

— Ону өлдүрмәјә әлим кәлмир, бачармырам.. Ахы
ат лап адам кими дил билир, һәр сөзү баша дүшүр...
Әми чан, онун зәһмәтини чәк, гајғысына гал. Бәлкә дә
сағалды. Онда јенә дә ишә јарар...

Китаб өз јијәсинин сөзләрини динләјир, өз мәхмәр
кими јумшаг сифәтини инчә-инчә онун элинә сүртүр, ша-
балыд кими парлаг, ағыллы көзләриндә дәрин гүссә се-
зилирди.

Кәндли сүвари әскәрә үрәк-дирәк вериб дејирди:

— Өзүн сағ-саламат ол, оғул. Мадјандан никаран
галма. Мән она бахарам.

— Сағ ол, ата! — Әскәр онун элини сыхыб, јолдаш-
ларынын далынча кетди.

О күндән Китаб јени јијәсинин јанында галды. Де-
мәк лазымдыр ки, онун бәхти кәтирмишди. Һәмин кәнд-
ли меһрибан вә гајғыкеш бир адам иди, јаралы аты
үрәклә мүаличә едир, она јахшы бахырды. Китаб тез-
ликлә сағалды, анчаг дал сағ ајағыны бир аз чәкир,
ахсајырды. Анчаг пајызда бу да кечиб кетди.

Пајызда, гаранлыг, јағышлы бир кечәдә партизан-
лар атын тәзә јијәсинин пәнчәрәсини дөјдүләр. Онлар-
дан бир нәфәрә мүмкүн гәдәр тез гоншу кәндә кетмәк
лазым иди, — она белә бир тапшырыг вермишди. Бах,
онда кәндли Китабы төвләдән чыхартды... Китаб инчә
сәслә кишнәјиб, ајагларыны јерә дөјдү, амма итаәтлә
онун ардынча кедиб һәјәтдән чыхды.

О вахтдан Китаб дөјүшкән партизан олду. О чох
ағыллы бир атды, амма бир шакәри варды! Әкәр миничи
хошуна кәлмәсә иди, лап өлдүрсән дә сөзүнә бахмазды:
ачыглы-ачыглы кишнәјиб јүјәнини кәмирәр, ики дал
ајағы үстә шаһә галхыб, бир јердә һәрләнәрди. Һәрдән
дә сәфәр вахты чајдан кечәндә бирдән сујун ичинә јатар-
ды...

Бә'зи гызғын чаванлар ону хошламаздылар вә дөјүб
инчидәрдиләр. Амма Китаб тәслим олмаг истәмәзди. Он-
да бурун пәрәләрини кениш ачыб, ајагларыны јерә дө-
јәрди.

Анчаг онунла меһрибан доланан адама Китаб динч
гуллуг едиб, сөзүнә бахарды. Беләликлә, Китаб, һансы
намә'лум әламәтләрә көрә исә, бүтүн дәстәдән партизан
рабитәчиси Танјаны сечиб бәјәнмишди. Танјанын диз-
ләринә гәдәр узанан јоғун түнд һөрүкләри (бу һөрүклә-
рин ичиндә о «лимон» гумбаралары кизләдиб алман вә
полис көзәтчиләриндән кечирәрди) вә шән ала көзләри
варды. Танја күләндә онун күлүшү күмүш зәнкчикләр
кими сәсләнәрди. Әкәр бу вахт Китаб јахында олсајды,

гыса, ити гулагларыны шәкләјиб ону динләрди. Сонра өзү дә инчә сәслә кишнәрди: јәгин бунунла өз севинчини билдирди.

Онлар бир-бирилә сәмими вә фәдакар дост идиләр. Китаб лазым кәләндә кизләнемәји, јерә јатыб, ајаға галхмаға ичазә вериләнә гәдәр узанмағы бачарырды. Пишик кими сәссиз-сәмирсиз аддымламағы да бачарырды, гачышы да ити вә јүнкүл иди. Китаб горхмаз партизан гызы дәфәләрлә дүшмән күлләләриндән гачырыб гуртармышды. Бунун әвәзиндә Танја өзү дә сон дишдәм чөрәјини өз дөјүш јолдашларына верәрди...

Бир дәфә онларын башына белә бир әһвалат кәлди: Танја мешә јолу илә, Китабын белиндә дөјүш тапшырығындан гајыдырды. Кечәни јухусуз кечириб јорулдуғундан, өзүнүн дә хәбәри олмадан ону јуху апармышды. Дүшәркәјә һәлә бир нечә километр јол галмышды, амма ағыллы Китаб бүтүн партизан чығырларына бәләд иди вә онун јол азмајачағына архајын олмаг оларды... Китабын бирдән-бирә дајаныб, ајаглары јерә мыхланмыш кими дурмасындан Танја ајылды. Танја аты үзәнкиләди, чавабында Китаб јалныз гулагларыны еһтијатла шәкләјиб, јериндән тәрпәнмәди. Танја чилову чәкди — Китаб јенә дә тәрпәнмәди, һеч башыны да дөндәрмәди, јалныз ајагларыны көтүрүб-гојур, санки дејирди: «Мане олма!..»

Китабын бу никаран нараһатлығы Танјаја да кечди, о дүшүндү: «Дејәсән нәсә вар!» Танја јәһәрдә дикәлиб атын сифәтини меһрибанлыгла сығаллады.

Китаб јенә дә әсәби һалда силкинди, јенә дә гулагларыны шәкләјиб, нәји исә диггәтлә динләмәјә башлады. Танја атдан сычрајыб, Китабын көзүнү чәкмәдән бахдығы коллуға јөнәлди. Ат да онун ардынча бир нечә аддым кетди. Танја коллары аралајыб ирәлиләди. Китаб ондан кери галмады. Танјанын һәјәчаны артырды. Јухусу тәртәмиз гачмышды. Инди о да, нәсә гарышыг түнд бир гоху дујурду: јанан палтар, бензин, бир дә, нәсә башга бир гоху...

Танја сырыглысынын чибиндә наганы јохлајыб, еһтијатла коллары аралајараг јолдан кет-кедә узаг-лашды. Китаб да елә Танја кими сәссиз аддымлајараг, ондан бирчә аддым да кери галмырды. Бирдән Танја зәиф бир инсан инилтиси ешитди. Көзләнилмәзликлән кериләди. Инилти тәкрар ешидилди. Сөзләри баша дүшмәк олмурду. Көрүнүр адам чох зәифләмишди. Бәлкә дә көмәјә чағырырды, бәлкә дә өлүр, су истәјирди...

Танја өзүнү әлә алыб, пычылты илә ата әмр етди: — Китаб, дур!

Өзү исә наганы сағ әлиңә алыб, еһтијатла инилти кәлән тәрәфә јөнәлди.

Бир сөјүд колу, бир дә кол кечиб Танја јериндә донуб галды. Балача, дахма бојда бир талада бир тәјјарә гырынтылары түстүләнирди. Онларын да арасында бир адам — тәјјарәчи јерә сәрилиб галмышды... Даһа фикирләшмәјә мачал јох иди, Танја она сары чумду. Бу, бизим совет тәјјарәчиси иди.

Тәјјарәчинин палтары јанырды. Бәдәнинин јанмасындан вә шиддәтли ағрылардан о, һушуну итирмишди. Танја ону галдырыб ата миндирмәк истәди, амма тәјјарәчи јалныз узун бир фәрјад гопарыб, өлү кими јерә чөкдү. Нәсә етмәк лазымды, ону мүмкүн гәдәр тез хилас етмәк лазымды...

Танја өз сәдагәтли, вәфалы аты Китабы јадына салды. Ағыллы һејван өз јијәсинин сәсини ешидиб, бир көз гырпымында онун јанына кәлди.

— Китаб, әзизим, мәнә көмәк елә!

Ат Танјанын һәјәчанлы сәсини динләјиб, онун бүтүн әмрләрини итаәтлә јеринә јетирирди.

Будур, ат еһтијатла јерә чөкдү. Еһтијатла белини тәјјарәчијә чевирди, башыны галдырды ки, Танја тәјјарәчинин голларыны онун бојнуна сарыја билсин... Сонра Китаб еһтијатла јердән ајаға галхыб, гызын да минмәсини көзләди. Сонра онлар јенә дә еһтијатла дүшәркәјә јөнәлдиләр.

Партизанлар дэстэсиндэн тэјјарэчини мүаличэ үчүн һәрби хэстэханаја, Бөјүк торпаға көндәрдиләр.

...Мүһарибэдән сонра тэјјарэчи тэсадүфән Москвада Тушинск тэјјарэ мејданында Танјаја раст кәлди. О, Танјанын сүлһ тәрэфдарлары конфрансындан евә гајытдығы тэјјарэни сүрмәли иди. Тэјјарэчи Танјаны таныјыб чох севинди вә өз јолдашлары илә таныш етмәјә апарды.

О, јолдашларына деди:

— Бу, партизан гыз Татјана... Танјадыр. Мәни өлүмдән о гуртармышдыр.

— Јалныз мән јох. Сизи даһа чох Китаб хилас етмишди. Ән әввәл сәсинизи о дујмушду...

— Дүздүр, дүздүр, Китаб да хилас етмишди! О инди һарададыр, билмирсиниз?

— Нечә билмирәм. Билирәм, Гызыл Орду илә бирләшән кими биз ону колхозчулара вердик. Инди дә колхозда чох јахшыча ишләјир...

Бәли, партизан Китабын әһвалаты беләдир.

КИРПИ БАЛАСЫ

лик јолдашларынын арасында, көјнәјинин этәјини овчунда сыхыб евә кәлирди. Онун көјнәјинин ичиндә арабир нәсә тәрпәширди...

Балача Јурка тәрпәшән шејә әл вурмаға чалышараг јалварырды:

— Алик, гој бахым көрүм о нә еләјир?

— Нә, «гој бахым», бәс бирдән о атылыб сәни диш-

ләсә, онда анан кәлиб мәндән шикајәтләнәчәк, — дејиб Алик, үзүндә сәрт бир ифадә илә, гәти рәдд етди.

Јурик Алики дилә тутмаға чалышды:

— Јох, дишләмәз...

Оғланлардан бири инамсыз-инамсыз деди:

— Бәлкә јатыр, сән ону ојадарсан.

— Бәли дә, һәм јатыр, һәм дә тәрпәшир! — дејиб о бири ушаглар күлүшдүләр.

Игор гәсдән Аликә саташмаг үчүн деди:

— «Тәрпәшир», бир јахшы бах, һеч тәрпәшиб-еләмир. Јәгин о, һавасызлыгдан чохдан боғулуб өлүб...

Алик ачыгланды:

— «Боғулуб»... Сән өзүн боғулубсан. Инди о анчаг өзүнү јатмыш кими көстәрир, евә чатарыг, сәнә көстәрәрәм ки, боғулуб ја боғулмајыб.

Дәстә мүбаһисә едә-едә, әл-голуну ојнада-ојнада Аликин јашадығы евә јахынлашырды.

Елә һәмин күн Аликин анасы пәнчәрәләрдән икинчи гат чәрчивәләри чыхарырды. Аликин алты јашлы бачысы Танја пәнчәрәдә отуруб, чәрчивәләрдәки дәлмә-дешијә јапышдырылмыш кечән илдән галма гәзет золагларыны јујуб тәмизләмәкдә анасына көмәк едирди.

Танја јолдашларынын гардашыны араја алдығыны көрүб чығырды:

— Ај ана, бир бах, ушаглар бизим Алики кәтирибләр.

— Нә... Анчаг баша дүшмәк олмур ки, онлар Алики кәтирирләр, јохса Алик онлары кәтирир. Нәсә, о јаман давакар кими көрүнүр.

Доғрудан да, Алик өзүнү гәһрәман сајырды. Арабир өз тапдығы шејә бахырды. Боз јумаг тәрпәнмирди. Амма Алик өзүнә үрәк-дирәк вермәјә чалышараг гүрурла тәкрат едирди:

— Инди көрәрсән ки, о нечә «дири дејил!..»

Танја пәнчәрәнин гырағындан бәркдән чығырды:

— Алик, о нәдир кәтирирсән?

Алик аддымларыны јејинләдиб, севинчәк чаваб верди:

— Тап көрүм!

Бир нечэ дэгигэдэн сонра Танјанын чинкилтили сәси бүтүн мәнзили бүрүмүш, ушагларын да сәси ешидилирди...

Танја су илә долдурулмуш палтарјуан габын үстүнә әжилиб јериндә атылыб-дүшәрәк чошғунлугла чығырды:

— Ај ана! Бир бах, үзүр!..

Аликин кефи көкдү:

— Һә, нечә олду, дири дејил? Боғулуб, һә?

Игор өзүнү доғрултмаға чалышырды:

— Бәјәм мән дејирдим ки, дири дејил? Анчаг ону дејирдим ки, һавасыз бәлкә...

Кирпини, дири олуб-олмадығыны јохламаг үчүн салдыглары габдан чыхартдылар. Дөшәмәдә о јенә јумаг кими јумурланыб үзүнү кизләтди вә һәрәкәтсиз сакит галды.

Танја чох истәјирди ки, кирпини сығалласын вә о јавашча кирпинин үзүнү кизләтдији јерә тохунду. Кирпи гымылданыб фынхырды вә Танјанын хырдача бармағыны ити ијнә илә санчды. Сонра јенә елә јумурланды ки, ону түнд-боз јун сап јумағындан сечмәк олмазды. Анчаг һәр тәрәфдән ијнәләр чыхмышды.

Танја бәркдән гышгырды:

— Вај! — Сонра өз бурун дәсмалыны ачыгла кирпинин үстүнә атды.

Кирпи јенә тәрпәшди, јајлыг ачылыб, онун үстүнү өртдү.

Танја чығырды:

— Кирпи палтар кејиб! Кирпи палтар кејиб!..

Бу арада Алик бир нәлбәкијә сүд төкүб, ичинә чөрәк овуб кирпинин габағына гојду. Кирпи фынхырыб, башыны даһа да ичәри чәкди, јемәјә һеч тохунмады да.

Алик илә Танја артыг јатмышдылар, аталарынын ишдән кәлдијини, аналарынын она ахшам јемәји вердијини, онларын һәлә бир саата гәдәр отуруб, ордан-бурдан сөһбәт етдикләрини көрмәдиләр.

Кечә ата мәнзилдә јад бир таппылтыдан ајылды. Ким исә, дөшәмәдә кәзә-кәзә гәрибә сәсләр чыхарырды:

— Тык-тык-тык-тык... Тшы-тшы-тшы...

Ата фикирләшди: «Бу нә гәрибә шејдир? Көрәсән пишик балаларыдыр, кечәнин белә бир вахты ојнашырлар?»

Бир ара сәс кәсилди, ата јенә јухуја кетди. Амма, јох, јата билмәди: әввәлки тыггылыты јенә дә башлады.

— Гачышырлар, шејтан балалары!.. — ата ачыглы-ачыглы дејиниб әлини чарпајынын јанындакы креслоја чырпды.

Үчүнчү дәфә даһа дөзә билмәди:

— Бу нә чәзадыр белә, бүтүн кечәни јатмаг олмур. Бу пишик балаларыны кәрәк бир адама верәк кетсин: онларын учбатындан евдә раһатлығымыз јохдур, — дејиб, лампаны јандырды.

«Пишик балалары» елә бил јерә батдылар.

Ата һеч нә баша дүшмәди: — Бир јарамазлара бах һа, һеч изләри дә галмајыб, — дејиб ишығы јенә сөндүрдү.

Ана јухулу-јухулу сорушду:

— Нијә јатмырсан?

— Јат көрүм, нечә јатырсан. Дад бу пишик балаларынын әлиндән! Аз гала чыхыб евдән гачасан. Күндүз кечиб стол архасына отуран кими, о саат төкүлүшүрләр, аз галыр бошгабын ичинә кирәләр... Кечә дә јенә белә! Һеј гачышырлар... Сабаһ онларын бурада изи-тозу да галмасын!

— Пишик балаларыны бош јерә данлајырсан. Онлар мәтбәхдә јатыблар. Бу, Аликин кәтирдији кирпидир. Одур бүтүн кечә отагда кәзишән...

Сәһәр Танја отағы кәзиб нәсә ахтарырды.

О, гардашындан сорушду:

— Алик, мәним палтарымы көрмәјибсән?

Алик ағламсына-ағламсына ону јамсылады:

— «Палтар, палтар». Кирпи итиб, о елә өз палтарынын һајындадыр...

— Һара кирә биләр?

— Һардан билим? Јәгин атамыз кечә көтүрүб атыб күчәјә. Ана дејир ки, бүтүн кечә кирпи атамызы јатмаға гојмајыбмыш...

— Ај Алик, кәл икимиз биркә ахтараг.

— Кәл ахтараг, — Алик разылашды.

Онлар бүтүн күнч-бучағы диггәтлә ахтармаға башладылар. Танјанын ојунчагларыны, китабларыны алтүст еләдиләр, палтар шкафына, лап буфетә дә бахдылар.

Танја дөшәмәјә сәрилиб, әлини шкафын алтына узатды, бирдән чығыртысы бүтүн евә јајылды:

— А-али-и-ик! Бир дири шеј!.. Кәл бура, сәнин голун узундур, мәним әлим чатмыр!..

Алик әлини шкафын алтына узатды, амма јанмыш кими, о саат кери чәкди, үзү исә күлдү:

— Санчыр, Танја чан! Дүз сөзүмдүр, санчыр. О ағачы бура кәтир!

Танја ағачы кәтирди.

— Тез чыхар ону, Алик!

Бир нечә дәгигәдән сонра Танјанын палтарына бүрүнмүш кирпи отағын ортасында иди.

Јәгин ки, о, нечә олубса палтары креслонун үстүндән чәкиб, она илишмиш вә јумурлана-јумурлана шкафын алтына кирибмиш.

Ана базардан гајыдыб сорушду:

— Бу кирпичијәзи евдә чохму инчидәчәксиниз? Ону нијә баға чыхартмырсыныз? Ахы о азадлыг истәјир.

Алик наразы-наразы дејинди:

— Һә, «азадлыг!» сонра тут көрүм ону, нечә тутурсан?..

— Нијә тутурсан ки? Гој нечә јашајырдыса, елә азад јашасын.

Алик илә Танја кирпичдән ајрылмаг истәмирдиләр. Амма онлар һәмишә аналарынын сөзүнә бахардылар.

Бу дәфә дә гулаг асдылар. Кирпини јајлығын ичинә гојуб, еһтијатла баға апардылар.

Кирпи ајағынын алтында сәрин торпаг вә отларын гохусуну дујуб, фынхырды, башыны чыхарыб о јан-бујана чевирди. Бир мүддәт јан-јөрәсини гохлады, сонра әлә дүшмүш фүрсәти гачырмагдан горхурмуш кими, чүр'әтлә барыја сары јөнәлди, бир дәлијә кирди вә азад олдуғуну баша дүшүб, өз јолдашларыны ахтармаға кетди.

АРТИСТ ГАРДАШЛАР

Онлар үч гардашдылар. Бу ишыглы дүнјаја кәләндән үччә күн сонра јетим галмышдылар. Јадымдадыр ки, Федора хала сәһәр-сәһәр төвләдән дахмаја кәлиб аһ-уф еләмәјә башлады:

— Һејф о гојунчығаздан, нечә гојунду! Чаван һејванды, амма јуну ипәк кими иди. Гузулар тәләф олсајды, бундан јахшы иди. Гузулардан бир хејир јохдур, елә бол әзијјәтләри вә хәрчләри олачаг...

Онда мәним доггуз јашым варды, печин үстүндә отурмушдум, бирдән һөнкүртү чалыб ағаламаға башладым! Дүнән мән анбара гачыб гузулары көрмүшдум. Елә гәшәнкдиләр ки, бир-биринин үстүнә һоппаныб, башларыны күлүнч бир һалда ана гојунун бөјүрләринә дүртүр, һеј сүд ахтарырдылар. Үчү дә лап бир-биринә бәнзәјирди. Гывырчыг, чүчү кими парылтылы, һәр биринин ајағында ағ чорабы вә алнында ағ халы варды.

Инди, будур, анасыз галыблар. Бајырда исә шахта,

боранды. Бәс инди онлар тамамилә тәк нечә галачаглар?

Федора хала ачыглы-ачыглы мәнә деди:

— Сәнин көз јашларын онлара көмәк едәчәк? Кејин, тез төвләјә кедәк. Онлары дахмаја кәтирмәли олачајыг...

Үрәјим бир аз јүнкүлләшди. Әкәр гузулары дахмаја кәтирсәк, онда донуб өлмәзләр, ач да галмазлар. Ким нә дејир десин, мән онлары дарда гојмарам.

Күркүмү чијнимә атыб, кечә чәкмәләрим и ајағыма кечириб халамла биркә төвләјә кетдик. Балача јетимләр аналарынын нијә јанларында олмадығыны баша дүшмәдикләриндән, һөркүнүн ичиндә о јан-бу јана гачыша-гачыша јазыг-јазыг мәләширдиләр.

Халам:

— Јазыглар ачыблар, — дејиб, һөркүнүн ичинә кирди вә мәнә әмр етди: — Күркүнүн јахасыны ач, бунлары гучағына ал ки, дахмаја кедәнә гәдәр сојугдан донмасынлар.

Халам әввәл бирини, сонра икинчисини тутуб, күркүмүн ичинә сохду. Үчүнчү гузуну өзү кәтирди. Биз гача-гача тәләсик евә кәлдик. Гузулар тәпик атыр, бәрк дырнаглары илә синәмә, гарныма вурур, бәркдән мәләширдиләр, сәсләри һәјәтә јажылырды.

— Ағламајын, а сәфәһләр, ағламајын. Дахмада сизин үчүн јахшы кечәр, — дејиб онлары сакитләшдиридим, өзүм исә гарын ичинә бата-бата кедирдим. Гар чәкмәләримин ичинә долуб, ајагларымы од кими јандырырды. — Сизә дадлы-дадлы јемәкләр верәчәјәм... Гојмарам һеч ким сизи инчитсин...

Халамла мән гузулары дахмаја кәтириб јерә бурахдыг. Намар дөшәмә, көрүнүр онлара чох сүрүшкән көрүндү: инчә ајагларыны кен ајырыб, горха-горха јерләриндәчә ајағынын бирини кәтүрүб о бирини гојур, ирәли кетмәјә чүр'әт етмирдиләр. Амма бир аздан сонра өјрәшиб, бурунларыны һәр јерә сохмаға башладылар. Сүпүркәни, скамјаны, столун ајагларыны гохлама-

ға башладылар. Халамла мән и әлләримизи дә јаладылар. Онлардан ән зирәки скамјанын үстүнә, орадан да бирдән столун үстүнә һоппанды. Чөрәјин үстүнә өртүлмүш дәсмәли гохлады.

Халам зарафатла деди:

— Бах, бу батмаз, нәји һарада ахтармәли олдуғуну баша дүшүбдүр. Она бир дилим чөрәк вер...

Мән чөрәк кәсдим. Амма гузу чөрәји бәјәнмәди. Гохлајыб, габығыны јалады, сонра үзүнү кәнара чевирди. Гардашлары да елә онун кими етдиләр: чөрәји гохлајыб, чәһрајы дилләрилә јалајыб үзләрини јан чевирдиләр.

— Һәлә көрпәдирләр... — дејиб халам көксүнү өтүрдү. Шкафдан бардағы кәтүрүб балача газанчаја сүд төкдү. Гузу бурнуну сүдә тохундуруб, күлүнч бир шәкилдә фынхырды. О бири гузулар да газанчадан сүд ичә билмәдиләр. Онлар да бурунларыны күлүнч һалда о јан-бу јана чевириб, бәркдән фынхырага сүдү әтрафа сычратдылар.

Халам сүдү ачыглы-ачыглы доуз ахуруна бошалдыб дејинди:

— Инди бизим онларла ишимиз вар да. Кәрәк әмзик алыб, онлары көрпә ушаг кими шүшәдән әмиздирәк.

Халам јенидән мәнә тапшырды ки, кејиниб Забротскикилә кедим, онлардан бир нечә вахтыға әмзик истәјим. Забротскикилин көрпә ушаглары варды, демәли, еһтијат әмзикләри дә оларды.

Мән гоншулара кедиб гајыдана кими, Федора хала чүјүн газанда бир шүшә сүдү исти суда гыздырды. Ач гузулар үчү дә сәс-сәсә вериб мәләширдиләр. Намыдан бәрк мәләшән әввәлчә столун үстүнә һоппанан гузу иди.

— Бәли дә, бундан сонра мусиги илә јашајачајыг, — дејиб, хала сүдлү әмзији ән бәрк чығыран гузуја вериб, јенә дә көксүнү өтүрдү. Гузу әввәлчә әмзијә һеч чүр өјрәшә билмирди, сонра бирдән әмзикдән јапшыб бәрк-бәрк әммәјә башлады! Белә ки, шүшәнин ичиндәки сүдүн аз гала лап јарысыны бирнәфәсә әмди. Бу вахт

онун гардашлары халам илэ мәним ајагларымызы тап-
дам-тапдам етдилэр. Елэ бил дејирдилэр ки: «Тез олун,
бизэ дә верин, чэлд олун. Биз дә ачыг... Биз дә...»

Халам эмзикли шүшәни мәнә вериб деди:

— Ehe! Бунларын үчүнә бир инәјин дә сүдү аз олар!

Гузулар икинчи шүшәни дә, биринчи кими, тез бо-
шалтдылар. Дојандан сонра, о саат јухулары кэлди.
Печин далында, күнчдә јерә сәрилмиш күркүн үстүнә
сәрәләниб тез јухуја кетдилэр.

Онлар бирдән јатдыглары кими, бирдән дә ојанды-
лар. Ојанан кими дә дахманын ичиндә јенидән кәзиш-
мәјә вә мөләшмәјә башладылар.

Әмим Федора халадан сорушду:

— Јахшы, бәс биз бунларла нечә едәк?

— Халам күлә-күлә чаваб верди:

— Кәрәк эмзик алаг да. Сифтә вахтлар белә етмәли
олачајыг...

Доғрудан да, ертәси күн әмиоғлум Тима једди кило-
метр узагда олан гәсәбәјә гузулара эмзик алмаға кетди.

О ил гыш јаман бәрк кәлмишди. Јетим гардашлар
гышы бизим дахмада кечиртдилэр. Нечә олдуса, иш бе-
лә кәтирди ки, гузуларын бүтүн гајғылары халамын бө-
јүк аиләсиндә һамысындан кичик олан мәним өһдәмә
дүшмүшдү. Гајғы — иш исә, доғрудан да, чох иди, амма
әвәзиндә севинчи дә чох иди. Гардаш гузулар тез бөјү-
јүрдүләр. Инди даһа шүшә илэ сүд вермәк чатышмыр-
ды. Мән онлары чөрәјә вә чиј картофа өјрәтмәјә башла-
дым. Картофу дилим-дилим доғрајыб, һәр биринин ағ-
зына верирдим. Әввәлчә гузулар картофу һеч көрмәк
дә истәмирдилэр, сонра исә, дадына бахыб, бунун нә ол-
дуғуну билдикдә өзләри һеч утанмадан чох-чох истәмә-
јә башладылар.

Үмумијјәтлә, онлар јемәкдән вә ојнамагдан һеч дој-
маг билмирдилэр. Онлар лап еркән ојанырдылар; кәнд-
дә һәлә һеч бир евдә ишыг јанмамыш онлар ојанырды.
Ојанан кими дә евин ичиндә гачышмаға, атылыб-дүш-

мәјә башлајырдылар. Чарпајынын, скамјаларын үстүнә
һоппанырдылар... Бир дә көрүрдүн бири чарпајыја һоп-
паныб, дырнаглары илэ сәни тапдајыр: һеч бу вахт
јорғанын алтында узаныб галмаг оларды?! Онлар ха-
ламы мәнән әввәл ојаданда, о мәнән хаһиш едиб
дејирди:

— Дур, бу шејтан балаларына бир шеј вер дә! Вер
ки, дахманын ичиндә гачышмасынлар...

Бу вахт јемләмәк башланырды.

— Бир дајанын, әлимдән гапмајын да! Гојун бир
отурум да, јохса бир дә көрдүн, вуруб јыхдыныз!..

Картоф сәбәтдә, чөрәк столун үстүндә. Алын, а за-
лымлар! Јејин, а шејтан балалары!..

«Залымлар» вә «шејтан балалары» әлимдән чөрәји
вә картоф дилимләрени гапышдырырдылар. Чадар-ча-
дар олмуш исти дилләрилә әлләрим и јалајыр, гузу дил-
ләриндә мәнә сағ ол дејирдилэр... Ди, јахшы, бәсдир,
бәсдир! Јалтаглыг етмәјин!.. Алын, бир дилим дә јејин!
Дојунча јејин! Бәлкә евдә бирчә саат сакитлик ола.
Мәктәбә кетмәк үчүн һәлә тездир, мән өзүм дә бир азча
јатым...

Сәһәр јухусу ширин олур. Әләлхүсус да ки, әкәр сә-
ни кечәнин бир вахты ојадыб јатагдан галдырыбларса,
инди јенидән јорғана бүрүнүб јумурланыб исинирсән...
Онда адамы елә јуху апарыр ки, бир дә көрүрсән јухуја
галыб мәктәбә кечикибсән.

Амма јенә башланыр: тып-тып-тып- тып! Дөшәмәни
таппылдадырлар. Чарпајынын үстүндә кәзирләр. Қим-
сә чадар-чадар олмуш дили илә үзүнү јалајыр.

— Әл чәкин, а зәһләтөкәнләр! Адамы јатмаға да
гојмурлар!..

Федора хала мәни ојадыр:

— Галх ајаға! Бәсдир јатыб галдын, ушаглар мәк-
тәбә гачышырлар.

Демәли, дурмаг вахтыдыр.

Халам јајлығыны башына бағлајыб, ишә кедә-кедә
мәнә тапшырыр:

— Жемәк һәлә илыгдыр. Гузулары једирмәји унутма һа!

Гузулар һазыр дајаныб көзләјирләр, һәлә нә гәдәр ки, жемәк көзләринә дәјмир, өз күт бујнузлары илә бир-биринә кәллә кәлирләр. Дәчәлләр һәрдән мәнә дә илишдирирләр. Амма мәним дә онлар үчүн әмимин кә-мәри вар. Онлар да бу кәмәрлә јахшы танышдырлар.

Амма Николај әмини онлар кефләри истәдији кими вурурлар. Бизим әми дә елә бојлу-бухунлудур ки, дах-маја кирәндә гапы ағзында әјилир, — о лап балача ушаг кимидир, гузулар онун үстүнә чуманда, мәни кө-мәјә чағырыр, дејир ки:

— Бу јарамазлары бурадан гов кетсинләр.

О «јарамазлар» исә, мәним әлимдә мис тоггалы кә-мәри көрдүкдә, нечә дејәрләр, судан сакит, отдан гыса олурулар. Амма бу чох узун чәкмир. Бир аздан бир чах-нашма салырлар ки, лап башыны көтүр, евдән гач. Бирчә дәгигә сонра јенә мәни бурунлары илә дүртмәлә-јирләр, јәни дејирләр: ачмышыг... бир шеј вер...жемәк истәјирик...

Мән дәһлизә кечиб, сәбәти көтүрүб, анбара картоф далынча кедирәм. Дахмаја гајыдыб кәлдикдә, көрүрәм ки... дәфтәрә нә јазмышдымса, һамысыны ким исә дили илә јалајыбдыр. Бүтүн сәһифәдә бирчә һәрф дә охун-мур — һамысы јаш бәнәвшәји бир ләкә олуб!

— Јахшы, бу саат сизин дәрсинизи верәрәм! Буну ким белә еләјиб? Сәнми еләмисән? — дејиб ән балача гузуну говалајырам, о һамысындан дәчәлдир. Әлбәттә, бу, онун ишидир! Күтбурун, алны алма кими бәрк, кир-дәбаш вә чығырған олан бу гузу һәр јерә сохулур, һәр јери алт-үст едир! Бир бах, һәлә бир бујнузуну мәнә тушлајыб һәдәләјир, горхудур да!..

— Бах, бу сәнин! Бах, бу да һамынызын!.. Инди көз-ләјин ки, мән сизи һәлә бир гонаг да еләјим, әлбәттә, бәс нечә!..

Дәфтәрдән сәһифәни чырыб, бүтүн дәрси јенидән јазмалы олурам. Стол архасына отурурам.

— Вај сизи, јенә дә бурадасыныз! Ај утанмазлар!

«Утанмазлар» исә һеч бир шеј олмајыбмыш кими мәним көзләримә бахыр вә јенә дә бөјүрләрини дүртмә-ләјирләр: «Жемәк истәјирик!»

— Вај сизи, көрүм јоха чыхасыныз! Бах, ахырынчы дәфә жемәк верирәм... буну јахшы билин... Бах, бу бир парча сәнә. Бу, сәнә... Бах, бу да сәнә, ај јарамаз! Ја-дында сахла ки, бир дә белә еләсән, даһа сәни бағыш-лајан дејиләм һа!..

Гыш белә кәлиб кечди.

Бајырда һава исиниб, көјдә торагајлар өтүшмәјә башлајанда, биз гузуларымызы евдән балача анбара кө-чүрдүк. Онлары өтүрәндән сонра евимиз санки бомбош олду.

Николај әми ахшам отуруб дағылмыш ајаггабыла-рымызы јамајыр, чәкичи тахта мыхлара бир вуруб, ики вуруб, сонра әл сахлајыб бирдән сорушур:

— Нә олуб, бу күн һеч бириниз диниб-данышмыр-сыныз?

Һамымызын әвәзинә Федора хала чаваб верир:

— Гузулар јохдур, она көрә белә сакитликдир.

— Доғрудан да, онлар оlanda шәнлик иди, — дејиб Николај әми күлүмсүнүр, јенә дә чәкичини тахта мых-лара дејәчләјир: тых-тых-тых...

Биз мәктәбин лап јахынлығында јашајырдыг. Буна көрә дә мән, демәк олар ки, һәр тәнәффүсдә өз бәсләмә-ләримә баш чәкмәјә кәлирдим. Әлимә гузулара једирт-мәли бир шеј алыб, онлары төвләдән бајыра бурахыб, һәјәттә онларла гачышырдым. Мәктәбә јахынлашдыг-да исә, башымы дик тутурдум, демәк истәјирдим ки: бир бахын, кимин белә вәфалы достлары вар? Бир ба-хын: мән гачырам, онлар да далымча кәлир. Гузулар да мәни пәрт еләмирләр, онлар да санки мәктәблиләрин габағында өјүнүб дејирләр: бир бахын, көрүн бизим нечә јијәмиз вар! Һәрдән «сһрам» дүзәлдирик. Ики гар-даш гузу јан-јана дурур, үчүнчүсү һоппаныб онларын үстүнә чыхыр вә бујнузлу башыны дик тутуб дурур...

Бу, әлбәттә, ушаглар үчүн әјләнчәдир. Дөврәмизә долушуб чыгырыр, күлүшүр, мәним артистләрим алгышлајыр, һәвәсләндирирләр. Хаһиш едирләр: филан шеј елә, ону елә, буну елә...

— Бәс артистләрә бир шеј верәчәксинизми?

— Верәчәјик! Верәчәјик!..

Сонра да — кими алма, кими көк, кими бир парча дадлы пирог. Гузулар да ки, әлбәттә, разы галырлар.

Сонра да һамымыз, — әлбәттә ки, мән вә артист гардашлар һамыдан башда, — синфә кедирик, орада да икинчи тамаша башланыр. Алманын сапына вә ја көкүн учуна узун бир сап бағланыр, алманы вә ја көкү партанын үстүнә гојурлар.

Артист гардашлар буну көрүрләр.

Нечә ола биләр ки, ләззәтли бир шеј көрүб, ону јемәјәсэн?

Бирдән үчү дә партанын үстүнә һоппаныр.

Тәләсмәјин. Неч белә, һамы бирдән олармы?

Мән сапы чәкирәм, алма икинчи партанын, үчүнчү партанын үстүнә һоппаныр. Гузулар да онун далынча! Бу партадан о партаја. Бу партадан о партаја. Бу чәркәдән о бири чәркәјә. Ахырда алма кедиб мүәллимин столунун үстүнә чыхыр. Бу артист гардашлар да — үчү бирдән столун үстүнә һоппанырлар.

Инди ләззәтли јемәкләр онларын пајыдыр. Бујурун, јејин!

Һәрдән елә олур ки, бу тамашаја, көзләнилмәдән мүәллим дә кәлиб чыхырды.

Мәним артистләрим столун үстүндә кәзишмәјин бир о гәдәр дә јахшы шеј олмадығыны баша дүшдүкләриндән, о саат столдан дөшәмәјә һоппаныб, ардымча утанатана бајыра чыхырдылар...

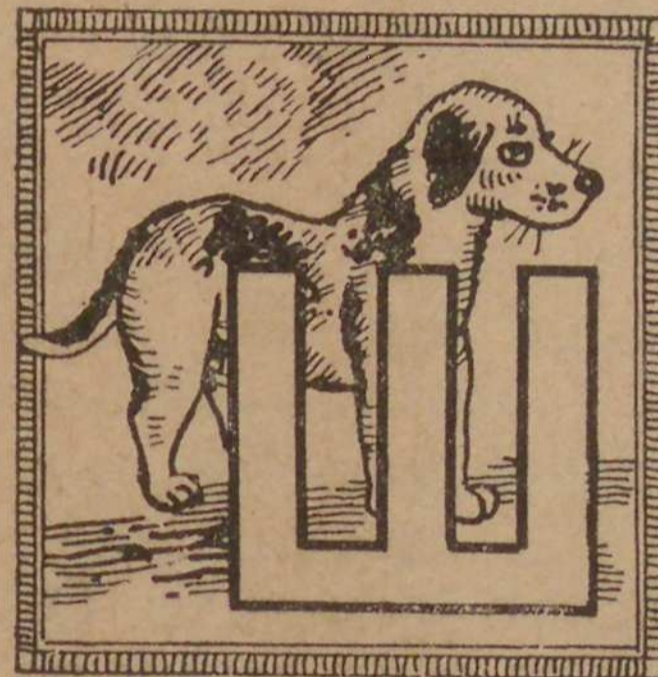
Баһар да белә кечди. Јај кәлди.

Артист гардашлар бөјүјүб бујнузлу гоч олдулар. Инди онлар сүрүјә гошулуб чөлә кедирдиләр. Сүрүдә дә онлар давакар вә дикбаш идиләр. Елә бил дејирди-

ләр ки, биз, бурадакы сиз гочлар, гојунлар кими дејилик, биз ајры чүр гочларыг!..

Пајызда мән башга кәнддәки мәктәбә дәјишилдим. Ахшам отлағын ичиндән кечиб евә гајыданда, гојунларын арасыны кәзиб өз јетимләрим ахтарырдым. Амма онлар, вахтилә олдуғу кими, даһа гача-гача јаныма кәлмирдиләр. Онлар даһа мәни әввәлки кими танымаг истәмирдиләр.

Бу да мәнә бөјүк дәрд олурду...

ТҮЛИК

авка Вова илә Наташаны бирдән-бирә танымады. Онун өз оғланлары кими, ушаглар да бир илдә бөјүјүб дәјишмишдиләр: бојлары узанмыш, өзләри арыгламышдылар. Шавка адәт үзрә пис тәрбијәләнмиш итләр кими адамларын үстүнә атылмаз, чығыр-бағыр салмаз, һеч гулагларыны да шәкләмәзди.

Шавка хошлугла гујруғуну булајыб, онлары гохламаға башлады, инди ушагларын јени сәндәлләриндән кәлән, демәк олар ки, һеч танымадығы гохулары нә вахт, һарада дујдуғуну јадына салмаға чалышды. Сонра ағыллы сарымтыл көзләри илә Вова илә Наташаја меһрибан-меһрибан күлүмсүнә-күлүмсүнә, онларын габағына дүшдү. Онун хошлугла гујруг буламасы вә көзләринин бахышы елә бил дејирди: «Һәлә ки, сизин ким олдуғунузу јадыма сала билмирәм. Амма ејби јохдур. Көрүрәм ки, сиз пис ушаглар дејилсиниз. Хүсусилә

сән, ај шән, гаракез, балача дэчэл оғлан. Көрүнүр сән дә елә мәним оғланларым кими надинчин бирисән...»

Шавка бу балача гонағы хошладығыны көстөрмөк үчүн исти, чадарлы дили илә Вованын элини јавашча јалады.

Вова хошландығындан јавашча:

— Ај! — чығырыб Шавканын башыны гучаглады. Онун ардынча Наташа да, амма Шавканын онун гардашыны дишләјечәјиндән горхуб назик сәслә чығырды:

— Ај!

Шавка Наташаја инчик-инчик бахыб гујруғуну јавашча онун палтарына тохундурду, елә бил ону данлајыб дејирди: «Сән бөјүк дә олсан, амма фәрги јохдур — гызсан ки, гыз. Нэдән горхурсан?»

Шавка әввәлки кими меһрибан вә гонагсевәр олмаға чалышараг, гујруғуну булаја-булаја, бир аддым габага дүшдү, тез-тез дә дөнүб гонаглара бахырды.

Артырмада көһнә креслонун алтында, дөшәкчәнин үстүндә Шавканын оғлу — бөјүрләриндә гара халлары олан боз бир күчүк јумурланыб јатмышды. О, јухудан ајылмадығынданмы, јохса јени гонагларын кәлмәсинә фикир вермәдијиндәнми, һәр нә исә, нечә узанмышдыса, елә дә јериндән тәрпәнмәди.

Јәгин ки, бунун нечә пис вә әдәбсиз бир һәрәкәт олдуғуну һисс етдијиндән, Шавка она јахынлашыб, дишләрилә јавашча онун гулағыны чәкәрәк, ачыглы-ачыглы деди:

— Гырр...

Күчүк јериндән сычрајыб, горха-горха јан-јөрәсинә баха-баха, креслонун далында күнчә гысылды.

Ушаглар бир сәслә чығырдылар:

— Түлик!.. Көр нечә јекәлиб, арыглајыб?!

Гоча кешикчи Иван дајы горхмуш күчүјү сығаллаја-сығаллаја деди:

— Түликдир дә, башга ким олачаг... Јазыг, бој атмағына атыб, амма һеч ағылланмајыб...

Гочанын сәсиндән билинирди ки, онун итә үрәкдән јазығы кәлир.

Иван дајынын дедикләрини баша дүшмүш кими, Шавка башыны дәрдли-дәрдли ашағы әјиб, Түликин бурнуну инчә-инчә јалады.

— Инанмазсыныз ки, нечә горхаг бир итдир, адам она баханда үрәји јаныр. Бир көзүнүзүн габағына кәтирин ки, хоруздан да горхур. Хоруз ону лап мөһкәмчә дөјүр. Бизим о һәјәтдә белә бир мәһмизли кенерал вар... ондан... Дајчадан да горхур, бир дәфә дајча она елә бир тәпик вурду ки, јазыг топ кими кедиб узаға дүшдү. Доғма гардашлары да ону дишләјирләр. Будур, бах, бу исә, мәним гурдбасанымдыр... — дејиб Иван дајы Түликин гардашыны көстәрди. О, бир гәдәр узагда өзүнү чәкиб, чәһрајы ағзында ағ дишләри ағара-ағара ачыглы отурмушду.

— Бизим арамызда онун адыны Далашган гојублар. Лап шејтан кими сәртдир, елә ахтарыр ки, кими гапсын. Бирчә мәнән чәкинир. Биз икимиз бирликдә јәјлағын кешијини чәкирик. Лап әл-а-а кешикчидир! Јад адамы һеч јахын гојмаз. Тутуб сахламасан, лап парчалар.

— Бәс о бизи парчаламаз ки? — дејиб, Вова анасына јахынлашды. О, елә индичә Далашганы тумарламаг истәјирди, амма ит ити дишләрини елә мәнәли-мәнәли ағартды ки, Вова элини бир көз гырпымында архасында кизләтди.

Иван дајы дөнүб Далашгана бәрк тәпинди:

— Heј!

Далашган гујруғуну гысыб, башыны ашағы салды вә истәмәјә-истәмәјә кери чәкилиб, күкнар ағачынын алтында отурду.

Иван дајы ов түфәнкини чијнинә ашырды.

О, гонаглара деди:

— Бу күн сиз бурада јеринизи саһманлајын, сабаһ сизә көбәләк јерини көстәрәрәм. Бу ил көбәләк о гәдәр болдур ки, лап дәрјазла бичмәк олар...

Сонра о, Далашганы фитләжиб, онунла биркә өз јолу илә кетди.

Бөјүкләр шејләри отаға дашыјыб саһманладыгча, ушаглар бу мүддәтдә Шавка вә балалары илә таныш олдулар.

Анасы кими корбуз вә енликүрәк олан, күрән Жулик дә кәлиб чыхды. О чәкинмәдән, елә бирбаша Вова вә Наташанын палтарларыны гохлајыб, Вованын элиндә тутдуғу печенјени јалады. Сонра Жулик һәммин печенјени ләззәтлә удуб, һәјасыз бир диләнчи кими ушагларын габағында дуруб, санки дејирди: «Бәс мәнә даһа нә верәчәксиниз?»

Жуликин һеч һәја-абыры јохду. О, гарынгулу вә тәнбәл иди. Бу, мешәдәки истираһәт евиндә јашајанларын һамысынын јемәк једикләри јемәкхананын гапысыны кәсдириб, бүтүн күнү орада оларды. Ән дадлы тикәләрин һамысыны о бириләрдән әввәл алдығындан Жулик күндән-күнә көкәлир вә јаман тәнбәлләширди. Амма һәр бир утанмаз кими, јоғун Жулик дә һијләкәр иди. Онун гардашлары Түлик вә Далашган ачыг-ашкар ахмаглыглар етдикләри һалда, о өзүнү чох ағыллы вә меһрибан кәстәрмәји бачарырды. Онлардан бири нәдәнсә, адамлардан гачыр, о бири јайлаға кәләнләрин гардашы илә ојнамаларына ачығы тутур, онлара мырылданырды... Анасы Шавка да Жулики сеvir вә о бири балаларындан артыг ону әзизләјирди. Бу тәнбәл анасы илә дә меһрибан вә хошрәфтар олмағы бачарырды. Һансы ана буну хошламаз?

Далашган чүр'әтли вә зирәк көрүнүрдү. Шавка онун үчүн нараһат олмурду. О тәзә сүмүјү дава-далашла әлдә едирди. О ки галды Түлик, анасы Шавка ондан һәмишә никаран иди. Түлик она көрә белә арыг вә јазыг бөјүмүшдү ки, өзүнү мүдафиә етмәји бачармырды. Жулик нә гәдәр тәнбәл вә сакит олса да, о да лап гуру чөрәк парчасы да олса Түликин ағзындан гапырды. Еләчә гапмаг хатиринә.

О ки галды Далашгана, өзү күчлү, диши ити олан

һәр ит кими Түлики һеч сајмыр вә һәр фүрсәт дүшән кими, һеч олмаса бир чәнкә јунуну гопардырды...

Анасы бүтүн бунлары көрүр вә баша дүшүрдү. О, Түликлә икиликдә галдыгда, онун фағыр вә һәмишә гәмкин олан сифәтини јаларды вә гәмләнәрди: «Ахы сән нијә өз гардашларын кими олмадын?.. Һамыдан горхурсан, өзүн үчүн һеч нә әлдә едә билмирсән. Ај мәнним јазыг, фағыр балам, сәнин үчүн дүнјада јашамаг чәтин олачаг...»

Јайлаға кәлмиш јашлы адамлар да јөндәмсиз вә горхаг Түлики хошламырдылар.

— Ал, ај ачизин бири, — дејиб Түликә бир парча гуру чөрәк атардылар. О исә, адәт үзрә кәнарда бир колун дибиндә отуруб, артырмада оланлара, гардашы меһрибан јалтаг Жуликин дадлы јемәкдән сонра узаныб ағыз-бурнуну јаламасына гәмкин-гәмкин тамаша едәрди.

Ушаглар истираһәт евинә кәләндән сонра Түликин јашајышы дәјишди. Ушаглар ән дадлы тикәләри өзләри јемәјиб, онун үчүн сахлајырдылар. Ушагларын јанында гардашлары да Түликә тохунмаға чүр'әт етмирдиләр. Инди Түлик өзү дә өзүнү бир гәдәр чүр'әтли һисс едирди. Јәгин ки, бунун әвәзинә тәшәккүр кими, һәмишә ушаглар көбәләк јығмаға кәдәндә, Шавка јавашча һүрүб, Түликә дә чағырыр вә гача-гача онларын далынча дүшүб кедирди. Һәрдән Жулик дә онлара гошулуб архадан кәләрди, амма истидән вә тәнбәллијиндән гајыдыб јемәкханаја, көлкәлијә кедәрди.

Һәрдән елә олурду ки, лап Далашган да өз јијәси Иван дајыны тәк гојуб, анасынын вә гардашынын ардынча гачарды.

Шавка өз балаларына бахыб севинирди вә өз ит дилиндә онлара нәсә, гысача әмр едиб, өзү гоча әл-ајағыны һәрәкәтә кәтирмәк, таныш олмајан изләри гохламаг вә авара гуш балаларыны һүркүтмәк үчүн мешәнин ичинә гачарды. Амма о өзү дә бағдан чох узаглашмаз,

балаларыны да гојмазды. Санки билирди ки, ушаглары мешәјә тәк бурахмаг горхулудур, — онлар аза биләр вә ја бир шејдән горха биләр...

Бир дәфә ушаглар сәһәр јемәјиндән сонра Түлики хејли ахтардылар, тапа билмәдиләр. Бу ачиз — авараны һеч вахтында једиртмәк олмурду, о һеч вахт јемәјә тәләсмирди. Ушаглар өз сәбәтләрини кәтүрүб, көбәләк јығмаға кетдиләр.

Вова илә Наташа һеј чағырдылар:

— Шавка! Түлик!

Шавка архадан кәлиб, чығырда онлары өтүб габагларында дурду, елә бил онлара кәстәрмәк истәјирди ки, бундан о јана кедә билмәјәчәкдир.

Ушаглар сорушдулар:

— Шавка, бәс Түлик һаны?

Шавка гајғылы-гајғылы јан-јөрәсинә бојланыб, елә бил кәстәрмәк истәјирди ки, Түликин һарада олдуғуну өзү дә билмир вә сәһәр ону нә гәдәр ахтарыбдыса да, тапа билмәјибдир.

Вова сәбәти јавашча Шавкаја тохундуруб деди:

— Кедәк, Шавка!

Наташа да әмр етди:

— Кәл далымызча, Шавка!

Шавка ушаглары ардынча бир нечә аддым кедиб дајанды, нәдәнсә никаранмыш кими, һеј јан-јөрәсинә бојланырды.

Наташа она ачыгланды:

— Һә, кимә дедим!

Шавка јенә бир нечә аддым кедиб, дурду вә нәсә динләјирмиш кими, гулагларыны шәкләди.

— Һә!..

Амма Шавка ушаглары сөзүнә бахмады. Наташа илә Вовканын дөнүб кетмәләрини көзләјиб, чәлд мешәјә бурулду, өз балаларынын ајаг изләрини вә башга јад-гохулары ијләјә-ијләјә гачмаға башлады. О, тез-тез ајаг сахлајыб, мешәдән кәлән чүрбәчүр сәсләри динләјир, өз оғлу барәдә бир хәбәр билмәјә чалышырды...

Шавка гача-гача јола чыхды вә гохлаја-гохлаја гоншу кәндә сары јолланды. Сәһәр бурадан тәкәрләринә гатран чәкилмиш бир араба кечибмиш. Бир ан әввәл бурадан отлаға бир сүрү инәк апарыблармыш... Будур, оғланлары Далашганла Жуликин дә гохусу вар. Онлар бу күн бурадан кечибләрмиш. Јалныз Түликин ләпирләринин гохусу јох иди.

О, һәлә дүнәндән јоха чыхмышды. Бүтүн күнү о, анасынын ардынча гачырды, Шавка бир аз да олса, јахасыны ондан гуртармаг үчүн, кизлинчә ушагларын чај саһилинә кетдикләри чығыра дөнүб, Түликдән ајрылмышды...

Шавка нә үчүн белә етдијини инди дә баша дүшә билмирди. Чај кәнарындан гајытдыгда да Шавка Түлик барәдә фикирләшмәмишди. Тәләсик ахшам јемәјини јејиб, јемәкхананын артырмасы алтында јумурланыб јатмышды. Түлик орада јох иди, бу Шавканы бир аз нараһат етмишдисә дә, анчаг күн узуну јорулмуш ајагларынын ағрысы бу нараһатлығы онун јадындан чыхартмышды. Бу вахтлар Түликин адәтән ушагларла ојнадығыны јадына салыб, Шавка онун барәсиндә фикирләшмәкдән әл чәкиб, тезликлә јухуја кетмишди.

Шавка һәмишәкиндән тез, — сојуг олдуғу үчүн ојанды. Ојаныб баша дүшдү: она көрә үшүјүрдү ки, Түлик онун бөјрүндә јатмамышды...

О, јемәкхананын артырмасынын алтындан чыхыб баға тәрәф гачды, анчаг билирди ки, Түлик орада анчаг күндүзләр јатыр. Бағын јанында да Түлик јох иди. Сәһәр јемәјинә дә кәлиб чыхмады.

Ушаглар да сәһәр бүтүн күнч-кәнәни ахтардылар, ону тапа билмәдиләр. Наһар вахты да, ахшам да Түлик кәлиб чыхмады.

Шавка бүтүн күнү, демәк олар ки, һеч нә јемәди. Түлики ахтарыб, о гәдәр о јан-бу јана гачмышды ки, ајаглары ағрыјырды. Үч күнүн ичиндә хејли арыгламышды.

— Шавка чан, гәм чәкмә! — дејиб ушаглар она үрәк-

дирэк верир, амма ӱзлери дӱ аз гала аглајырдылар. Жазыг Түликӱ бӱрк һејфсилӱнирдилӱр.

Ушаглар дејирдилӱр:

— Түликин ӱвезинӱ каш ки, бу јекӱлӱр габан Жулики оғурлајајдылар. Түлик исӱ, елӱ фағыр, елӱ горхагдыр ки...

Иван дајы да елӱ белӱ фикирлӱширди:

— Кӱрүрсӱнми, ана нӱ демӱкдир: бала ачиз-авара, фағыр да олса, елӱ баладыр! Бир кӱр нечӱ һејфсилӱнир?!.

Шавка да үрӱјијананлыгла сӱзлери динлӱјир вӱ ағыллы кӱзлери јашла долурду...

Түликин гајыдыб кӱлӱчӱјинӱ үмид кӱсилдији бир вахта, о, кӱзлӱнмӱдӱн кӱлиб чыхды. Бир ахшамчағы арыгламыш, тагӱтдӱн дүшмүш, даһа да горхмуш һалда гајыдыб кӱлди. Кӱрүнүр, бӱтүн бу бӱдбӱхт һӱфтӱ онун үчүн чох ағыр кечмишди.

Һамыдан ӱввӱл ону пӱнчӱрӱдӱн ушаглар кӱрдүлӱр.

— Түлик! Түлка кӱлди! — Ушаглар бӱркдӱн чығырачығыра икинчи мӱртӱбӱдӱн пиллӱкӱнлӱ ашағы гачдылар.

Вова вӱ Наташа ону гучаглајыб дејирдилӱр:

— Түлик! Түлик! Һарда идин?

Сӱс-күјӱ о саат Далашган да гачыб кӱлди. Бу дӱфӱ о, Түликӱ мырылданмыр вӱ ону гапмырды. Гардашлар бир-биринин бурнуну јахшыча јаладылар, — јӱгин ки, итлӱрин арасында саламлашмаг белӱ олур, — сонра ајрылдылар. Далашган — Иван дајынын, Түлик — ушагларын јанына кетди.

Далашгандан сонра јекӱпӱр Жулик дӱ кӱлди. О Түликин башына фырланыб, ону арамсыз јалајырды; бӱтүн кӱк мӱхлуглар кими, о, һӱр нечӱ олса да һӱр һалда мӱһрибан һејван иди.

Шавка ӱз севинчиндӱн һамыдан ахырда хӱбӱр тутду. Түлик ӱзү онун габағына јүјүрдү. Онлар кӱрүшӱндӱ јанларында һеч кӱс јох иди вӱ бунун нечӱ бир кӱрүш ӱлдүгуну һеч кӱс кӱрмӱди. Јалныз онлар ушагларын.

јанына гајыданда, Шавка бу һӱфтӱ ичиндӱ гочалмыш башыны оғлунун арыг бојнуна сӱјкӱмишди, — елӱ бил ӱз хошбӱхтлијини лап бирчӱ гырпым да кӱзүндӱн кӱнар гојмаға горхурду...

Наташа, Вова вӱ Иван дајы Шавка илӱ Түлики араја алмышдылар.

Ушаглар бир-биринин сӱзүнү кӱсӱ-кӱсӱ арыгламыш гачгындан сорушурдулар:

— Түлик! Түлик чан! Бу гӱдӱр вахты һарада итиб-батмышдын?

Иван дајы да разы һалда ешмӱ чығарасыны түстүлӱдӱ-түстүлӱдӱ, Түлики тӱрифлӱјирди:

— Бир бах, сӱфӱһ-сӱфӱһ дејирик, амма, нечӱ олса гајыдыб ӱвӱ кӱлди. Јолу тапа билди!

Шавка она мӱзӱммӱтлӱ бахырды. Сонра нӱзӱрлӱрини ӱз оғлуна чевирди вӱ кӱзлӱриндӱ рӱһм вӱ гүрүр парылдады.

«Ахы нијӱ сӱфӱһ олур?! О ки, мӱним ағыллы баламдыр! О лап ағыллы баладыр!» — Шавканын кӱзлӱри белӱ дејирди.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Башынағачы әлчәји	3
Кеша	10
Мәним тәсәррүфатым	14
Јени ферма	18
Дәнсовуран	22
Вернисаж	29
Нәнәнин кирајәнишинләри	37
Чинкизхан	42
Мәним һәкимлијим	47
Достлар	58
Маратын бачысы	66
Гырмызы галстук	76
Шурка Ремзиков	85
«Мән капитан нәвәсијәм...»	100
Партизан Китаб	108
Кирпи баласы	112
Артист гардашлар	117
Түлик	125

Редактору *Рејһан Саламова*.
 Рәссамы *С. Шатиқов*.
 Бәди редактору *Н. Рәһимов*.
 Техники редактору *Х. Сәфәрова*.
 Корректорлары *Т. Мухтарова, В. Һәсанов*.

ИБ № 1094.

Јығылмаға верилмиш 30. 09. 82. Чапа имзаланмыш 17. 12. 82. Қағыз форматы 60×84^{1/16}. Мәтбәә қағызы № 3. Јүксәк чап үсулу. Гар. литература. Шәрти ч/в. 7,90. Рәнкли шәрти ч/в. 8,16. Учот нәшр. в. 6,4. Тиражы 10 000. Сифариш № 1044. Гијмәти 25 гәп.

Азәрбајчан ССР Девләт Нәшријат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.

«Кәнчлик» нәшријаты, Бақы, Һүсү Һачыјев күчәси, 4.

26 Бақы комиссары адына мәтбәә, Бақы, Әли Бајрамов күчәси. 3.

КИЧИҚДАШЛИ УШАГЛАР УЧУН

Алёна Семёновна Василевич
Я — ВНУК КАПИТАНА
(На азербайджанском языке)

Гянджлик
Баку — 1983

